

**T. C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TOPLUMSAL DEĞİŞME VE KENTLİLEŞME:
AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
OSMAN METİN**

**Danışman
Doç. Dr. Celalettin Vatandaş**

AFYONKARAHİSAR 2008

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Celalettin VATANDAŞ .....

Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ .....

: Yrd. Doç. Dr. Tuğrul KANDEMİR .....

..... anabilim dalı yüksek lisans/doktora/sanatta yeterlik öğrencisi
.....'ın, “.....
.....” başlıklı tezi .../.../..... tarihinde, saat .....’da
Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, yukarıda
isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE KENTLİLEŞME: AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ

Osman METİN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2008

Danışman: Doç. Dr. Celalettin VATANDAŞ

Bugün insanların büyük bir kısmı, hayatlarını kentlerde sürdürmektedirler. Kent yaşamı tarihsel süreci içerisinde çeşitli etkenlerden dolayı sürekli değişme göstermiştir. İnsanların büyük çoğunluğunun kentlerde yaşaması ve kent yaşamının nihai şeklini almasında en büyük etken olarak endüstri devrimi gösterilebilir. Günümüz kent yaşamı, kentte yaşamayı gerektirecek, kendine has bir biçime kavuşmuştur. Bu yaşam biçimi kent yaşamına yeni dahil olmuş kişileri de kentte yaşayabilmesi için gerekli biçime dönüştürmektedir. Kentte yaşayan insanların, kent yaşam biçimine uygun davranış örüntüleri göstermeleri kentlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kentli yaşam biçimine uyum, kentte yaşayan insanların tamamı dikkate alındığında kentlik bilinci olarak dikkate alınmaktadır. Bu çalışma, toplumsal değişim sürecinde kentleşmenin rolünü Afyonkarahisar örneğinde açıklamaya yöneliktir. Çalışmada önce, toplumsal değişme ve kentleşme ile ilgili teorik bilgilere yer verilerek kentleşmenin toplumsal, kültürel ve ekonomik değişim sürecindeki ilişkisi Afyonkarahisar örneğinde elde edilen bulgularla değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kent, toplumsal değişme, kentleşme, kentleşme.

ABSTRACT

SOCIAL CHANGE AND BEING URBANIZED: MODEL OF AFYONKARAHİSAR

Osman METİN

Department of Sociology

Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

September 2008

Advisor: Assoc. Dr. Celalettin VATANDAŞ

Today, most of people live in cities. City life has showed constant changes because of several factors in its historical process. Industry Revolution can be shown as a great factor on most people's living in cities and final form of city life. Today's city life has had its special form that involves to live in city. This city form changes new people to the needed life form to live in a city. That the people who live in a city and show appropriate behaviours to city life form is urbanization. Considering all people in a city, harmony to this city life form is considered as conscious of urbanization. This study is in the aim of explaining the role of becoming urbanized in the model of Afyonkarahisar in the process of social change. In the study firstly theoretical data about social change and becoming urbanized are being given and the relation of becoming urbanized in the process of social, cultural and economic change is evaluated with the findings taken from the model of Afyonkarahisar.

Key words: Urban, social change, being urbanized, urbanization.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI	i
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
TABLolar LİSTESİ.....	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE ve TEMEL KAVRAMLAR

1. YAKLAŞIM	4
2. TOPLUMSAL DEĞİŞME	7
2.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI.....	10
2.1.1. Küçük Boy Değişme Kuramları.....	11
2.1.1.1. Grupsal Modeller:	11
2.1.1.2. Bireyci Modeller:	11
2.1.2. Orta Boy Değişme Kuramları	11
2.1.2.1. Yapısal-Fonksiyonel Modeller:	11
2.1.2.2. Çatışmacı Modeller:	12
2.1.3. Büyük Boy Kuramlar.....	12
2.1.3.1. Organizmacı Modeller:	13
2.1.3.2. Evrimci Modeller :	13
2.1.4. Modernleşme Kuramı	14
2.2. TOPLUMSAL DEĞİŞMEDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER	14
2.2.1. Eğitim	16

2.2.2. Kitle İletişim Araçları	17
2.2.3. Göç ve Kentleşme	19
2.2.4. Globalleşme	24
3. TEMEL KAVRAMLAR.....	26
3.1. KENT	26
3.1.1. Kentlerin Tarihsel Gelişimi	31
3.1.1.1 Endüstri Devrimi Öncesi Kent.....	31
3.1.1.2. Endüstri Devrimi Sonrası Kentler	37
3.2. KENTLEŞME	40
3.3. KENTLİLEŞME	43
3.4. KENT İÇİ NÜFUS HAREKETLERİ	45
3.5. KIR	51

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMADA İZLENEN YOL VE ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ	53
2. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE ÖNEMİ	53
3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ.....	54
4. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ	54
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI :	54
6. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE DEĞERLEME	54
7. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI	55
8. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	55
9. ANKETİN TANITILMASI.....	55
10. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ - İSTATİSTİK İŞLEMLERİ	56
11. KATILIMCILARA AİT BAZI BİLGİLER	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA VERİLERİNİN SUNULMASI VE YORUMLANMASI

1. KATILIMCILARIN KENDİLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ ..	64
2. KATILIMCILARIN YAŞADIKLARI YER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ.....	70
3. KATILIMCILARIN GENEL OLARAK KENTLİLİK BİLİNCİ	75
4. KATILIMCILARIN BEKLENTİLERİ.....	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	92
EK : Anket Formu.....	96

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?.....	64
Tablo 2. Kendinizi Afyonkarahisar'lı Olarak Görüyor musunuz?	65
Tablo 3. Cinsiyetiniz? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?.....	66
Tablo 4. Hangi Yaş Grubundasınız? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?67	
Tablo 5. Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz? * Kendinizi Afyonkarahisar'lı Olarak Görüyor musunuz?	68
Tablo 6. Hayatınızın Önemli Bir Kısmını Hangi Yerleşim Biriminde Geçirdiniz? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?	69
Tablo 7. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz?.....	70
Tablo 8. Afyonkarahisar'ı Kent Olarak Nasıl Değerlendiriyorsunuz?	71
Tablo 9. Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz?	71
Tablo 10. Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?.....	72
Tablo 11. Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz? * Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir? ...	72
Tablo 12. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz? * Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz?.....	73
Tablo 13. Afyonkarahisar'ı Kent Olarak Nasıl Değerlendiriyorsunuz? * Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?.....	74
Tablo 14. Sizi Yaşadığınız Kenti Değiştirmeye Yöneltecek En Önemli Sorun Ne Olabilir?	75
Tablo 15. Ekonomik Bir Sorunla Karşılaştığınız Zaman Başvuracağınız İlk Çözüm Hangisidir?	76
Tablo 16. Kendinizi Tanımlamanız Gerekirse Aşağıdakilerden Hangisini Kullanırsınız?	77
Tablo 17. Aşağıdakilerden Hangisine Üyeliğiniz Bulunmaktadır?	78

Tablo 18. Sizce Afyonkarahisar'da En Önemli Kent Sorunu Hangisidir?	78
Tablo 19. Sizce Afyonkarahisar'da En Önemli Çevre Sorunu Hangisidir?	79
Tablo 20. Cinsiyetiniz? * Ekonomik Bir Sorunla Karşılaştığınız Zaman Başvuracağınız İlk Çözüm Hangisidir?	80
Tablo 21. Doğum Yerinizi? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?	81
Tablo 22. Hayatınızın Önemli Bir Kısmını Hangi Yerleşim Biriminde Geçirdiniz? * Ekonomik Bir Sorunla Karşılaştığınız Zaman Başvuracağınız İlk Çözüm Hangisidir?	82
Tablo 23. Kendinizi Afyonkarahisar'lı Olarak Görüyor musunuz? * Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz?.....	83
Tablo 24. İmkanlarınız Uygun Olsa Afyonkahisar'dan Başka Bir Şehirde Yaşar mısınız? * Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?	84
Tablo 25. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz? * Afyonkarahisar'ı Kent Olarak Nasıl Değerlendiriyorsunuz?	85
Tablo 26. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz? * İmkanlarınız Uygun Olsa Afyonkahisar'dan Başka Bir Şehirde Yaşar mısınız?.....	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Cinsiyet Dağılımı	57
Şekil 2. Yaş Grubu	58
Şekil 3. Eğitim Durumu	59
Şekil 4. Medeni Durum	60
Şekil 5. Çalışılan İş.....	60
Şekil 6. Aylık Ortalama Gelir	61
Şekil 7. Doğum Yeri.....	62
Şekil 8. Hayatın Önemli Bir Kısmının Geçirildiği Yer.....	63

KISALTMALAR

DTP	: Devlet Planlama Teskilatı
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
Yay	: Yayın
Ünv	: Üniversite
X^2	: Chi-square
P	: Significance
C	: Contingency coefficient
A	: Anlamlılık düzeyi
vb	: Ve benzeri

GİRİŞ

Sosyolojik bir araştırmanın konusunu eğer kent veya kentsel bir olgu ise sosyolojinin özel alanı olan kent sosyolojisinden de bahsetmek gerekecektir. Kent sosyolojisi, sanayi sosyolojisinden sonra ortaya çıkan ikinci özel alandır. Kent “toplumsal” ilişkilerin şekillendiği temel yerleşim birimi olmasından dolayı “kent” olgusu bütün sosyologların ve sosyal bilimcilerin özellikle ayrı bir ilgisini çekmiştir. Sosyoloji toplumsalı araştırır ve bu noktada “kent” önemli bir yere sahiptir. Kentin iki özelliği vardır bunlar; toplumsal ve tarihsel olmasıdır. Böylelikle bütüncül olarak ele alınması gerekli bir kavramdır.

Kent çeşitli yönlerden, değişik bilim dalları ile ilgili olduğu için “disiplinler arası” bir niteliğe sahiptir. Kentleşme ve kentleşme kavramları ile birlikte düşünülmesi gereken kent, kent sosyolojisi ile ilgili olduğu kadar ekonomi, coğrafya, mimarlık, sanat tarihi, jeoloji, demografya, kriminoloji gibi bilimlerle de yakında ilgilidir. İlgili her bilim dalı kenti kendi ilgi alanı içinde ele alıp değerlendirmektedir. Kentin tarihsel süreci içerisinde ilk ortaya çıktığı andan itibaren günümüze kadar sürekli bir biçimde değişim ve gelişim içerisinde olduğu bir gerçektir. Bu süreç içerisinde normal seyrinde iken kırılma noktası olarak gösterebileceğimiz sanayi devrimi ile kentlerde bu günkü anlama doğru bir kentleşme yaşanmıştır. Modernliğin ortaya çıktığı yer olan kent; toplumsalı etkileyip modernitenin her türlü halinin rahatlıkla tezahür ettiği, bireysel farklılaşmaların önünü açıp, hepsini birden tekrar ortak bir değerlerde bütünleştirmeye çalışan modern düşünce yapısının somut bir örneği olmuştur. Bu çerçevede yaşanan köklü toplumsal değişimler sanayileşme ile ortaya çıkmıştır. Elbette ki bütün bunlar birden bire olmayıp, öncesinde yaşanan gelişmelerin sonuçlarıdır.

Yaşanan bu toplumsal değişmelerin sonucunda ortaya çıkan modern kent yaşam tarzı, gelişen ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde kentinde dışına çıkmıştır. Bir başka deyişle kır ortamında tarımsal üretim ve hayvancılıkla

geçimlerini sağlayan bireylerinde sanki kent ortamında yaşıyormuş gibi bir davranış göstermeleridir. Bunun tam terside söz konusudur ve ilk etapta hemen göze çarpanda budur. Toplumsal kökenleri kıra dayanan bireylerin yaşadıkları kent ortamına tam anlamıyla uyum sağlayamadıklarından dolayı, yani toplumsal kökenleri kente dayanmadığı için bir kentli gibi davranamadıklarından dolayı kentlileşme sorunları baş göstermektedir. Elbette ki bu kentlileşme sorunlarının tek etkeni bu değildir. Kentlileşmeyi etkileyen ve aynı zamanda onunla bağımlı bir kavram olan kentleşmede yaşanan sorunlardan dolayı da tam anlamı ile kentlileşilememektedir.

Yine kentlileşmeyi etkileyen diğer bir faktörde göç olgusudur. Bu sorunda temelde yine bireylerin toplumsal kökenlerini değiştirmeye çalışmalarından dolayı ortaya çıkmaktadır. İnsanlar ortaya çıkan bu yeni düzende varlıklarını sürdürebilmek için koşullara uyum sağlamaya çalışarak yeni iş kollarında çalışmak üzere göç nedenlerinin büyük kısmını oluşturmaktadırlar. Gerek göçlerden dolayı gerekse nüfus artışlarından dolayı kentlerde yaşayan insanların sayısı gün geçtikçe hızla artmaktadır. Hatta bu kimi zaman geometrik bir artış olmaktadır. Hızlı nüfus artışından dolayı yaşanan hızlı kentleşme ve hatta çoğu kentlerde eksik/yanlış kentleşmeler sonucu ortaya yeni sosyal ve ekonomik sorunlar çıkmaktadır. Kentlerin hinterlandında yeni yerleşim birimleri oluşmakta banliyöler ortaya çıkmakta ve kente eklemlenme süreci yaşanmaktadır. Kent planlamasında olmayan bir gelişme karşısında çarpık/eksik kentleşmeler kentin gelecekte kötü, yaşanmaz bir görünüm almasını sağlamaktadır. Bu çerçevede kır yaşam tarzına paralel olarak insanlar birincil, cemaat ilişkilerini devam ettirirler. İkamet ettikleri evlerini buna göre oluşturarak doğa ile iç içe olma gayretleri sonucu kırsal yerleşim olanlarındaki bir yapılaşmaya giderler. Geniş bahçeli genelde tek katlı hatta çoğu ahşap biçimsiz, plansız, alt yapısız evler inşa ederler. Kentleşmeyle birebir örtüşmeyen bu yerleşim birimleri ilerleyen zamanlarda kente eklemlenme sürecini sancılı bir şekilde geçirerek kentin modern havasıyla çatışma halindeymiş gibi bir görünüm sergiler. Dolayısıyla bu bölgelerdeki bireylerin bu kırsal niteliklerini sürdürme çabaları sonucu onların kentlileşmelerinde de sorun yaşamalarına neden olur.

Yukarıda anlatmaya çalıştığımız durumu hemen hemen bütün kentlerde yaşandığını gözlemlemek hiçte zor olmamaktadır. Yerleşim birimindeki konutların

tamamen bireysel olarak yapılması kentleşme açısından sorunlar oluşturmaktadır. Genelde bir ve iki katlı olan bu evler bakımsız, güvenlik açısından zayıf yapıda oldukları rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Yerleşim biriminin estetiğini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu açıklamalar ışığında Afyonkarahisar kentinin –varsa- kentleşme sorunlarını ve bu sorunların kente eklenmesi sürecinde sahip olduğu kentleşme düzeyini ve geçirdiği toplumsal değişimi, toplumsal bütünleşme bağlamında tespit etmek amacıyla tez çalışması olarak bu uygulamalı alan araştırması yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde kuramsal çerçeve ve temel kavramlar vardır. Bu ana başlık altına önce çalışmada dikkate alınan temel yaklaşımdan bahsedilmiştir. Daha sonra toplumsal değişim ve kuramları, toplumsal değişimde etkili olan faktörler incelenmiştir. Bu bölümün son kısmında kent, kentleşme, kentleşme, kent içi nüfus hareketleri ve kır gibi temel kavramların açıklaması yapılmıştır. İkinci bölümde araştırmanın konusu, amacı, önemi, varsayımları, hipotezleri, istatistiki işlemler ve katılımcılar hakkında genel bilgiler verilerek araştırmada izlenen yol ve araştırma hakkında genel bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde katılımcıların kendileri hakkındaki görüşleri, yaşadıkları yer hakkındaki görüşleri, kentlilik bilinçleri ve beklentilerinden bahsedilerek araştırma verilerinin sunulması ve yorumlanması yapılmıştır. Bu sürecin sonunda elde edilen tüm bilgiler değerlendirilerek sonuç bölümüne sunulmuştur. Katılımcılardan veri toplamada kullanılan anket formu çalışmanın sonuna eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE ve TEMEL KAVRAMLAR

1. YAKLAŞIM

Sosyal bilimler alanındaki temel yaklaşımlardan biri yapısal fonksiyonalizmdir. Fonksiyonalizm ilk etapta analiz olarak başlamış daha sonra kendisini geliştiren bir teoriye dönüşmüştür. Sonrasında fonksiyonel analizin ilk dönemlerinde çekimser kalınan konulara, alanlara uygulama eğilimi doğmuştur. Bundan sonraki dönemde fonksiyonalizm tüm insan davranışlarının açıklanması sağlayabilmek için diğer teorik unsurlarla birleştirilmiştir. Bu aşamayla birlikte insan davranışına ilişkin yeni, daha üst düzeyde önerilerin geliştirilmesi gerektiği sorunu gündeme gelmiş ve daha açıklayıcı bir sosyoloji amaçlayanların kullanımı için fonksiyonel teorilerin daha yararlı kavramsal donatım ve zenginlik sağlamaları gerekli olmuştur (Smith: 1998: 11).

Fonksiyonalistlere göre toplum, salt bireylerin toplamı olmadığı gibi aynı zamanda bireylerin karşılıklı ilişkilerin fonksiyonel bağlantı ve dayanışma içinde örgütlenmiş biçimi ve yapısıdır. Her toplum ve sosyal yapı mevcut değer yapısı ve norm sistemi doğrultusunda birbirleriyle fonksiyonel bağlantı içinde bütünleşmiş parçalardan oluşur. Dolayısıyla her parçanın bir fonksiyonu, ihtiyaç karşılama ve diğer parçalarla bütünleşme niteliği vardır.

Fonksiyonalist teori temelde toplumu yaşayan bir organizma olarak gören ve bu organizmayı oluşturan tüm parçaların onun hayatiyetine katkıda bulunan bir işlev üstlendiğini ileri süren bir yaklaşımdır. Amman ve Aslantürk'e (1991: 473) göre fonksiyonalist teori, Comte, Spencer ve Durkheim'in attığı temeller üzerinde, Malinowski ile Radcliffe Brown tarafından iskeleti kurulan, Pansons tarafından duvarları örülen ve Merton tarafından kusurları giderilmeye çalışılan bir bina olarak düşünülebilir. Bu binanın sosyolojinin son "mega" inşaatı olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Fonksiyonalist teoriye göre "organizma" parçalardan oluşur ve bu parçalar bir "sistem" oluştururlar. Yani aralarında anlamlı bir ilişkiler ağı vardır ve birinde olan değişiklik diğerlerini etkiler.

Fonksiyonalist yaklaşımın temel varsayımı; birbirilerine bağlı parçalardan oluşmuş bir sistem olarak toplumun görüntülenebileceği şeklindedir. Fonksiyonalistler normal durumu denge veya dengelenmiş sistem olarak adlandırırken, patolojik durum, dengesizliği veya toplumsal değişmeyi temsil etmektedir.

Fonksiyonalizmin bir alt kolu olan yapısal fonksiyonalizm ise bütün kuramlarda olduğu gibi, toplumun doğası ve insan doğasına ilişkin bir takım özel varsayımlara dayanır. Bu varsayımlar tutucu olma eğilimindedirler. Toplumda düzenli bir biçimde birbirleri ile ilişkili olan parçalar içerdiği varsayılır. Yani toplumsal değişmeden çok var olan toplumsal yapıya odaklanmaktadır (Poloma, 1994:44).

Yapısal fonksiyonalizm yalnızca düzenli bir topluma ilişkin belirli varsayımlara dayanmamakta fakat aynı zamanda insan doğasına ilişkin belirli varsayımları da yansıtmaktadır. Fonksiyonalizmde insanlar, kurumlar toplumsal yapıları biçimlendiren statü ve rolleri işgal eden soyutlamalar olarak değerlendirilmektedir. Fonksiyonalizm tarafından sunulan insan, yaratıcılık ve seçiciliğe çok az yer bırakan, toplumsal sınırlılıklar veya normlar tarafından belirlenmiştir.

Yapısal fonksiyonalizmin önemli kavramlarından biriside farklılaşmadır. Yapısal farklılaşma anlayışının temelinde Spencer'ın görüşleri etkilidir. Spencer'a göre toplum da yaşayan bir sosyolojik organizma gibi sürekli bir büyüme içindedir. Yaşayan vücutlar gibi büyüdükçe kendisini meydana getiren parçalar farklılaşır ve böylece toplumların yapıları da büyür. Sonuçta birbirinden farklı nitelikli parçalar bir parçanın varlığını olası kılarken birlikte genel bir ilkeye uygun olarak bir bütün meydana getirirler (Smith,1988: 21).

Yapısal fonksiyonalistler bir olgunun açıklamasında maziye başvurmak yerine yapılar (structure) ve yapılar arası ilişkileri vurgularlar. Yapısal fonksiyonalizm sosyolojik çözümlemeyi, olguların görüntülerinin ötesinde yer alan "yapı"lara dayandırmakta; dolayısıyla fertlerin bilinçli davranışlarını bir kenara itmekte; ayrıca zaman faktöründen de bağımsız hareket etmektedir (Amman, Arslantürk; 1991: 482).

Poloma'ya göre Merton da insanların yaşadıkları toplumda toplumsal yapılar tarafından şekillendirildiğini kabul eder. Ancak Merton'un insan imajı katı bir belirlenmişlik değildir. Merton'un "toplumsal yapının" belkemiğini oluşturduğunu tasarladığı esas süreç, toplumsal olarak yapılanmış alternatifler arasındaki seçimdir. Başka bir deyişle, kurumsal düzenin parçaları olan davranış kalıpları ve seçenekler de vardır. Kişiler eylemlerinde bazı tercihlere sahiptirler. Buna rağmen bu seçenekler normatif istemlere uygun bir biçimde toplumsal olarak kurulmuştur. Bu nedenle Merton'un aktörleri ne hoşlandığını yapan özgür ruh ne de davranışları tamamen önceden belirlenmiş otomatik robotlardır. Merton'da toplumsal yapı; kendine ait açık bir gerçekliğe sahip olmakla beraber bu statü ve rolleri işgal eden kişileri etkileyen bir gerçeklik, durağan bir gerçeklik değildir. O çatışma ve sapkın davranışların yapısal kaynaklarına olanak vermesi açısından dinamiktir. Merton'a göre insan davranışlarına neden yine de bu yapıdır (Poloma; 1994:47).

Bir toplumun yapısı ve bu yapıdaki değişmelerin o toplumu oluşturan insanlardan (nüfustan) ve onların özelliklerinden ayrı olarak ele alıp inceleyemeyiz. Nüfus toplumsal yapının temel öğelerindedir. Bir toplumun sosyal, ekonomik ve siyasal yapısının değişmesi o toplumu oluşturan kişilerin ve ailelerin özelliklerinin, tutum ve davranışlarının değişmesi ile yakından ilgilidir.

Kırda çözülme ve kentte yoğunlaşma ve kır ve kent arasındaki akım bir bütünün parçasıdır. Birbirinden ayrı olarak düşünülemezler. Bunların birbirine bağlı olarak işleyişi bir ülkede kentleşme sürecinin işleyişini biçimini oluşturur.

Gerçekten de kırdaki çözülmenin ve kentteki yoğunlaşmanın özelliklerine göre meydana gelen kentleşme süreci, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal

yapısında değişmelere yol açtığı gibi toplumu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarında da değişmelere yol açmıştır.

Çalışmamızın ana eksenini meydana getiren kentleşme ve kent içi nüfus hareketlerinin temelini sosyal yapıda meydana gelen değişmeler oluşturmaktadır. Her ne kadar köyden kente göçte ve kent içerisindeki nüfus hareketlerinde kararı kişi kendisi veriyorsa da burada kişinin karar vermesinde en önemli pay sosyal yapınınındır.

Gerek köy ile kent ve gerekse de kent içerisindeki farklı sosyoekonomik, kültürel niteliklere sahip mahalleler arasında fonksiyonel bir bağ vardır. İşte bu köy ile kent ve kent içerisindeki nüfus hareketliliği toplumsal yapıdaki dinamik süreci anlatır. Sosyal yapı bireyin köyden kente veya kent içerisindeki ikamet edilen mahallelerden başka mahallelere taşınma kararı üzerinde belirleyici / etkili olmaktadır.

Yapısal fonksiyonalist yaklaşım tüm bu özellikleriyle beraber, bütün ve parça arasındaki yapısal belirleyici ilişki içerisinde sistemlerin sürekliliğini göz önünde bulundurması ve fonksiyonların belirleyiciliğinin toplumsal değişim sürecinde en temel faktörler olarak ele alması kent, kentleşme, kentlileşme ve kent içi nüfus hareketlerinin analizinde en uygun kavramsal yapı olarak gözükmektedir. Bu nedenle tezimizi "yapısal fonksiyonalist" bir yaklaşımla ele alacağız.

2. TOPLUMSAL DEĞİŞME

Toplumsal değişme; “toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi” olarak tanımlanabilir (Tezcan, 1995:191). Her toplum daima bir değişim süreci içindedir. Toplumsal yapılar, kurumlar ve ilişkiler sürekli olarak değişmektedir. Bu değişimin hızlı ve yavaş olduğu dönemler olduğu gibi, çoğu zaman değişimin yönü de açık değildir. Değişimin hızlı olduğu dönemler özellikle devrimler ve rejim değişikliklerinin olduğu dönemlerdir. Politik, ekonomik ve toplumsal yapıdaki önemli değişiklikler, politik grupların, toplumsal güçlerin etki ve baskılarının sonucu gerçekleşen reformlar bazen ileriye ve bazen de geriye doğru toplumsal değişmeler

üretebilmektedir (Eserpek,1978). Toplumsal değişmeyi sağlayan nedenler çeşitlilik gösterdiği gibi, bu nedenlerden bazılarının ön plana çıkması toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Kavram olarak değişme, bir süreç sonunda farklılaşmak; bir başka biçime girmek şeklinde tanımlanabilir. Buna göre değişme, hiç bir doğrultuyu ifade etmeyen bir kavramdır. İleriye doğru olabileceği gibi, geriye doğru da olabilir, yani her iki biçimde gerçekleşen de değişmedir. Önemli olan başlangıçtakinden farklı bir şekle dönüşmektir. Toplumsal değişmeyi bu çerçevede ele aldığımızda genel olarak "toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi" şeklinde tanımlamak mümkündür.

Çok kapsamlı bir kavram olan toplumsal değişme, her şeyden önce toplumsal yapıdaki maddi, manevi ve karışık haldeki unsur ve güçlerde görülen her türlü farklılaşma olayını ifade eder. Toplumsal yapı ve davranışların farklılaşması olan değişme, çeşitli alanlarda cereyan eden spesifik hareketler olduğu gibi, belli alanlarda görülen genel farklılaşma olayları olarak da görülebilir (Akyüz, 1991:268). Coğrafi, demografik, dinsel, düşünsel, siyasal vb. bir çok nedene bağlı olarak gerçekleşen toplumsal değişmeler tarihsel süreç içerisinde bütün toplumları sürekli olarak etkilemişlerdir. Bu açıdan hiç bir toplum ister ilkel, isterse gelişmiş olsun durgun veya statik olarak nitelendirilemez. Ancak değişimin hızı, yönü ve şekilleri toplumların içerisinde bulunduğu koşullara bağlı olarak farklılıklar gösterebilir. Örneğin toplumların kapalı veya açık olması, kırsal veya kentsel yapıda olmaları değişimin hızını, yönünü ve şeklini etkileyebilir. Toplumsal değişme, toplumsal koşullara göre yavaş veya hızlı, planlı veya kendiliğinden, dar veya geniş bir alanda gerçekleşebilir. Bu noktada değişimin bazı özelliklerinden bahsetmek yerinde olacaktır.

Öncelikli olarak değişmeyi bir sınıflandırmaya tabi tutmak gerekirse işlevsel değişmeler ve yapısal değişmeler şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. İşlevsel değişmeler çeşitli temel kurumların işlevlerini gerçekleştiren kişi ve organların davranışlarındaki değişmelerdir. Örneğin eğitim kurumu bakımından çocuğun eğitiminde eskiden falakanın esas alınması anlayışının terk edilerek modern zamanlarda anaokullarında çocukların öğle uykusuna yatırılması işlevsel bir değişimi

ifade eder. Yine babanın rolü, işçinin rolü ya da vatandaşlık rolünde zamanla meydana gelen değişimler işlevsel değişmeye örnek gösterilebilir. Yapısal değişimler ise, kişilerin konumlarında, sınıflarında ve gruplardaki değişimleri kapsar. Bürokrasinin gelişmesi, orta sınıfların yaygınlaşması, ekonomik ve siyasal grupların toplumsal iktidarlardaki değişme, iş gücündeki uzmanlaşma yapısal değişimlerle alakalı değişimleri içerir. Bunlara rağmen işlevsel ve yapısal değişimler ayrımı birbirini çoğu zaman etkilediğinden yapay bir ayırım olarakta değerlendirilebilirler (Tezcan, 1995:172).

Değişmenin bu iki görünümü birbiri ile öylesine iç içe geçmiştir ki, birbirlerinden sadece kavramsal ve analitik olarak ayrılabilirler. İşlevsel ve yapısal değişme arasındaki fark, zaman zaman kültürel ve toplumsal değişme arasındaki fark ile aynı tutulur. Kültürel sistemin dinamik, toplumsal sistemin statik olduğu ileri sürülür. Ancak gerçekte kültürün oluşturucuları birbirleri ile ilişkili olarak yapılaşmışlardır ve toplumun oluşturucuları da işlevde bulunan nesnelerdir. Kültürel değişme kültürün birimleri arasında, toplumsal değişme de toplumun birimleri arasında gerçekleşir. Kültür ve toplum somut durumda birbiri ile iç içedir (Fichter, 1994:173).

Değişimin diğer bir özelliği de planlı veya planlanmamış olmasıdır. Planlı değişmeyi kasıtlı değişme olarak da isimlendirmek mümkündür. Kasıtlı değişimler liderler, kaşifler, reformcular ve baskı grupları tarafından sosyal kontrol, sosyal mühendislik ve planlama ile gerçekleştirilir. Ancak bu değişimin gerçekleşmesi elverişli koşullara bağlıdır. Planlı olmayan yani kasıtlı olmayan değişimler ise, genellikle öngörülmeleyen değişimlerdir. Deprem, kuraklık, sel gibi doğal felaketler sonunda kasıtlı olmayan değişimler gözlemlenir. Kasıtlı olmayan değişimin etkilerinin önemi ciddiliklerine ve toplumun bu değişimleri benimseme veya bunlara tepki gösterme yeteneğine bağlıdır (Fichter, 1994:169). Belli bir amacı veya amaçları gerçekleştirmek üzere gerçekleştirilen değişimler daha çok az gelişmiş veya gelişmekte olan toplumlarda uygulanır (Akyüz, 1991:270).

Toplumsal değişimin bir diğer özelliği de serbest veya zorlayıcı etkilere bağlı olarak gerçekleşmesidir. Serbest değişimler toplumun nüfus artışı, fikir akımları, kültürel birikimi gibi iç etmenlere ya da farklı kültürlerle temas sonucunda

alınan bir kültürel etkiye bağlı olarak gerçekleşen dış etkenlere bağlıdır. Özellikle kitle iletişim araçları serbest değişmelerde oldukça etkili olmaktadır. Zorlayıcı değişmeler ise, değiştirme elemanları aracılığıyla zorla gerçekleştirilmekte ve değişmeye uymayanlar cezalandırılmaktadır. Bu tür değişmelere hükümet darbeleri, istilalar ve sömürgecilik örnek gösterilebilir. Zorlayıcı niteliği olan değişmeler ile planlı değişmeler arasındaki fark, planlı değişmeler tavsiye niteliğinde olup zorlama ya da cezalandırma yoktur. Zorlayıcı değişmelere ise İngilizlerin sömürgelerinde yaptığı eylemler, 1917 Rus devrimi ve Atatürk devrimleri örnek gösterilebilir (Tezcan, 1995:185).

Görüldüğü gibi toplumsal değişme kapsamlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Toplumsal yaşamın bütünlüğü içerisinde oluşan nitel ve nicel farklılaşmaları, kazanılan ya da yitirilen kurumsal özellikleri içeren bir kavram olarak ortaya çıkan toplumsal değişme üzerinde, pek çok düşünür ve toplumbilimci birbirinden farklı kuramlar ileri sürmüştür. Bu açıdan toplumsal değişme kuramları üzerinde de kısaca durmakta fayda vardır.

2.1. TOPLUMSAL DEĞİŞME KURAMLARI

Toplumsal değişme kuramları farklı şekillerde ortaya konulmuştur. Bunların bazıları somut bir toplumsal yapı üzerine temellendirilirken bazıları da farklı toplum yapılarının karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır. Bu farklı kuramlar terminolojik yönden özellikle "toplumsal yapı" kavramı üzerinde durmuş ve toplumsal yapının niteliği ve onu oluşturan nedenler hakkında farklı ölçütler kullanarak birbirlerinden ayrı yaklaşımlar ile toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışmışlardır. Diğer taraftan ortaya atılan toplumsal değişme kuramlarının bir çok yazar tarafından farklı sınıflandırılmalarına tabi tutulduğu görülmektedir. Bu sınıflandırmalar, sınıflandırmayı yapan kişinin amacına, görüşüne ve yaklaşımına göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal bilimlerde, yapılan her tür sınıflama eksik ve hatalı olabilmektedir. Bu noktaya dikkat çektikten sonra bizim, çalışmamızda esas alacağımız sınıflandırma Kongar'ın sınıflandırması olacaktır. Kongar'a göre toplumsal değişme modellerini üç kategoride ele almak mümkündür.

Şimdi bu kategorileri genel hatlarıyla inceleyecek olursak ilk olarak küçük boy değişme kuramlarından işe başlamak uygun düşer.

2.1.1. Küçük Boy Değişme Kuramları

Küçük boy değişme kuramlarının grupsal modeller ve bireyci modeller şeklinde ikiye ayrıldığı görülmektedir.

2.1.1.1. Grupsal Modeller: Genellikle sosyal psikoloji tarafından geliştirilen ve grup düzeyinde değişme üzerinde odaklaşan bu modeller, grup yoluyla bireyde görülen değişiklikleri ve grubun tamamında görülen değişiklikleri inceler. Ayrıca grubun, toplumsal yapı ile birey arasında bir köprü üstlenmiş olmasından dolayı grupsal modeller toplumsal değişme bakımından bir başka önem taşımaktadırlar. Grupsal modellerin temsilcisi olarak George C. Homans, Kurt Lewin ve J. L. Moreno'yu saymak mümkündür (Kongar, 1999:219-223).

2.1.1.2. Bireyci Modeller: Bu modeller toplumsal değişmeyi en küçük düzeyde, bireye indirgeyerek değişmenin, bireyin kişilik niteliklerine bağlı olarak çıktığını savunurlar. Doğal olarak bu modelde tek yönlü bir etkiden ziyade, karşılıklı bir etkileşim söz konusudur. Bireyin yapısı toplumu, toplum da bireyin yapısını etkilemektedir. Ancak bu etkileşimin temelindeki en önemli unsur bireyin kişilik nitelikleri olmuştur. Toplumsal değişmeyi açıklamakta yetersiz olan bu kuramlar, toplumsal değişmeyi adeta toplumsal kural veya olayların dışına taşımaktadırlar. David McClelland, George K. Zolshan, Richard T. LaPierre ve Everett E. Hagen bu kuramcılardandır (Kongar, 1999:229-243).

2.1.2. Orta Boy Değişme Kuramları

İnsanlığın tamamını kuşatan değişme modellerine ulaşmanın mümkün olmadığını savunan orta boy değişme kuramları, yapısal-fonksiyonel modeller ve çatışma modelleri olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir.

2.1.2.1. Yapısal-Fonksiyonel Modeller: Daha çok büyük boy evrimci modellerden etkilenmiş olmalarına rağmen bu modeller, değişmeyi büyük boy değişme çerçevesinde ele alanların değişmeyi açıklamakta başarısız olduklarını

savunmaktadırlar. Bu modelleri geliştirenler toplumsal değişmeyi, demografik ve ekolojik değişmeler, iç göçler, kentleşme, alt kültürler ve sapkın davranışla, toplumsal tabakalaşma, toplumsal hareketlilik gibi, özellikle içinde yaşanılan toplum birimleri ve bunların alt sistemleri üzerinde odaklaşarak açıklamaya çalışmışlardır. Bu modellerin büyük boy evrimci modellerden etkilenecek kullandıkları toplumsal evrim, denge, yapısal ve fonksiyonel farklılaşma, toplumsal eylem, sosyo-kültürel yapı ayrımı gibi temel kavramların yanında kendi geliştirmiş oldukları başka temel kavramlar da vardır. Bu kavramlardan ilki, yapılar ve fonksiyonlar arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiye göre fonksiyonlar yapıları yaratır. Bu görüş yapısal-fonksiyonel modelin, yapısal farklılaşma fikrinin temelinde yatar. Yapısal-fonksiyonel yaklaşımın temelinde yatan bir diğer kavram da bütün toplumsal yapı ve birimlerin, toplumsal sistem için fonksiyonel olduklarıdır. Ralph Linton, Talcott Parsons, Robert K. Merton, Francesca Cancian ve William F.Ogburn yapısal-fonksiyonel yaklaşımı benimsemişlerdir (Kongar, 1999:165-198).

2.1.2.2. Çatışmacı Modeller: Yapısal-fonksiyonel modellerin çatışmayı bir hastalık olarak değerlendirmesine karşılık çatışma modelleri, bu durumu toplumun doğal bir niteliği olarak görürler. Çatışma modellerine göre toplumun yapısı, karşılıklı çatışan birim ve öğelerden kurulu olup, değişme bu öğelerin itici gücü ile gerçekleşir. Toplumsal bütünlük ise, toplumsal öğeler ve birimler arasındaki denge ve uyumun sonucu değil, toplumsal birim ve öğeler arasındaki çatışmaların sonucunda görülen zıt kuvvetlerin dengelenmesi ile ortaya çıkar. Ancak bu denge, çatışma modelinin temelinde yatan çıkar çatışmasına bağlı olarak bir uzlaşma sonucunda ortaya çıktığı için kararsız bir denge halidir. Çünkü bu denge, zorlama ile güçsüzün, güçlü karşısında kabul etmek zorunda kaldığı uzlaşma sonucunda kurulmuştur. Vilfredo Pareto ve Ralph Dahrendorf bu modelin temsilcileri olarak öne çıkmışlardır (Kongar, 1999:119-204).

2.1.3. Büyük Boy Kuramlar

Bu modelleri organizmacı, evrimci ve diyalektik modeller olarak üç grupta ele almak mümkündür.

2.1.3.1. Organizmacı Modeller: İbni Haldun, Nicolai J. Danilevsky, Osvvald Spengler, Alfred L. Kroeber ve Arnold J. Toynbee tarafından temsil edilen bu modeller, tarihsel incelemelere dayandırılarak, kültürlerin ve toplumların canlı organizmalar gibi doğup büyüdüğü ve öldüğü ana fikri üzerinde geliştirilmiştir. Ancak özellikle kültürler üzerine odaklanarak bu modelleri geliştiren düşünürlerin hepsi aynı olay ve varlıklara baktıkları halde, birbirlerinden farklı sonuçlara ulaştıkları için çalışmaların geçerliliği hakkında ciddi kuşkular doğmuştur (Kongar, 1999:91). Buna karşılık organizmacı modeller, insanlığın bir bütün olduğu bu bütünü kültür ya da uygarlık dedikleri organizmalar arasındaki eş zamanlı ya da tarihsel etkileşimin yarattığı fikrini ortaya koyarak toplumsal bilimlere önemli bir katkı sağlamıştır (Kongar, 1999:93).

2.1.3.2. Evrimci Modeller : Evrimci modeller iki açıdan önem kazanmışlardır. Bunlardan birincisi insanlık tarihinin evrim çizgisini araştırırken insan-doğa ilişkisine ışık tutmaları, ikincisi ise günümüz toplumsal bilimlerini büyük ölçüde etkilemiş olmalarıdır. Evrimci modeller geçmişi inceleyerek, insanlık tarihinin gelişme kanunlarını bulmaya çalışmışlardır. Böylece insanlığın geleceği hakkında da tahminler yapmak mümkün olacaktır. Çünkü erişilen kanunlar gerçek bilimsel kanunlar niteliğinde ve evrenseldir. Evrensel olan bu kanunlar da tarihsel süreç içerisinde ne kadar geçerliyseler, geleceği belirlemek de o ölçüde geçerlidir. Bu görüşün temsilcileri arasında Gordon Childe, Herbert Spencer, Auguste Comte, Max Weber ve Emile Durkheim sayılmaktadır (Kongar, 1999:94-129). Gerçi Durkheim, Comte'un evrimci toplumbilimini benimsememiştir. Fakat kendisinin yaptığı toplumların sınıflandırılması şemasını evrimci bir bakış açısına dayandırmıştır. Toplumda işbölümü ise, ilkel toplumlardan modernlere doğru bir gelişme sürecini incelemektedir (Bottomore, 1999:313).

2.1.3.3. Diyalektik Modeller: Evrimci modelin özel bir şekli olarak değerlendirilen diyalektik model, evrim sırasında ortaya çıkan her aşamanın kendisini yok edecek ve zıddını yaratacak öğeleriyle birlikte bulunduğu ve her alanda yapısal değişmeyi öne çıkararak gelişmenin daha iyiye, daha doğruya ve daha istikrarlı bir dengeye ilerlediği fikrini savunur (Kongar, 1999:130-132). Çatışmacı modeller olarak da ifade edilen diyalektik modelin temelinde K. Marx'ın görüşleri

yatmaktadır. Marx'a göre çatışma olmadan ilerleme meydana gelmez. Çünkü toplum hem yapı, hem de fonksiyon bakımından sürekli değişen bir niteliğe sahiptir. Toplumun temel özelliği değişken oluşudur. Böylece değişme ve çatışma tesadüfi bir olay değil, toplumsal yapının özünden gelen doğal bir sonuçtur. Çünkü çatışma olmadan insanlığın ilerlemesi mümkün değildir. Tarihin işleyişi çatışmalar aracılığıyla sürüp gitmektedir. Bütün değişme ve gelişmeler, bu çatışmanın sonucudur. Toplumda değişimin düzeninden başka bir düzen yoktur (Richard, 2001:64).

2.1.4. Modernleşme Kuramı

Bu kuram gelişmekte olan bütün toplumların, batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri düşüncesinden hareketle geliştirilmiştir. Yani "modern" ve "geleneksel" olarak nitelendirilen iki toplum tipinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır. Bu kurama göre, Batılı toplumların yaklaşık olarak 1500lerden 1900'lere uzanan dört yüzyıllık bir süreç içinde gerçekleştirdiği toplumsal değişimin, Batılı olmayan toplumlar tarafından daha kısa bir zaman dilimi içerisinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bu nedenle de değişim sürecinin son derece yavaş işlediği Batılı olmayan toplumlarda, insan iradesinin aktif müdahalesi yani eylem gerekmektedir (Köker, 1999:14).

Bu kurama göre, sanayi toplumları temelde birbirlerinden ne kadar farklı olursa olsun, gelenekten uzaklaştıkça ve sanayileşme sürdükçe o oranda benzeşirler. Sanayi toplumu kavramı ile, dünyadaki sanayileşmemiş toplumlar açısından, "Modernleşme Kuramı" arasında yakın bir ilişki kurulmuştur. Buna göre "az gelişmiş" toplumlar geleneksel kurumların tuzağından kurtulamamıştır. Bu toplumlar Batı'nın ulaştığı ekonomik refah düzeyine ulaşmak istiyorlarsa bu tuzaktan kurtulmak zorundadırlar. Bu perspektife göre, bazen "çağdaşlaşma" yalnızca "batılılaşma" anlamına gelir (Giddens, 1993:41).

2.2. TOPLUMSAL DEĞİŞMEDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

Toplumsal değişimde etkili olan faktörler ve bu faktörlere yüklenen önem, toplumları etkileme oranlarına ya da araştırmacının bakış açısına göre farklılık

gösterebildiği gibi değişim, coğrafi çevre, biyolojik kalıtım, doğüstü tanrısal güçler, kişisel deha vb. tek bir nedene bağlı olarak açıklanabilir. Ancak toplumsal değişimde tek bir faktörü önemli görmek veya değişimi tek bir nedene dayalı olarak basit bir şekilde açıklamak geçerliliğini yitirmiştir (Fichter 1994:170). Modern anlayışa göre tek neden diğerlerinden soyutlanamaz ve toplumsal değişme etmenleri, birden fazladır. Ve bu etmenlerin etki derecesi birbirinden farklıdır (Tezcan, 1995:178). Gerçi belirli küçük değişmeler ve toplumun belli bir kesimini kapsayan değişmeler tek bir nedene bağlı olarak ele alınabilir. Ancak toplumun genelini kapsayan değişmelerde farklı faktörler söz konusudur ve bu faktörler bir biri ile ilişki içerisindedir. Bu bakımdan toplumsal değişimin faktörlerini bir bütün olarak düşünmek ve değişimi böyle bir bakış açısıyla değerlendirmeye tabi tutmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Bu noktada toplumsal değişimde etkili olan faktörleri iklim değişiklikleri, depremler, sel vb. nedenlerden kaynaklanan coğrafi faktörler; nüfus azalışı ya da artışı gibi nedenlerden kaynaklanan demografik faktörler ile dini, ideolojik, teknolojik, istila ve devrimler gibi bir ayrıma tabi tutmak mümkündür. Fakat değişik yazarlar tarafından toplumsal değişimde etkili olduğu ileri sürülen bu faktörleri daha sistematik bir şekilde ele almak da mümkündür. Örneğin Morris Ginsberg, toplumsal değişmeye neden olarak ileri sürülen etmenleri, "bireylerin istek veya kararları (Batılı toplumlarda küçük aile sistemine geçiş örneğindeki gibi); değişen koşullardan etkilenen bireysel eylemler; yapısal değişim ve baskı altına almalar (Marx'ın vurguladığı üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki çelişkiler); dışsal etkiler (kültürel temas, ya da fethe uğramak); seçkin önemde bireyler ya da birey grupları; değişik kaynaklardan gelen öğelerin belli bir noktada iç içe girmeleri ya da birbirini etkilemeleri (devrimler); rastlantısal oluşumlar (İngiltere'yi Normanların ele geçirmesi, Ondördüncü yüzyılda kara ölüm, Hindistan'ın İngiltere tarafından istila edilmesi); ve toplumda ortak bir amacın ortaya çıkması" (Bottomore, 1999:331-332) şeklinde sıralanmıştır.

Toplumsal değişimde etkili olan bu faktörler toplumların hemen hepsinde örf ve adetlerin etkisini azaltıp, eski değerlerin yerine yeni değerleri zorlamakta ya da toplumun yapısını büyük bir oranda değiştirmektedir. Ancak eski değerlerin kökten

sarsılarak ortadan kalkması ya da yerini yeni değerlerin almasını sağlayan bu faktörler dışında önemle üzerinde durulması gereken bazı faktörler vardır ki, çağdaş toplumların hemen hepsinde değişimi hızlandırmakta ve değişime yön vermektedir. Örneğin formel veya formel olmayan şekliyle eğitim, birikmiş toplumsal mirası gelecek kuşaklara aktaracak bir araç olarak toplumsal değişimde önemli bir etmen olarak değerlendirilmelidir. Yine bilginin artışı, toplum içi çelişki ya da çatışmalar (sınıf çatışması) ile toplumlararasıdaki çatışmalar günümüzdeki toplumsal değişimde etkili yer tutan bir faktördür (Bottomore, 1999:332-333). Bu bakımdan eğitimin yanında bilginin dolaşmasını ve yeniden üretilmesini sağlayan kitle iletişim-haberleşme araçları ile toplumsal etkileşimi ve çatışmayı arttıran kentleşme; ve toplumlararası ilişkileri arttırarak toplumlararası çatışma ya da uyuşmaya sebep olabilen globalleşme hareketleri günümüzdeki değişimin önemli faktörleri arasında sayılabilir. Dolayısıyla bu faktörleri genel olarak bir değerlendirmeye tabi tutmakta yarar vardır.

2.2.1. Eğitim

Toplumsal değişmeyi eğitim aracılığıyla gerçekleştirmek oldukça önemli, belki de en önemlisidir. Özellikle planlı ve programlı değişimde en sık kullanılan bir araç olarak öne çıkan eğitim, bazen istenilen sonucu doğururken, bazen de tam tersi gelişmelere sebep olabilmektedir.

Eğitimin görevleri arasında, toplumun kültürel değerlerinin topluma aktarılması ve toplumsal değişmeye yardımcı olması sayılabilir. Bu sebeple toplumun birikmiş kültürünü yeni nesillere aktarmasıyla tutucu olan eğitim, yeni bilgi ve becerilerin geliştirilmesi ve değer yargılarının değişimine yaptığı katkı ile de yenilikçi ve geleceğe dönük bir görev üstlenmiştir. Daha çok planlı ve programlı bir değişim olarak nitelendirebileceğimiz eğitim yoluyla değişim, öncelikli olarak yeni bir toplum modeli oluşturmanın peşindedir. Yeni bir toplum ise, onu oluşturan fertlerin yeni modele uygun bir şekilde eğitilmesi ile mümkündür. Bu yüzden eğitim, aynı zamanda bir sosyal mobilite aracı görevini üstlenmiştir. Yani fertlerin, grupların ve zümrelerin sosyal statülerindeki farklılaşmaya yardımcı olur (Akyüz, :179-181).

2.2.2. Kitle İletişim Araçları

Toplumsal değişimde önemli bir yer tutan bir diğer faktör de kitle iletişim ve haberleşme araçlarıdır. Kitle iletişim ve haberleşme araçlarındaki teknolojik gelişme, bilginin akışını hızlandırmış ve dünyayı gittikçe küçülen bir köy haline getirmiştir.

Bireyler, toplumlar ya da kültürler arasındaki ilişkiyi sıkı bir sürece sokan iletişim teknolojilerindeki bu gelişmeler, toplum kesimlerinin bir taraftan dış dünya ile bağlantıya geçmesini, bilgilenip, yeni değerleri tanımasını ve bu yeni değerleri benimseyip geleneksel yapının hızlı bir değişim süreci içine girmesini sağlarken; bazen de mevcut toplum yapısının korunması amacıyla kullanılmakta ve toplumsal değişmeyi yavaşlatmaktadır. Bu ise, kitle iletişim ve haberleşme araçlarını, hem ulusal hem de uluslararası alanda istenilen etkiyi yaratan araçlar olarak toplumsal değişimde önemli faktör haline getirmiştir.

Kitle iletişim ve haberleşme araçlarının, bireyler ve toplumun geneli üzerinde yaptığı tesir herkes tarafından tartışmasız bir şekilde kabul edilmektedir. Bu etkileme her geçen gün daha da hızlanmaktadır. Çünkü "Sosyal bağın, bireyler ya da toplumsal gruplar arasındaki karşılıklı bağımlılık biçimlerinin değişimi, bireyleri, gitgide basın, radyo ve özellikle televizyona başvurmaya itmektir" (Charon, 1992:27). Böylece, birey sosyalleşme sürecine neredeyse tamamını televizyondan edindiği temel bilgiler, görgüler ve alışkanlıklarla katılmaktadır.

Öte yandan temel eğitim kurumu olarak değerlendirilen ailenin eğitim rolünü yerine getirmedeki eksikliği ve örgün eğitim kurumlarının (okullar) yetersizliği, kitle iletişim ve haberleşme araçlarının, özellikle de televizyonun toplumdaki temel eğitim ve öğrenme gereksinimini karşılayan araçlar olarak öne çıkmasını sağlamıştır. Buna kırsal kesimden kentsel alanlara doğru yoğunlaşan göçler, hızlı ve çarpık kentleşme ve modernleşme süreci, kültürel entegrasyonlar, sosyal çatışmalar vb. sosyolojik hareketler de eklendiğinde, geleneksel değer ve bilinçten yoksun kalan bireyin, başta televizyon olmak üzere kitle iletişim ve haberleşme araçlarının empoze ettiği enformasyon doğrultusunda bilgilendiği ve sosyalleştiği iddia edilebilir.

Televizyonun, toplumsal enformasyonun oluşup yayılması açısından önemli, hatta birinci derecede bir kitle iletişim aracı olarak değerlendirildiği yıllarda, temel işlevleri toplumun temel özellik ve gereksinimleri dikkate alınarak haber verme, eğitim, eğlendirme şeklinde belirlenmiştir (Aziz, 1989:50). Ancak günümüz toplumlarını derinden etkileyen iletişim araçları, başta televizyon olmak üzere, soruları yalnızca belli biçimlerde yanıtlamaya izin veren, yani kültürel olarak kabul edilen söyleme dayanan bir düzenleme mantığının yapılanmasına katkı sağlamak; mevcut olanı doğallaştırmak; yavaş yavaş gerçekleşen değişme ile uyumluluğu sağlamak; bir düşünce etrafında oluşacak yoğunluğu azaltarak pasifleştirmek ve susturmak; olaylar hakkındaki gerçekleri perdeleyerek ya da o konuda yalan haber üreterek olaylar hakkında resmi veya biçimsel onayın verilmesini sağlamak; pratik sorunların kamusal tartışmadan dışlanmasını sağlamak; değiştirme yetisinden yoksunlaştırarak dışlanma sürecinin alternatif söylem oluşturmasını engellemek ve çoğulluğu sunarak geriye kalanları marjinalliğe iten bir söylem geliştirmek gibi geniş anlamda ideolojik olarak nitelenen bir dizi görev üstlenmiştir (Scholle, 1994:234-239).

Bu açıdan kitle iletişim araçlarının yeni sosyal gerçeği, toplumsal yapının oluşmasında ve biçimlenmesinde önemli rol oynamasıdır. Kitle iletişim araçları başta televizyon olmak üzere, sosyalleşme sürecinin ilk aşamasından itibaren, toplumsal yapının bütününe kapsayan alanın her parçasında ağırlığını hissettirmektedir. Bu araçlar bireyin toplumsal hayata katılma sürecinde, sosyal kişiliğinin oluşması, sosyal rolünü üstlenmesi ve ardından örüntü, grup, kurum ve kültürün oluşması aşamalarında ilk belirleyici ve biçimlendirici faktör olarak öne çıkmaktadır (Cereci, 1996:14). Günümüzde daha fonksiyonel duruma gelen bu araçlar her alanda fikirleri geliştirmekte hatta yeni fikirlerin doğmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda özellikle 1980'lerden sonra Türkiye'deki iletişim ağlarında görülen artış, devlet tarafından meydana getirilmiş homojenliğin kırılmasını sağlamış, farklılıkları ön plana çıkartmıştır. Öyle ki, Türkiye'de ekonomik ve kültürel farklılıkların ifade edilebileceği çok sayıda medya kurumları ve ağları mevcuttur. Etnik ve dini grupların kendi iletişim ağları yanında, diğer iletişim ağları da farklılıklarını ön plana çıkarmalarında yardımcı olmaya başlamıştır.

Ancak toplumsal değişmede etkili olan bu iki faktör dışında bir faktör daha vardır ki, hem eğitim olanaklarını geliştirmesi; hem kitle iletişim ve haberleşme araçlarından yararlanmayı arttırması; hem de bireysel ve toplumsal hayatta değişimin hızını ve yönünü belirlemesi bakımından daha kapsayıcı olduğu için bu iki faktörün de önüne geçmektedir. Bu faktör göç ve kentleşme faktörüdür.

2.2.3. Göç ve Kentleşme

Bilindiği gibi üretimin merkezini evden fabrikalara aktaran 19. yüzyıldaki sanayileşme, kırsal alanlardan kentsel alanlara doğru insan göçlerini harekete geçirmiştir. Bu açıdan çağdaş manada göç hareketleri, sanayi devrimi ile başlamıştır demek doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu göç hareketlerinin en büyük özelliği, kitle hareketi şeklinde ortaya çıkması ve ekonomik nedenlere bağlı olarak gerçekleşmesidir. Kişiler ekonomik durumlarını iyileştirmek, sağlık, eğitim ve daha yüksek bir yaşama düzeyinin nimetlerinden yararlanmak için göç etmişlerdir. Nitekim çağdaş göç teorilerinde de göçün asıl nedeni olarak ekonomik nedenler ön plana çıkarılmıştır. Bu teorilerin çoğu, E.G. Ravenstein'in bulgularından hareket etmektedirler.

Ravenstein, teknoloji ve ulaşımda görülen gelişmelerin göçleri arttırdığını belirtmekle birlikte, göç olgusunda ekonomik nedenlerin ağırlığını ilk defa açık ve seçik bir şekilde ortaya koymuştur. Ravenstein, "kötü ya da baskı yapıcı yasalar ağır vergiler, olumsuz iklim koşulları, kötü sosyal çevre ve hatta zorlamalar (esir ticareti, nakliye) göç akımlarına neden olmuşlar ve hala olmaktadırlar. Ancak bu akımların hiç biri, hacim olarak, pek çok insanda var olan ve maddi açıdan durumunu iyileştirmek arzusundan doğan göç akımıyla karşılaştırılmaz." demiştir. (Üner, 1986:366.). Sosyal modeller dışında göçle ilgili bazı ekonomik modeller de ileri sürülmüştür. Ancak bu modellerden en ilginç gelişmekte olan ülkeler (Türkiye gibi) açısından göçü açıklamaya çalıştığı için Michael Todaro tarafından ileri sürülen modeldir. Bu yaklaşım, göç edenlerin davranışları ile ilgili varsayıma dayanmakta ve kentsel alanda gittikçe artan işsizliğe rağmen, devam eden kır-kent göçünün neden göç edenler açısından rasyonel bir ekonomik karar olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Todaro'ya göre bireyin kırdan kente göç edip etmeme kararını iki temel ekonomik faktör belirlemektedir. Bunlardan ilki ve en önemli faktör, uzun

süredir iktisatçılar tarafından da kabul edilen kırsal ve kent arasındaki gerçek ücret farklılığıdır. Kentsel alandaki işçiye ödenen ücret ile kırsal alanda vasıflı işçiye ödenen ücret arasındaki farklılık vardır. Göç kararını etkileyen ikinci faktör ise, kentlerde iş bulma olasılığının artmasıdır. Böylece Todaro'nun modelinde, kırsal-kent arasındaki ücret farkı ile kentsel bir iş bulma olarak özetleyebileceğimiz bu iki değişken kırsal-kent göçünün hacmini tayin eder (Üner, 1986:371).

Ancak sebebi ne olursa olsun kentlere yönelen kırsal kesimler, hızlı bir değişim süreci içerisinde girmişlerdir. Çünkü kent ile kırsal kesim arasında her bakımdan ciddi farklılıklar vardır. Kırsal kesimdeki hayat, genelde ortak adet ve geleneklerin hüküm sürdüğü, durağan ve oldukça küçük yerleşim birimlerinde sürdürülmektedir. Oysa kent ortamı özellikle sanayileşme ile birlikte daha önce görülmemiş şekilde büyük, hareketli, farklı kültürlerin iç içe geçtiği ve aynı zamanda bir ayrışmanın yaşandığı karmaşık yaşam alanları durumundadır. Bu açıdan kentsel ortam ulaşım imkanları, kitle iletişim ve haberleşme olanakları ile toplumsal kesimlerin hayatını kuşatıp gelenekleri sarsarken, özellikle de kırsal ve kent arasındaki tezattan kaynaklanan coğrafi farklılıklardan dolayı alt-kültürlerin etkisini de azaltmaktadır. İşte bu sebeple özellikle göçlerle birlikte daha da karmaşıklaşan kentlerdeki durumu açıklayabilmek için kentleşme üzerinde biraz daha detaylı durmak gerekmektedir. Ancak kentleşme ile ilgili genel değerlendirmelere bakmadan önce konunun bilimsel bir temele oturtulması için öncelikli olarak kuramsal yaklaşımlara bakmak, önem taşımaktadır.

Göç olgusunda olduğu gibi kentleşme ile ilgili de bazı kuramsal yaklaşımlar ileri sürülmüştür. Ancak bu kuramsal yaklaşımların hepsini tek tek ele almaktansa günümüz kentleşme olgusunu en iyi şekilde açıklayan yaklaşımı tespit edip, çalışmamızda o yaklaşımı esas almak daha doğru olacaktır. Bu düşünce ise, bizi çeşitli bakımlardan eleştirilere uğratsa da kentleşme ile ilgili yaklaşımlar arasında oldukça önemli bir yer teşkil eden ve çok yakın tarihlere kadar egemen görüş olarak kabul edilen Chicago sosyoloji okulunun yaklaşımına götürecektir. Bu açıdan bu çalışmada esas alacağımız yaklaşım Chicago sosyoloji okulunun yaklaşımı olacaktır.

Kentleşme ile ilgili olarak Chicago okulunun birbiri ile bağlantılı olan iki görüşü dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, "ekolojik yaklaşım"dır. Bu yaklaşıma göre, ekolojik

işlemler aracılığıyla fiziksel çevredeki bitki ve hayvan hayatı, söz konusu çevreye uyum sağlama modelleri sayesinde düzgün bir biçimde dağılırlar. Bu çıkış noktasını kente uygulayan R.E. Park'a göre, kent ayıklayan ve sınıflandıran büyük bir mekanizmaya benzer. Bu mekanizma, tam olarak anlaşılmayan bir şekilde belli bölgede ve belli çevrede yaşayacak en uygun bireyleri halkın bütünü içinden yanılmadan seçer. Genellikle sadece çağdaş toplumlardaki kentleşme ile ilgili olduğu düşünülen "ekolojik yaklaşım" a göre kentler, biyolojik ekolojide görülen işlemlere benzetilebilecek yarışma, istila, saldırı ve birbirlerini izleme işlemleri aracılığıyla "doğal bölgelere" ayrılırlar. Bu işlemler çevredeki semt ve mahalleleri karakteristik özelliklerine göre "bölgelere ayırma" işini yönlendirir. Bu ayrışmaya göre, şehir merkezinde ticari kuruluşlar, iş ve eğlence yerleri yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Çevrede ise, daha çok ucuz daire ve kiralık odalardan oluşan sağlıklı yerleşim alanları vardır. Bu yerleşim alanlarının ötesinde ise, orta sınıf kenar mahallelerinin yer aldığı, işçi sınıfına ait bölgeler bulunmaktadır (Giddens, 1993:98-99).

Chicago okulunun kentle ilgili ikinci görüşü ise, Louis Wirth tarafından ortaya konulmuştur. Wirth, kentlerdeki yaşamın evrensel niteliklerini tanımak konusuna sahip çıkarak "kentleşme bir yaşam biçimidir" görüşünü savunur. Wirth'ün düşüncesine göre, kentlerle ilgili olarak üç ana özellik öne çıkar. Bunlar nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojen oluşudur. Kentlerdeki insanlar birbirlerine çok yakın mekanlarda yaşamakla beraber çoğunlukla birbirlerini tanımazlar. İnsanların başkaları ile olan teması kısa ömürlü ve bölük-pörçük bir ilişkiye dayanır. Bu ilişkiler içsel bir tatminden ziyade çıkar üzerine kurulu; anonim değil kişisel ilişkilerdir. Birey manevi değerler, katılma ve yardımlaşma duygusu ve içinden gelen kendini ifade edebilme yetisi gibi özelliklerden soyutlanmıştır. Ekolojik görüşten hareketle kalabalık ve yoğun bir nüfusun, farklılaşan ve belirli özellikler kazanan bölgeler ortaya çıkarmasını kaçınılmaz bir son olarak kabul eden Wirth'e göre, bitki ve hayvanlarda olduğu gibi işlevlerin farklılaşması ile daha fazla sayıda birey nispeten ufak bölgelerde bir arada yaşama fırsatı bulmuştur (Giddens, 1993:99-100).

Türkiye'deki gelişmeleri yukarıda ortaya koyduğumuz göç ve kentleşme teorileri çerçevesinde ele aldığımızda, genel manada E.G. Ravenstein'in işaret ettiği gibi daha çok ekonomik nedenlerden kaynaklanan sebeplere bağlı olarak şekillendiğini söylemek mümkündür.

Çünkü Türkiye'de kentleşme olgusunun gelişimi ve kurumlaşma girişimleri açısından 1950'ler önemli bir dönemdir. Toplumsal ve ekonomik yönleriyle kentleşme Türkiye'de ilk kez varlığını ağır biçimde bu on yılda duyurmuştur. 1940'ların sonlarında başlayan batı ile yeniden bütünleşme girişimleri hem ekonomik hem de siyasal anlamda sonuçlarını 1950'lerde vermiştir. 1930'larda başlayan devletçilik politikası 1950'lere girerken değiştirilmiş, liberal ekonomi politikası izlenmeye başlanmıştır (Kartal, 1986:313). Bu yeni dönemde devletçilik politikasının terk edilerek özel sektörün desteklenmesi ve bunun sonucu olarak da yeni teknolojilerin uygulanmaya başlanması ve tarımda görülen makineleşme (Kırkpınar, 2001:260) kırdaki toplumsal yapının çözülmesini hızlandırarak hazırlıksız bir şekilde kente göçü yoğunlaştırmıştır. 1950'den itibaren hızlanan sanayileşme kırdan kente göçün başka bir nedeni olarak algılanabilir. Çünkü sanayi faaliyetleri genellikle kent merkezlerinde kurulmuş, buna karşılık köylerdeki nüfusun hızla artması daha da belirginleşmiştir. Öte yandan toprağın azlığı ve tarımda makineleşmenin sebep olduğu gizli işsizlik köy nüfusunun şehirlere akmasını sağlamıştır. Yani kentleşmede, kentler "çekme" (pull köyler ise "itme" (push) durumunda olmuştur (Tümertekin, 1973:3). Bu nedenle eğitim-öğretim yapmak, kentin çekiciliği gibi nedenler de eklendiğinde kentleşme oranlarında hızlı bir artış gözlemlenmektedir.

Türkiye'deki kentleşme olgusunu teorik yaklaşımlara göre değerlendirdiğimizde ise, yukarıda da belirtildiği gibi Chicago sosyoloji okulunun yaklaşımı ile benzerlikler gösteren bir kentleşmeden bahsetmek mümkündür.

Türkiye'de yaşanan hızlı kentleşme, kentli nüfusun toplam nüfus içindeki payını sürekli artırmıştır. Genel nüfusa oranla kentli nüfus 1950'de % 18.7'den, 1960'ta % 25.9'a, 1980'de ise % 45.4'e yükselmiştir (Keleş, 1982:67). Böylece "daha önce birbirlerinden yalıtılan merkez-çevre kültürleri arasındaki fiziksel ve psikolojik mesafe azalmış, ortak mekanları paylaşmaya başlayan merkez ve çevre kültürleri gündelik yaşamın çeşitli tüketim alanlarında birbirini kesmeye, farklı yaşam biçimleri kültürel alanda karşılaşmaya başlamış, piyasa güçlerinin ve bireyci ideolojilerin yaygınlaşması da yeni yaşam tarzlarının gelişmesine zemin hazırlamıştır (Robins, 1996:61-68). Öte yandan kent ortamı çok sayıda ferdin bir araya gelmesiyle oluşan büyük bir topluluğun yaşadığı bir alan olarak, fertler arasındaki ilişkileri geniş

ölçüde etkilemiştir. Fertlerin sayısına bağlı olarak aralarındaki farklılaşma da artmış; ekonomik ve sosyal statü, zevkler ve değerler gibi birçok açıdan birbirlerinden ayrı gruplar oluşmuştur. Buna bağlı olarak kent ortamında toplumsal münasebetlerin karakteri de değişerek fertler arasındaki ilişki gayri şahsi, yüzeysel, geçici, kısa süreli ve parçalı olmaya başlamıştır (Yörükhan, 1968:57).

Wirth'ün kentleşme ile ilgili olarak kalabalık ve yoğun bir nüfusun, farklılaşan ve belirli özellikler kazanan bölgeler ortaya çıkarmasını kaçınılmaz bir son olarak kabul eden görüşü Türkiye için de geçerlidir. Öyle ki, çoğunlukla Türkiye'nin bütün büyük kentlerinde bir kesimin dünyası, yaşantısı, yararlandıkları hizmet ölçüleri ile diğer kesimin ölçütleri arasında farklılıklar vardır. Dolayısıyla kentsel bölgelerde toplumsal ve ekonomik niteliklerine göre çok sayıda ve değişik topluluklara rastlamak mümkündür (Keleş, 1978:42). Farklılaşan ve belirli özellikler kazanan bölgeler ise, özellikle 1950'lerden sonraki göç hareketleri ile daha da çeşitlenmeye ve belirginleşmeye başlamıştır. Çünkü bu yıllara kadar, örneğin İstanbul'da yaşayanların kozmopolitan özellikleri genel olarak "kentlilik" platformunda birleşmekteyken ve kentteki çeşitlilik tarihsel mirasın kente taşıdığı "dinsel" mozaik farklılıkları olarak algılanırken, 1950'lerden sonra sayısal olarak büyük ve farklı nitelikler taşıyan göç hareketleri bir ayrışmaya neden olmuştur. Balkanlar'dan ve Türkiye'nin farklı bölgelerinden değişik kültürel özelliklere sahip olan grupların göç etmesi ve özellikle de köylü göçü kentli köylü ikilemini doğurmuştur (Erder, 1996:11). Ancak kentli ya da köylü toplum kesimleri kendi içlerinde çoğu bakımdan benzer özellikler gösterebilirler de* toplumsal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak köylü ve kentli nüfus içerisinde de başka bir ayrışmanın yaşandığını söylemek mümkündür. Öte yandan etnik ve dinsel farklılıklar, ayrışmanın önemli nedenleri olarak kentsel ortamda da dikkat çekmektedir.

Özetle söylemek gerekirse kentleşme, farklı yaşam biçimlerinin karşılaşmasını sağlayarak hem kentliler hem de kente yeni göç etmiş olanlar

---

* Kentte yaşayanların yaşadıkları mekanlara göre, "gecekondulular ve "gecekondu olmayanlar" şeklinde iki tabakaya ayrılması, kentteki tabakalaşmayı açıklamakta yetersizdir. Gecekonduya yaşamayı seçen gruplar, kent içinde farklı bir toplumsal katman ya da en azından "düşük statülü grup" özelliği gösterebilirler de kendi aralarında katmanlaşmışlardır (Erder, 1996:289).

açısından yeni yaşam biçimlerini zorlarken, aynı zamanda da toplumsal kesimler arasında bir ayrışma veya benzeşmeye neden olmuştur.

2.2.4. Globalleşme

Günümüz toplumsal değişmelerinde etkili olan bir diğer faktör ya da araç da globalleşme hareketleri olmuştur. 1980'lerin başında ortaya çıkıp gelişmeye başlayan globalleşme, aslında sermaye ve enformasyonla tüm coğrafi sınırları aşarak ortak değerlerin oluşmasını hedeflemekte, yerelin evrensel karşısında zayıfladığı tek bir dünya oluşturmaya çalışmaktadır. Ancak globalleşme, paradoksal bir şekilde etnik ve dinsel çatışmaları ön plana çıkararak, sıklıkla kültürel kimlik ve kültürel haklardan söz edilen farklı bir dünya yaratmaktadır.

Globalleşme, mahalli kültürlerin ve geleneksel toplumsal bağların çözülmeye başladığı, ulus devletlerin belirleyiciliğinin azaldığı, gruplar ve kişiler arasındaki her türlü ilişkinin kolaylaşıp yaygınlaştığı, üretim ve bölüşümün yeni bir dönüşüm içine girdiği, gerek toplumlararası gerekse aynı toplum içindeki sürtüşmelerin yayılma tehlikesinin her zamankinden daha çok olduğu, sınırların ve geleneksel aktörlerin öneminin azaldığı, farklı bireyselleşmenin gerçeklik kazandığı, geleneksel toplumsal kurumların fonksiyonlarını yitirdiği, dayanışmanın azaldığı, değerler sistemi henüz ortaya konulmamış bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Çok kültürlülüğün ortaya çıktığı bu süreçte etnik ve kültürel çatışmaların, şiddetin ve radikalleşen modernliğin toplumu bir çözülmeye doğru götürdüğünü söylemek mümkündür (Yiğit, 2001:66).

Bu açıdan toplumsal birliğin dağılma tehlikesi sonucunu doğuran globalleşme süreci ile birlikte değerler sistemi büyük değişikliğe uğramış, eskiden önemli bulunmayan bağımsız ve bireysel hareket etme, yeni devrin el üstünde tutulan bir değeri haline dönüşmüş; dayanışma, fakirlere yardım gibi değerler ise, eski devrin değerleri olarak küçümsenmeye başlanmıştır. Mümkün olan bütün formlarıyla yeni bir cemaat yapılanması arayışı (lokalizm-entegrizm), yeni bir dindarlık ve fundamentalizm arayışı globalleşme sürecinin özellikleri arasındadır. Yani globalleşme ile birlikte geçmişin aidiyet kurum ve ikonları yerlerini yeni kurum ve ikonlara bırakmaya başlamıştır (Yiğit, 2001:66).

Türk toplumu yoğun bir değişim içerisine girmiştir. Tarıma dayalı yaşam biçiminin sanayi ve sektörlerine kayması; kentleşme; eğitim düzeyinin artması; aile yapıları, yaşam biçimleri ve kültürel değişmeler; dünya ve farklı kültürlerle olan iletişim, globalleşen dünyaya paralel olarak gelişmektedir. Bütün bu gelişmelerin yanında globalleşme ile birlikte 1980'lerdeki politiklardan, dış ticarete, dış satıma dönük iktisat politikalarına dönüş, Türkiye'deki iktisadi gelişimde, yeni bir atılımı beraberinde getirmiştir. Türk toplumsal hayatında köklü değişmelere sebep olan bu atılım, tarımsal nüfusun büyük kentlere göç etmesi sonucunda varoş ve gecekondulaşmayı sağlayarak bir umutsuzluk çıkmazı içinde her türlü radikal harekete açık yeni bir kesimin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Ekonomik ve sosyal problemler içerisindeki bu kesimler daha çok etnik ve dini bir özellik taşıyan radikal hareketlere yönelmişlerdir (Timur, 1999:242). Böylece kültürel kimlik ve kültürel haklar bağlamında etnik ve dini kimlik farklı bir şekilde algılanarak toplumsal değişimde yeni bir etken durumuna gelmiştir. Globalleşme sonucunda 1960'lardaki toplumsal hareketlilikte etkili olan sınıfsal kimlik yerini etnik ve dinsel kimliğe bırakmıştır (Tepe, 1999:92).

Globalleşme, dünya sistemindeki farklılaşmalar ve Türkiye'deki sosyo-ekonomik değişmeler ile birleşerek farklılık talep eden toplumsal kimliklerin kamu alanında tanınma talepleri sonucu doğmuştur. Bu da Kürtler, İslamcılar ve Aleviler gibi farklı kültürel kümeleri etkileyerek özellikle 1980'den soma haklar, ödevler ve kimliklerin tanınması bağlamında yeni bir vatandaşlık anlayışı gündeme getirmiştir (İçduyu-Keyman, 1998:151). İlk defa Jurgen Habermas tarafından "anayasal yurtseverlik" kavramı ile ifade edilerek farklılıklar üzerine inşa edilen yeni vatandaşlık anlayışı "anayasal vatandaşlık" kavramı ile tanımlanmıştır. En genel anlatımıyla "anayasal vatandaşlık, toplumsal bir sözleşmeye dayanarak, örneğin anayasal bir metin içinde somutlaştırılarak, farklı etnik, dinsel ve inanç kümelerinin ulus-devlet içinde kabulünü ve bu kümelerin her birinin kendi varlıklarını toplumsal olarak koruyabilmelerinin ve geliştirebilmelerinin güvencesinin toplumsal ve siyasal olarak sağlanması anlamına gelir (İçduyu-Keyman, 1998:154). Günümüz toplumlarına baktığımızda ulusçuluğun dayandığı ırk, dil vb. simgeler istikrar bozucu öğeler haline dönüşerek 19. yüzyıl ulusçuluğundan farklı nitelikte "etnik paradigma" şeklinde ortaya çıkmış bulunmaktadır (Yılmaz, 1994:56). Büyük oranda globalleşme

hareketleri ile ortaya çıkan etnik ve dini farklılıklara yapılan vurgu, ulus-devletlerin temelinde yer alan merkezîyetçilik ve kültürel farklılıkların görmezlikten gelinmesi anlayışını erozyona uğratarak, öteden beri var olan ilişki biçimini sarsmış, yeni bir ilişki biçimi ve vatandaşlık anlayışını gündeme getirmiştir.

Artık globalleşen dünyada sıklıkla vurgulanan ve çoğunlukla kabul gören bu vatandaşlık anlayışı, Türkiye'deki akademik çevrelerin dışında ilk defa Demirel tarafından 1992 yılında Budapeşte'de Uluslararası Basın Enstitüsü Genel Kurulu'nda yaptığı bir konuşma ile gündeme getirilen "anayasal vatandaşlık" anlayışdır. Fakat Habermas tarafından farklılıklar üzerine inşa edilen anlayışın tersine, toplumsal çeşitlilik ve farklılıkları parantez içine alan bir devlet anlayışını sergilemektedir (Üstel, 1999:151). Ancak böyle bir açıklama dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'deki vatandaşlık tanımının yeniden yapılması gerektiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Özetle söylemek gerekirse, globalleşme Türkiye'deki çevreleri de etkisi altına alarak toplumsal değişmeye vatandaşlık bağlamında yeni bir yorum getirmiştir. Anayasal vatandaşlık kavramıyla ifade edilen bu yeni anlayış, toplumsal tabakalaşmanın yeniden kurulmasını; yatay ve dikey toplumsal hareketliliğin artmasını; etnik, dini ve cinsiyete bağlı kimliklerin siyasal ve toplumsal taleplerini arttırmasını; toplumsal değişimi zorlayan bir gelişimin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3. TEMEL KAVRAMLAR

3.1. KENT

Kent kavramı batının yerleşim birimlerini ifade eden “urban” ın karşılığı bir kavram olarak algılayabiliriz. Urban kelimesi etimolojisinde “ur” ve “ban” olarak ayrıldığına “ur” kale surlarını ifade eden bir kök ve “ban” ise kerpiçten yapılmış ev anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla surlarla çerili evler topluluğunu ifade etmekte idi. Doğuda ise Arapça bir kelime olan “medine” kavramı kullanılmakta ve bu kelimenin Türkçe'deki karşılığı ise “şehir” olarak ifade edilmektedir. İki kavram arasındaki anlam farklılığı sanayi devriminden sonra ortaya çıkmakta ve kent

kavramı şehir kavramına göre daha büyük karmaşık bir yerleşim birimini ifade etmektedir.

Her iki kavram içinde kentlerin ilk ortaya çıkış süreçlerinde önemli bir etken olarak tarım devrimini görürüz. Tarım devrimi sonucunda yerleşik hayat ve bunun sonucu olarak da köy yerleşim birimleri ortaya çıkmıştır. Daha sonraları gelişen değişik örgütlenmeler sonucunda bu köy yerleşim birimleri genişleyerek idari merkezler haline almıştır. Toplumların kültürlerine, çevre koşullarına, üretim biçimlerine ve inançlarına göre biçimlendirdikleri bu yerler ilk kentleri oluşturmaktadır. Bu kentlerin merkezlerinde toplu olarak yapabilecekleri aktivitelerin (üretim, alışveriş, ibadet, yönetim gibi) merkezleri bulunmakta idi. Batı kentleri birbirine bitişik keskin geometrik şekillerin kullanıldığı soğuk bir görünüm alacak şekilde dizayn edilmişken, Doğuda ise bu durum biraz daha farklıdır. Özellikle İslam'dan sonra insanlar yaşadıkları yerlere cennet ve gökyüzü tasavvuru vererek geniş bahçeli meskenler oluşturmuşlardır. Kenti yeniden şekillendirerek günümüz modern yapısını alacak köklü bir diğer olgu ise sanayi devrimidir. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan modernlik olgusu kentlerde tezahür etmiştir. Kentlerin bilindik, merkezi aktivitelerinin bile yerlerinden olmasına neden olan sanayi devrimi sonucu kent merkezleri üretim alanında çıkarılmaya çalışılarak hizmet sektörünün yoğunlaştığı merkezler haline getirilmiştir.

Kentlerin karmaşık yapısı ve işlevlerinin çeşitliliği, bir çok disiplin tarafından konu olarak alınmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı kenti tanımlarken, her disiplin veya yaklaşım ayrı ölçütler kullanmaktadır. Bunlar yönetsel, işlevsel yada ekonomik ölçüt veya toplum bilimsel ölçütlerdir. Yaygın olarak nüfusla, yoğunlukla yapılması ise toplumun rakamlardan çabuk etkilenmesindedir (Wirth, 1957,46-63). Bu bağlamda toplumbilimsel bir ifade ile de bir yerleşim birimi olarak kent, ayrı cinstenlik, ilişkilerde kişisel olmamak (anonimlik), toplumsal farklılaşmalara karşı hoşgörü, dikey ve yatay hareketliliğin olduğu, dernekler içinde örgütlenme, davranışların dolaylı denetimi gibi özelliklere sahip yerleşim birimidir.

Günümüzde kalkınma sürecindeki ülkelerin ön planı çıkan en önemli özelliği, kentli nüfusun, genel nüfus içindeki oranının hızla artmasıdır. Ülkelerin

gelişmişlik düzeyinin belirlenmesinde bilim, teknoloji, sanayi kadar kent ve kentleşme düzeyleri de çok önemli bir parametre olarak dikkate alınmaktadır. Çünkü kent, fiziki bir mekan tanımının, nüfus birikiminin ötesinde aynı zamanda köklü yapılanmalar getirme sürecini ifade eder. Bu yüzden kent ile ilgili çalışmalar, araştırmalar, ekonomi, mühendislik, mimarlık, yönetim bilimi, siyaset bilimi, sosyoloji, sosyal psikoloji, antropoloji, nüfusbilim, tarih, coğrafya, çevrebilim gibi birçok farklı disiplin tarafından yapılmaktadır. Çünkü kent bir boyutlu ve sınırları kesin bir çalışma alanı değildir.

Kent her şeyden önce ekonomik faaliyetleriyle, yaşama biçimiyle, siyasal yapı ve yönetim biçimiyle içerisinde bulunduğu sosyo ekonomik yapının etkilerini yansıtır. Organize edilmiş sosyal hayatı, yerleşme ve yaşama şekli olarak ancak kentte görmek mümkün olduğuna göre, medeniyeti kentle başlatmak hiç yanlış olmaz. İlk medeniyetleri kent medeniyetleri olarak görmekteyiz (Sezai, 1992; 11-12).

Günümüzde dünya üzerindeki insanların önemli bir bölümü yaşamlarını kentlerde sürdürmektedir. Şimdiye kadar kent hakkında yukarıda saydığımız disiplinlerce çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Ancak bu tanımlamalar hep konunun değişik yönlerini ele aldıkları için büyük eksiklikler göstermiştir. Toplumbilimciler konuyu kapsamlı ve bütüncül bir şekilde ele almışlardır. Bu noktada çeşitli toplumbilimciler tarafından yapılan tanımlara yer vermek yerinde olacaktır.

Kent her şeyden önce belirli bir nüfus birikimini ifade eder ve bu nüfus birikiminin en temel niteliği, karmaşıklık ve heterojenlik olarak ifade edilen sınıflı bir yapı oluşturmaktır. Yine kentle birlikte iş bölümü ve uzmanlaşma gündeme gelmiştir. Gelişmiş ulaşım ağı, eğitim - öğretimde kurumsallaşmış formel yapılar günün gerçeklerine uygun olarak şekillenmiştir. Gerek üretim ve gerekse hizmetler sektörü şehirde önem arz etmekte, toplumsal denetimin azalmasıyla birlikte sözleşmeler günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası durumundadır.

Toplumbilimcilerce kent hakkında yapılan tanımlamalar, tarım dışı üretime bağlı olarak önem arz eden nitelikler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

M. Kıray'a göre kent: Tarımsal olmayan üretimin yapıldığı ve daha önemlisi, hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin, dağıtımın yapıldığı kentsel fonksiyonların toplandığı, belirli teknolojik gelişme seviyelerine göre büyüklük, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış yerleşme birimleridir (Kıray, 1982:9).

Yine bu yönde tarım dışı üretim temelinde oldukça geniş kapsamlı bir tanımlama da şu şekildedir: "Tarım dışı ve tarımsal üretimin denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği, ekonomisi bunu destekleyecek şekilde tarım dışı üretime dayalı bulunan , teknolojik değişimin beraberinde getirdiği, teşkilatlanmanın, uzmanlaşma ve iş bölümünün en yüksek düzeye ulaştığı, geniş fonksiyonlarının gerektirdiği nüfus büyüklüğü ve yoğunluğuna varmış, toplumsal heterojenlik ve entegrasyon düzeyi yükselmiş, karmaşık ve dinamik bir mekanizmanın sürekli olarak işlediği insan yerleşmesidir" (Görmez, 1991:1).

Kentler tarımsal olmayan üretimin ağırlık kazandığı örgütlenme ve uzmanlığın yüksek olduğu birimlerdir. Kentlerin kurulmasında askeri, dini, ekonomik, hukuki faktörler bazen tek başına bazen birlikte etkide bulunmuştur. Ama sonuçta insanlar büyük yerleşim merkezlerinde yaşamaya başlamışlardır.

Kentlere baktığımızda, kentlerin etkisi çok uzaklarda oturan insanlara kadar uzanır. Ayrıca kentler parçası oldukları toplumun birçok yönünü yansıtmaları bakımından da önem taşırlar.

Sosyal Bilimler Sözlüğü'nde kent şöyle tanımlanmakta: Nüfusu belli bir büyüklüğü ve yoğunluğu aşan, ekonomisi daha çok tarım dışı etkinliklerde yoğunlaşan ve kendi nüfusundan başka etki alanı içinde yaşayanlara da hizmet sağlayan yerleşme birimidir (Demir, Acar, 1994:206).

Temel ekonomik etkinliği tarımsal üretim olan köy ile hem tarımsal hem de tarım dışı üretimin denetimini ve dağıtımını sağlayan kenti birbirinden tümüyle farklı iki yerleşme tipi olarak görmek ve işlevsel bağlantıları göz önüne almak gereklidir. Kentte toplumun her tabakasından insan bir araya gelmektedir. Kent yaşamının empoze ettiği koşullar insanların karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde yaşamalarını gerektirir.

T. Şenyapılı kentsel alanları, tarım dışı faaliyetlerin hakim olduğu tarımsal ve tarımsal olmayan üretimin ve dağıtımının örgütlendiği ihtisaslaşma ve örgütlenme düzeyinin yükseldiği yöreler olarak tanımlamaktadır (Şenyapılı, 1978:5).

Birçok sosyal bilimci tarafından yapılan kent tanımlarındaki ortaklaşa nitelikler, belirli bir nüfus yoğunluğu, insanlar arası ilişkilerin niteliği, nüfus büyüklüğü, iş bölümü, uzmanlaşma, heterojenlik, üretimin ve dağıtımının örgütlenmesi şeklindedir.

Bir yerleşmenin kent olarak görülebilmesi için yalnızca onun fiziksel yapısını ve dokusunu oluşturan mekansal yapı ve yolları göz önüne alınmaz. Her şeyden önce yerleşmenin belirli bir büyüklüğe ulaşmış, içinde yaşayanlara başta eğitim ve sağlık olmak üzere çeşitli hizmetler sunuyor olması gerekir. Yerleşmenin yönetim işlevleri olup olmadığı da önem taşır. Kentlerin en önemli özelliği de içinde oturanların önemli bir bölümünün tarımsal üretim dışında kalan alanlarda çalışmasıdır. Ekonomik olarak da kentler, kırsal yerleşmelerin tersine kendi yiyeceğini üretemeyen, bunu dışarıdan sağlamak durumundaki yerleşmelerdir. Kentlerde yaşayanlar arasında iş bölümü ve bununla birlikte uzmanlaşma oldukça yüksek düzeydedir. Yine, yerleşmede bilim, kültür ve sanat etkinliklerinin olması, içinde yaşayanlara, eğlence ve spor olanakları sağlaması gibi boş zaman kurumları da bir yerleşmeyi kent yapan özelliklerdendir.

Nitekim R. Keleş'te kenti, sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş - geliş, çalışma, dinlenme ve eğlenme gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere bakarak, nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birim, olarak tanımlar (Keleş, 1980:68).

Sonuç olarak kent, bir yerleşim olarak, çevresine bakarak bir merkez oluşturan, toplama - dağıtma merkezi olan, tarım dışı sanayi ve hizmet faaliyetlerinin yoğunlaştığı ve tarımsal ve tarım dışı faaliyetlerin kontrol yeri ve bu bağlamda örgütlenme ve uzmanlaşma ile beliren özgün bir kentsel yaşama sahip olan yerleşim yeri olarak tanımlanabilir.

Bu noktada kentin tarihsel arka planını vermek gerekliliği ortaya çıkıyor. Bu nedenle öncelikle, endüstri devrimi öncesi ve endüstri devrimi sonrası kentleri genel nitelikleriyle ortaya koyacağız.

3.1.1. Kentlerin Tarihsel Gelişimi

3.1.1.1 Endüstri Devrimi Öncesi Kent

Çok eski çağlardan bu yana insan yerleşmeleri iklim, coğrafi konum, verimlilik gibi gerek fiziki ve gerekse sosyal yapı, kültür, ihtiyaçlar çerçevesinde sosyal faktörlerin de etkileri doğrultusunda şekil almış ve gelişmişlerdir. Tüm bu faktörlerin etkisindeki insan yerleşmeleri zaman dilimi içerisinde toplumdan topluma farklılık göstermiştir.

Kentler konusuna tarihi bir gelişme içinde baktığımızda, kentlerin toplumların örgütlenme şekillerine göre üretilen veya ele geçirilen toplum zenginliklerinin ve bunları yaratan ilişkilerin örgütlendiği ve denetlendiği merkezlerde ortaya çıktığını söyleyebiliriz (Tuna, 1987:9).

Tarihçilerle toplumbilimciler kentlerin ortaya çıkışına uygarlıkların, doğuşu gözü ile bakarlar (Keleş: 2000:20). Organize edilmiş sosyal hayatı ve yerleşme ve yaşama şekli olarak ancak kentlerde görmek mümkün olduğuna göre, medeniyeti kentle başlatmak madalyonun diğer gerçek yüzünü belirtmek olacaktır. Kent, medeniyet kadar eski ise medeniyet de kent kadar eskidir. Bu eşitliği ve eskiliği tarih perspektifine oturttuğumuzda, ilk medeniyetleri kent medeniyetleri olarak görmekteyiz. Babil bu kent devlerinin en efsanevi en eski olanıdır. Daha sonraki yüzyıllara geldiğimizde, Roma en büyüğüdür (Sezai, 1992: 11-12).

İklim, coğrafya, kültür gibi faktörlerin etkisinde şekil almış olan kentler toplumsal zenginliklerin denetlendiği, örgütlendiği yerler olmakla birlikte aynı zamanda organize edilmiş sosyal hayatı da yine kentlerde görmekteyiz.

Bu doğrultuda ele alındığı zaman kentlerin kendi dışlarındaki bazı toplumsal olay ve ilişkilerine bağı olduğu anlaşılmaktadır. Bir anlamda yeni ve fazla bir toplumsal hasılanın yaratılmasının söz konusu olduğu bu ilişkilerde kentler bazı

üretim - yönetim ilişkilerinin yeniden biçimlendirilmesinde, sürdürülmesinde ya da elde tutulmasından ortaya çıkmış yeni bir toplum Örgütlenmesi olmaktadır (Tuna, 1987: 9).

Bir toplum örgütlenmesi olarak ilk kentsel medeniyetlerin ve bunların kentlerinin tarihsel evrimi içinde üç temel aşamaya gözlemek mümkündür. Bu aşamaların ilki, en azından yarım milyon yıl önce M.Ö. 10000'e kadar süren Paleolitik çağın bütününe içine alır. Bunu Pro-Neolitik ve Neolitik Çağlar izler. Bir sonraki aşama ise M.Ö.3500-3000 yıllarında başlayan 2000 yıl kadar sonra sona eren Bronz Çağıdır. İlk kentsel medeniyetler bu son periyot boyunca ortaya çıkmıştır (Gürpınar, 1993:27). Antik çağların kentlerinin büyüklüklerine ilişkin fazla bilgimiz olmamakla birlikte M.Ö 6. yy'da Babil'in 350.000 ve M.Ö 4.yy'da Syracuse'nin 400.000 bin nüfuslu olduğu bilinmektedir. Perikles zamanında Atina'da büyük bir kent idi. Kuşkusuz Antik çağın en büyük kenti 1.500.000 nüfuslu Roma idi. Eski Yunan ve Roma kentleri tutsaklık düzenine dayanan bir medeniyetin ürünüydü (Keleş: 2000: 20).

İnsanlar ilk var oluşlarından Neolitik Çağın başlangıcına dek yabani besinler toplayarak ve sonra da diğer hayvanları avlayarak yaşamlarını sürdürmekteydiler. İnsan birliktelikleri sürekli olarak gıda kaynaklarına doğru hareket halindeydi. Yiyecek bulma sürekliliği yerleşme alanlarının daimiliğini belirlemekteydi.

Tarım devrimine ilişkin en iyi şartlar, bereketli topraklar olarak bilinen civarda güney ve doğu Akdeniz de ortaya çıkmıştır. Artık bir yerde ikamet köy haline gelen fiziksel ünitelerle çok daha mümkündür (Gürpınar, 1993:27). Korkut Tuna'ya göre ise: Neolitik dönem olarak değerlendirilen bu büyük aşamada toplumların doğa ile olan mücadelelerinde daha örgütlü birlikler haline dönüştükleri görülmektedir. Ortaya çıkan toplumsal dönüşüm çobanlık ve tarıma dayalı bir iktisadi hayatın sonuçları olarak görülmektedir. Ekime ve hayvan yetiştiriciliğine dayalı bir karma ekonomi 7- 8 bin yılda ortaya çıkmış ve 3-4 bin yıl içinde Çin'den Avrupa'ya kadar yayılmış bulunmaktadır. Bu çerçevede içinde ilk tarım ve hayvan yetiştirme merkezleri güneybatı Asya'da ortaya çıkmışlardır. Filistin'den İran ve Afganistan'a uzanan coğrafya bölgesinde ilk tahılların ve hayvanların ataları yer

almaktaydı. İşte bu kuşak üzerinde ilk yerleşik tarım merkezlerinin ortaya çıktığı ve etrafa yayıldığı görülmektedir. İlk köyler olarak kabul edebileceğimiz bu yerleşmeler uygulanan karma tarım ve yöreye ait özelliklere bağlı olarak farklılıklar göstermektedir (Tuna, 1987:78).

Tarıma bağlı köy örgütlenmesinin artan nüfusu kendi sınırları içinde besleyememesinin bir açmazı da bütün faaliyet ve başarılarının kendi örgütlenmesi dışındaki güçler tarafından boşa çıkartılması idi. Bu durumda bize tarımın önemli bir üretim faaliyet ve sektörü olmasına rağmen kendi sorunlarını tek başına çözmekte yetersiz kaldığı ve bunu tarım dışı faaliyet, ilişkiler ve örgütlemelerle ortadan kaldırdığını göstermektedir (Tuna, 1987:82).

Görüldüğü gibi insanoğlu tarımı ekip dikmeyi öğrenmesiyle birlikte yerleşik hayata geçti ve ilk köy yerleşmeleri görülmeye başladı. Ancak artan nüfusla birlikte, köylerin bu nüfusu kendi bünyelerinde besleyememeleri durumu söz konusu olmaktadır. Bu sorunun çözümü tarım dışı örgütlenmeler gerektirir ki artık kentler tarih sahnesine çıkacaktır.

Tarihte ilk kentler Yakın Doğu'dan önce Fırat ve Dicle vadilerinde ortaya çıkmış, daha sonraları Nil vadisinde görülmüştür. Bu ilk kentlerin ortaya çıktığı yörelerde iklim koşullarının, sulama faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesi ile daha geniş ilişkilere izin verecek imkanlara sahip olduğu görülmektedir. Fakat bunu yönlendirecek bir çaba söz konusu olmadığı için fazla bir ürün üretilmemekte ve fazlalık ancak gelecek yılın tohumluluğunun ayrılması ile sınırlı tutuluyordu (Tuna, 1987:82-83). Neolitik devrimin sonunda Mezopotamya, Mısır, Çin, Hindistan gibi ekolojik şartların elverişli olduğu verimli ovalarda kent niteliğinde yüksek nüfuslu yerleşmelerin ortaya çıktığını görüyoruz. Yerleşim aşamasında kuşkusuz tarımsal üretimdeki artı ürünün varlığında ve bu artı ürünün oluşmasına neden olan belirli teknolojik gelişmelerden sonra geçilmiştir. Üretim teknolojisindeki gelişmenin yanı sıra, iş bölümüne dayanan bir toplumsal örgütlenme düzeyinin varlığı da kent yaşamına geçiş için gereklidir (Okutan, 1998: 18-19).

Kentler yaradılışın başlamış olduğu merkezlerde kurulmuştur. Babil tanrılarının oradan yeryüzüne indikleri “tanrının kapısı”dır. Garden Childe M.Ö,

3000 yıllarında Mısır, Mezopotamya ve İndus vadisinde ortaya çıkanlar artık basit çiftliklerden oluşan küçük topluluklar değil, çeşitli meslek ve sınıflar içeren devletlerdir. Yeni kentler kapladıkları alan ve nüfus bakımından eski yerleşim yerlerine oranla çok daha büyük ve kalabalıktır. Ayrıca bu kentler daha da önemli olarak, yeni toplumsal iş bölümü getirmekte, artık besin üretimi işinden uzaklaşmış, rakipleri, prensleri, profesyonel askerleri, bir çok alanda uzmanlaşmış zanaatkarları ve memurları barındırmaktadır. Kent bu iş bölümünü yansıtır biçimde şekillenmekte, tapınak saray, anıtsal mezar, kültürden çok farklı bir politik, ekonomik ve dinsel düzenin yani uygarlığın yani devletsiz toplumdan devletli topluma geçmektedir (Bumin, 1990:21-22).

İlk kentlerin Doğu'da ortaya çıkıp sonra Doğu dışı alanlara yayılması her iki alanda ortaya çıkan karşılıklı ilişkilere bağlı olarak tamamladıkları ve salt üretim ilişkileri dışında yeni imkan ve ilişkilerin ortaya çıkışı ile çok yönlü gelişme ve özelliklere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Kentler ortaya çıkmasa idi toplumlar ulaştıkları kent öncesi aşamada tıkanıp kalmanın nedeni olacaktı. Ancak toplumların mevcut durumları ve bunun karşılığı olan üretim ilişkilerinde ortaya çıkan dengesizlik, mevcut toplum ilişkileri dışında yeni ilişkiler örgütleyerek çözüm bulunmasına yol açmıştır. Mevcut üretim ilişkileri dışında bulunan çözüm bize kentlerin ortaya çıkmasını göstermektedir. Ve kentler bir yerden sonra kendilerine özgü bir üretim biçimi gerçekleştirmesine rağmen üretim dışı çok yönlü ilişkilerin de merkezi olmuşlardır (Tuna, 1987:128).

Çağımızın insanı kentleşmeyi endüstri devriminin kaçınılmaz bir sonucu gibi görmüştür. Oysa, bugünkü kentleşme ikinci kent devrimidir. Birincisi belirtildiği üzere 9-10 bin yıl Önce Ortadoğu'da başlamış ve tarımsal üretimin artışına paralel olarak bütün dünyaya yayılmıştır. Neolitik Devrimi'nin daha doğru deyimle tarım devriminin en önemli ve anlamlı sonucu kişi ve toplum başına üretimin büyük ölçüde artırılması olmuştur. Küçük köy yerleşmeleri tükettiklerinden çoğunu üretmeye başlayınca yaşamak için besin üretmek zorunda bulunmayan, sayıca az fakat nüfusça kalabalık, kasaba ve kentler ortaya çıkmıştır. Besin üretimi yapmayan kentlerin nüfusu artı ürüne ya da ürün fazlasına bağlı kalmıştır. Ürün ne kadar bol ya da fazla ise kentler o kadar büyümüştür (Güvenç, 1992:192).

Bu noktada kentlerin ne şekilde doğup geliştiğine dair yapılan açıklamalardan sonra orta çağ kentlerine bakacak olursak:

Orta çağ kentleri surlarla çevrili olup bir yandan savunma gereksinimlerinin öte yandan güzel görünme kaygısının etkisiyle içlerine kapanık kentler olmuştur (Keleş, 1984: 2). Gerçekten öyle görünüyor ki insanoğlunun yaptığı ilk yapılar koruyucu duvarlar olmuştur. Geçmişte ne denli geri gidersek gidelim durum değişmez. Yunanlıların acropdesi, Etrüsklerin, Latinlerin ve Galyalıların oppidası, Almanların burgeni, Slavların goradları, tıpkı Güney Afrikalı zencilerin krodleri gibi başlangıçta toplanma ve özellikle korunma yerlerinden başka bir şey değildir. Bunların plan ve yapıları doğal olarak arazinin elverişliliğine ve eldeki malzemeye bağlıydı. Ama genel düzenlenişleri her yerde aynıydı. Ağaç gövdeleri çamur ya da taş bloklardan yapılmış surlarla çevrili, bir hendekle korunan ve kapılardan içine girilen dört köşe ya da daire biçiminde bir alandan oluşuyordu. Kısacası kapalı bir yerdi. Olağan zamanlarda bu kapalı yerler boş kalıyordu. Halk buralara yalnızca dinsel ya da yönetsel törenler için yahut savaş onları sürüleriyle birlikte oraya sığınmaya zorladığında gidiyordu. Ama yavaş yavaş medeniyet ilerledikçe bu kentlerin aralıklı olarak canlanması sürekli bir canlılığa dönüştü.

Anıtlar yükseldi, yönetici ya da başkanlar konaklarını kurdular, tüccar ve zanaatçılar oraya yerleşmeye geldiler. Başlangıçta yalnızca arasına kullanılan bir toplanma merkezi olan yer, bir kent, gelenek olarak adını aldığı kabilenin tüm topraklarının yönetsel, dinsel, siyasal ve ekonomik merkezi durumuna geldi (Pirenne, 1991:50-51). Surlarla çevrili geleneksel kentlerin merkezi kimi zaman ikinci bir iç surla korunuyordu. Kentler bilim, sanatların ve kozmopolit bir kültürün odak noktalarıydı. Ama bu alanlar her zaman ufak bir seçkinler grubunun ayrıcalığı olarak kalmıştır. Her ne kadar kentler gelişmiş bir yol şebekesiyle birbirlerine bağlanmış olsa da seyahat imkanı da genellikle pek az kişiyle sınırlı ya da askeri ve ticari etkinliklere yönelikti. Kapitalizm öncesi kentlerde hayat ağır bir şekilde akıp gidiyor ve sıradan insanlar genellikle köylerde yaşayan benzerleriyle ortak adet ve gelenekleri benimsiyorlardı. Kentler modern ölçülere göre çok küçüktür (Giddens, 1993: 96).

Ortaçağın Müslüman şehirlerinde dönemin Avrupa kentlerinde kilise meydanı ya da kent meclisinin önündeki geniş alana benzeyen kamuya ait bir toplanma yeri bulunduğunu belirtmeliyiz. Dini toplantılar için daima sütunlarla çevrili geniş bir avlusu olan cami kullanılırdı. Ayrıca şehrin dışında yer alan meydan, hipodrum ve iki bayramda topluca namaz kılınan musalla gibi yerlerde de toplantılar oluyordu. İlk önceleri hukuki ve eğitimsel faaliyetler camide yürütülüyordu. Fakat 12.yy'dan itibaren büyük caminin etrafına gerçek bir eğitim külliyesi oluşturan sayısız medrese yapıldı (Serjeant, 192:135-158).

Pirenne'e göre Ortaçağ şehrindeki ilk gelişmenin ve gerçek anlamda şehirlerin ortaya çıkışının yeni bir sınıf olan tüccarların varlığı ile mümkün olabilmektedir. Mevcut yerleşim yerlerinin dışından kaynaklanan bir nüfusun zamanla o dönemin kentlerini her bakımından ele geçirmelerinde olduğu gibi mevcut kentlerin, kendi dışında mahalleler tarafından kuşatılıp zamanla onların içinde erimeleri sonucu ortaçağda görülen tüm gelişmelerin izlerini taşır duruma geldiğini görüyoruz. Bu süreç içinde eski dini ve askeri nitelikteki yerleşmenin yerleri yeni piskoposluk siteleri ve askeri burgların yanından onlara bitişik ve ancak ticaret ve tüccarların varlığı ile açıklanabilen fauburgların ortaya çıkması sonucu belirli bir gelişme başlamış ve böylece askeri bourgtan ticaret faubourga geçmek mümkün olmuştur. Burjuvazi olarak ortaya çıkan sınıf batıda görülen tüm değişme ve ilerlemenin yaratıcısı olarak belirmiştir. Bunların eski batı dünyasının düzenini adeta aşılarcasına değiştirmesi, durgunluktan çıkarması ve bunların bir ifadesi olarak “kentlerin doğuşu Batı Avrupa'nın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcını belirlemiştir” (Tuna, 1987: 28,29).

Eskiden sadece topraktan oluşan servetin yerine yeni bir servet kavramı çıkmıştır. Artık topraktan değil para ya da parayla ölçülebilir mallardan oluşan ticari servet. Daha 11.yy'da bazı kentlerde kapitalistler vardır. Kentlerde yoğunlaşan, paraya kolayca çevrilebilir sermayenin gücü, onların yalnızca ekonomik bakımdan yükselmelerini sağlamakla kalmıyor, siyasal yaşama katılmalarına da katkıda bulunuyordu. Pirenne, batı Avrupa toplumlarında görülen böylesine bir gelişmenin toplumsal, ekonomik, siyasi değişiklikler ve kentli sınıfın ortaçağın feodal yapısından, bağımsız ve özerk bir yapı içine girişi bu çerçevede içinde pekişir. Açılan

okullar bu gelişmeyi yaygınlaştırıp ileri kuşaklara aktarırlar. Bu da giderek Batı'nın her anlamda canlanması demek olan Rönesans ve Reform hareketlerine kadar ulaşır (Tuna, 1987:28-30).

Zandan, 1800'lere kadar olan kentleri “endüstri öncesi kent” olarak nitelendirmektedir. Bu kentlerde ticaret ve küçük zanaatlar görülmekle beraber, birçok faktör kentin sağlıklı gelişmesini engellemektedir. Güvensizlik ve savaş, basit ulaşım sistemi, kötü sağlık koşulları, köylünün toprağa bağlanmış olması ve sınırlı göç gibi sebeplerle kentler ne sosyal ne de ekonomik bakımdan bir varlık gösterememişlerdir. Yine de bu kentler bugünkü “kent tipi”nin bir prototipi, nüvesi olarak görülebilir (Sezai, 1992:4).

Sosyolog M. Kirayla göre: endüstri öncesi feodal kentler el sanatlarının ve zanaatkarların toplandığı, üretimin organik enerjiyle gerçekleştiği pazar ve mübadele merkezleri olup siyasal, dinsel, eğitimsel faaliyetlerinde merkezidir. Kentteki sokak ve yollar henüz modern ulaşım araçları olmaması sebebiyle dardır ve yapılar alçaktır. Çok sert bir sosyal ayırım vardır ve alt tabakalar istenmeyen unsurlar olarak kentin dış mahallelerine itilmiştir. İçerisinde oturdukları konutlar hem ekonomik hem dinsel hem eğitim hem alışveriş gibi bir çok fonksiyonu yüklenmişlerdir. Loncaların koyduğu kurallar tüm iş hayatına hakimdir. Üretim organik enerjiyle yapılmakta ve işbölümü, farklılaşma yok denecek kadar çok alt düzeydedir. Kentlerde henüz akrabalık bağları çok önemlidir ve aile de geniş ailedir. Yaş, aile organizasyonunda önemli yer tutar. Dinsel hayat kentin bütünü nüfusu altında bulundurmaktadır. Akrabalık, lonca ve dinsel sistemler kent yapısını şekillendirir (Kiray, 1964: 13-14).

3.1.1.2. Endüstri Devrimi Sonrası Kentler

Endüstri devriminin başlangıcında, kentlerin ekonomik yapısında başlıca rol oynayan öğeler, kentsoylular, tüccar ve bankacılarıdır. Gelişen ticaret yaşamı ile endüstri öncesi bir dönemin izlerini taşıyan zanaatlar bütünleşebilmiştir. Bununla birlikte sanayi devrimi yani makineleşmenin ve ussallaşmanın sistemli bir biçimde geniş ölçüde endüstriye uygulanması, zihniyet ve davranışların bu yeni üretim biçiminin gereklerine uydurulmaya başlanması, geleneksel kent yapısını sarsmaya, değiştirmeye ön ayak oldu (Keleş, 1984: 3).

Endüstri devrimiyle, bireyler yeni meslek alanlarına yalnız işleri ile değil tüm yaşamları ile birlikte geçmeleri, bu olgunun temel niteliğidir. Endüstri devrimi ile yeni ve beklenmedik bir değişim kültürünün meydana geldiği, bu kültürün endüstri toplumuna giden eskiye nazaran farklı değerleri ve töresel kurumları içerdği söylenebilir (Akat, 1984:198).

Gerçekten de endüstri devrimiyle birlikte meydana gelen değişiklikler sadece tekniğe dayalı olarak üretim ilişkilerinde olmamış tüm sosyal hayat düzenine zaman ilerledikçe daha da bir yön verdiği gözlenmiştir. Endüstri devrimiyle birlikte kentlerdeki sosyal ve ekonomik yapı büyük bir değişme göstermiştir. Fabrikaların şekillendiği bir kent tipini görmek mümkün olmuştur.

XVI.yy'dan itibaren kırsal alanlara yerleşen endüstri tesisleri böylece hem kentin lonca kurallarından kurtulmuş oluyor hem de hiçbir örgütün koruması altında bulunmayan çok düşük ücretle çalıştırılabileceği işçiler buluyordu. Özellikle İngiltere'de dokuma endüstrisinde görüldüğü gibi hidrolik enerji kullanan tesisler bedava bir enerjiyi kolaylıkla kullandı. Endüstrinin bu dağılık vaziyeti, buharlı makinelerin kullanılmaya başlamasıyla değişmiştir. XVI.yy'dan itibaren küçük tesislerin yerini alan büyük fabrikalar giderek yeni enerji merkezleri etrafında toplanırken, geçen yüzyıllarda olduğundan çok daha hızlı biçimde kente göçen işçi ve işsizler ordusu da fabrikaların etrafında yerleşmeye başladı. 1830'dan sonra yaygınlaşan demiryolları büyük kentlerin merkezine kadar ulaşırken, enerji ve gereksinimini kolaylıkla sağladığından geçtiği bölgeleri endüstri merkezlerine dönüştürdü (Bumin, 1990:6).

Endüstri şehri, endüstri devriminin ürünü olarak kendisinden öncekilerden çok daha hızlı, çok daha yaygın bir kentsel büyüme ile sonuçlanmıştır. Endüstri devriminin başlarındaki zifir, toz ve pislik temiz havaya ihtiyacı olan insanları genişlemekte olan kentin çevresine itiyordu. O zamanlar çok kalabalık olmayan nüfusun büyük bir kısmı mümkün olduğu kadar işyerlerine yakın oturuyorlardı ve banliyöler özellikle yüksek tabakaya ayrılmıştır. Fakat 18.yy'ın son çeyreğinde ucuzlayan taşıma fiyatları giderek daha kalabalık bir şekilde şehirden uzaklaşmasına yol açtı. Bu aynı zamanda çalışma ve oturma yerleri arasındaki bir ayrımın başlangıcı olmuştur (Tuna 1987: 46). Bu eğilime bağlı olarak Batı kentlerinin yapısı genel

olarak bina ve mağazalardan oluşan bir merkez çekirdeğine sahip olacaklardır. Bu merkez çekirdek içinde zamanla artan idari personelle ilgili özellikler yanında; 20.yy'ın ilk yarısında kent merkezinden sürülmesine rağmen, önemli sanayi birimleri bulunmaktadır. Bunlar daha çok endüstri devrimi öncesine ait ve bugün genellikle endüstri öncesi kentlerdeki üretim biçimlerini oluşturan zanaatkarlar ve küçük atölyeler şeklinde bile olsa belli bir ağırlığa sahiptirler (Tuna, 1987:46).

Endüstri devrimi beraberinde getirdiği üretim yöntemiyle iş gücünde farklılaşma ve uzmanlaşmayı getirmiştir. Endüstrileşmiş toplumlarda mali iş gücü ve para piyasaları gelişmiş ve genişlemiştir. Yerel ölçekteki pazarlar yerini geniş perspektifle bölgesel, ülkesel ve uluslar arası boyutlara bırakmıştır. Ulaşım ve hızlı haberleşme teknolojisindeki ilerlemeler pazar ölçeğinin büyümesindeki en büyük etken olmuştur. Endüstri toplumlarında refah seviyesinin yükselmesi ve gerçekleştirilen otomasyon sistemi “boş zaman” olgusunu ön plana çıkarmış ve bu zamanı hoş bir şekilde değerlendirmek için gerekli organizasyonların kurulması kent yapılarını şekillendirmede önem arz etmektedir.

Kıray'a göre endüstri kentinin merkezi özelliği mevki, idari ve ticari fonksiyonların toplandığı yer olmasıdır. Organik olmayan enerjinin endüstri, tarımsal üretim, ulaşım ve haberleşmede kullanılmasıyla birlikte meydana gelen nüfus birikimiyle geniş çapta bir örgütlenme olanağı doğmuştur (Kıray, 1969:15). Yani endüstri kenti aralarında bir kademeleşmeyi de içeren, üretim toplama, dağıtma, finans, yönetim ve kontrol yerleridir. Daha çok bir ticaret ve endüstri merkezinin etrafında genişlemektedirler. Üretimin organik enerjiyle değil, organik olmayan enerjiyle yapılması nedeniyle teknoloji faktörü ön plandadır. Organik olmayan enerjinin sağladığı fazla üretim geniş yarı üretici ve üretici olmayan grupları yaşatmaya yeter derecededir. Toplumsal sınıf ve katmanların kendi içlerindeki yatay ve dikey hareketliliğin yanı sıra mekansal hareketlilik de yüksek düzeydedir. Nüfus gayet oynaktır. Köyden şehre, şehirden şehire kayar (Gürpınar, 1993:40). Üstelik sosyal tabakalaşma hiyerarşisinde her an daha yüksek bir statü edinmeye çalışır. Arazi kullanma şekilleri son derece ihtisaslaşmıştır. Şehrin çeşitli bölgeleri çeşitli fonksiyonlar kazanmıştır. Her sosyal tabakaya, etnik gruba ait konut alanları, ağır veya hafif sanayi bölgeleri kendilerine has yerler işgal ederler (Kıray, 1964:15).

Oturma ve çalışma alanları birbirinden ayrılmış, çalışma alanları da kendi içinde yüksek derecede ihtisaslaşmıştır (Gürpınar, 1998:40). Yaşlıların otoritesine dayanan düzen kaybolmuştur. Modern endüstri kentlerinde insan ilişkileri bütünüyle kişinin gördüğü işe, mesleğe, tuttuğu yerin gerektirdiği role, sosyal statüsünün rolüne bağlı olarak kurulur. Kimliğinin başkaca önemi ve anlamı yoktur. Dolayısıyla kişiler arasında anonime inen ilişkiler egemendir. Sosyal farklılıklar ve aykırı hareketler hoşgörülülükle karşılanır. Sosyal kontrol yine ihtisaslaşmış ve örgütlenmiş formel kurumlarca uygulanır (Kıray, 1994:40). Otomasyon nedeniyle ortaya çıkan boş zaman ve bunu değerlendirilmesi gereği kentsel arazi kullanımını etkilemekte, açık ve yeşil alanların spor alanlarının özetle dinlenme ve eğlenme alanlarının önemi artmaktadır (Gürpınar, 1993:40). Dinsel hayat bütün sosyal düzeni etkileyen bir kurum olmaktan çıkmıştır. Genişleyen temaslar, hareketlilik, yaygın nüfus içinde artan sosyal etkileme ve etkilenme kentlerde değer sistemlerini, temel kavramları ve düşünce tarzlarını da yerellikten kurtarmıştır (Kıray, 1964:15).

Görüldüğü gibi endüstri devrimi kentlerin yapısında önemli değişmelerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Endüstri devrimi başta üretim ve teknoloji alanında olmakla beraber toplumun temel yapısında, kurumlarından işleyişine, ilişkilerinde top yekûn bir değişime neden olmuştur. Kentlerin de bunun dışında değil bizzat içerisinde olması tabiidir. Endüstri devrimiyle beraber kentte yerleşme, ulaşım, çalışma, üretim, kent içi mobilite, sosyal ilişkiler vb. alanlarda yeni yapılanmalar ve uygulamalar ortaya çıkmaya başlamıştır.

3.2. KENTLEŞME

Kentleşme kavramı ilk olarak kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfus sayısının artmasını ifade etmesi bakımından demografik bir nitelik taşır. Bu yönüyle gerek kentlerdeki doğumların ölümlerden fazla olması gerekse kırdan kente göç önem arz etmekteyse de kırdan kente göçün önemi bir kat daha fazladır. Bu bakımdan kentleşmeyi toplumsal değişimin, kırsal toplumdan kentsel topluma geçişin bir göstergesi olarak değerlendirmek gerekir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi kentleşme sanayi devrimiyle birlikte en önemli toplumsal hareketlilik odağı olmaya başlamış ve toplum yapıları kent ağırlığına doğru kaymaya başlamıştır.

Batıdaki sanayi devrimini bir “kentleşme devrimi” olarak yorumlayan sosyal bilimciler oldukça büyük bir çoğunluk teşkil etmektedir. Gerçekten de o güne kadar insanlık tarihinde en çok şeyi değiştiren yüzyıl olarak nitelendirilen 18.yy batı kentleşmesinin de en hızlı dönemini yaşadığı yüzyıl olmuştur. Bu yüzyılda o güne kadar insanlık tarihinin kaydetmediği bir göç hareketi başlamış, endüstri bölgelerinde kentleşme ile kendini ortaya koyan büyük nüfus birikimleri görülmüştür (Ekin, 1989:4).

Kentleşme, demografik olarak kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfus sayısının artmasıyla birlikte bu dar anlamıyla beraber ekonomik ve toplumsal birçok boyutuyla ele alınması gerekmektedir. Sadece demografik olarak ele aldığımızda kentleşmenin birçok eksik yönü kalacağı açıktır. İşte gerek demografik nitelikleriyle birlikte gerekse ekonomik, toplumsal faktörlerin göz önüne alınarak yapılmış bir tanım verecek olursak:

Kentleşme, endüstrileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut bugünkü kentlerin büyümesi ve kent sayısının artması sonucunu doğuran, toplumun yapısında artan oranda örgütlenme iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikme sürecidir (Keleş, 1990:5).

Yine kentleşmenin sadece demografik niteliklerinden ziyade bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmelerle birlikte ele alan İsbir'in tanımını vermek yerinde olur. Üretimin, ticaret ve hizmetlerin süratle büyümesini sağlayan endüstrileşmenin etkisiyle, doğum oranının fazla olması ve bu fazlalığın kent dışı yerleşme yerlerinde iskan edilememeleriyle nüfusun kentlerde birikip, çoğalmasına neden olan aynı zamanda da buralarda yaşayanların özel hayatlarını, ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve beraberinde de belirli bir takım faaliyetleri gerektiren değişmelerdir" şeklinde tanımlanmaktadır (İsbir, 1993: 8,9).

Bu tanım ve açıklamalarda görüldüğü üzere kentleşme sadece bir nüfus birikimi, nüfus yoğunlaşması olayı değildir. Bir ülkenin ekonomik, teknolojik ve toplumsal yapısında meydana gelen değişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir süreçtir. Yine bununla beraber kentleşme, toplumun, ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında değişmelere yol açtığı gibi toplumu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarında da değişmelere yol açmaktadır.

Bir ülkenin ekonomik, teknolojik ve toplumsal yapısında meydana gelen değişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir süreç olarak kentleşme iki ucu olan, bir çözülme, yoğunlaşma ve akım olayıdır. İki uçtan birisi “kır”dır, ötesi de “kent”. Çözülme kırdadır, yoğunlaşma ise kentte gerçekleşmektedir. Çözülmenin ve yoğunlaşmanın özelliklerine göre uygun ve bunlara bağımlı biçimde akımda kır ile kent arasında olmaktadır. Bu üç olgu “kırdaki çözülme”, “kentte yoğunlaşma” ve “kır ve kent arasındaki akım” bir bütünün parçasıdır. Birbirinden ayrı olarak düşünülemezler. Bunların birbirine bağlı olarak işleyişi bir ülkede kentleşme sürecinin işleyiş biçimini oluşturur (Kartal, 1992:33).

Gerçekten de kırdaki çözülmenin ve kentteki yoğunlaşmanın özelliklerine göre meydana gelen kentleşme süreci, toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal yapısında değişmelere yol açtığı gibi toplumu oluşturan bireylerin tutum ve davranışlarında da değişmelere yol açmaktadır.

Kent, sadece yeni bir ekonomik teşkilatlanma ve değişmiş bir çevreyi belirtmez. Aynı zamanda insanın davranış ve düşüncelerine de tesir eden yeni bir değişik sosyal düzeni ifade eder. Kentleşme, “kentli” diyebileceğimiz bir yaşama şeklini oluşturur. Beraberinde, nüfusun ölçüsü, nüfusun yoğunluğu ve nüfusun heterojenliği, sosyal münasebetlerin mahiyetini, derecesini ve sıklığını, dolayısıyla da sosyalleşmeyi ve bizatihi insan tabiatını tayin eder. Yani sosyal yapısını (Sezai, 1992: 23).

Şimdiye kadar ki açıklamalardan görüldüğü üzere kent ve kentleşme olgusuyla beraber göz ardı edemeyeceğimiz önemli bir gerçeklikte "kentlileşme" sürecidir.

3.3. KENTLİLEŞME

Kentlerde uzmanlık alanlarının çeşitliliği, farklı çalışma ve yaşam koşulları içinde farklı alt kültürlerin ortaya çıkması sonucunda birbirine benzemeyen bireyler birlikte yaşamaktadırlar. Bu bağlamda kentlileşme kent yaşamına uyum olarak, kent yaşamı sürecinde elde edilen bir kültür birikimi olarak değerlendirilebilir. Kent kültürü aynı zamanda kentlerin içinde buldukları sosyal, ekonomik, doğal faktörlerin de etkisi altındadır. Kentsel kesimde çalışma koşulları bireylerin çok daha nitelikli olmasını gerektirirken, gereken bilgi ve beceriyi bireye aktarma bakımından eğitim yalnızca okul sistemi ile değil, kent ortamında yaratılan ilişkiler sistemi içinde de ele alınmalıdır.

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hızlı kentleşme daha çok genç nüfus kuşağında gerçekleşmektedir. Gecekonduların yaşam koşulları hem mekansal hem de toplumsal özellikler açısından kentlileşme süreci içinde bir çok sorunların yaşandığı alanlar olarak belirmektedir. Kentleşme ve kentlileşme sorunları irdelendiğinde kırsal kesimden gelen işgücünün ve göçmen ailelerin çocuklarının kentın sosyal ve ekonomik yaşamının öngördüğü niteliklere kavuşturulmasında, yapısal dönüşümlerin sağlanmasında okul sisteminin genelde yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle örgütlü eğitim dışında kalan gençlerin sosyal ve ekonomik gelişimleri eğitim politikalarının belirlediği standartları taşımaktan uzak kalmaktadır.

Sosyal yaşamın düzenlenmesinde eğitimin rolü çok büyüktür. Eğitim politikalarının toplumsal değişme sürecine ayak uydurması, ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla birlikte ele almayı gerektirmektedir. Beşeri kapital, insana yatırım gibi kavramlar eğitime verilen önemi vurgulamaktadır. Bir ülkenin gelişimi, yapısal dönüşümü gerçekleştirmesine bağlı olarak ele alındığında işgücünün niteliği ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda insan gücü kaynağının zenginleştirilmesi, okul sisteminin genişletilmesine ve nüfusun giderek daha uzun yıllar okulda kalmasına bağlı olmaktadır.

Kentleşme kavramına ülkemizde ikili bir bakış göze çarpmaktadır. Bunlardan biricisinde kentleşme, nüfusun büyük yerleşim merkezlerinde toplanması

olarak ele alınmakta, diğesinde ise insanların kent kültürünü benimsemesi, kentli davranışlar göstermesi olarak ele alınmaktadır (Görmez, 1991:1). Zaten verdiğimiz tanımlarda da bu iki anlamı da kapsayanlar ön planda yer almaktadır.

Kent nüfus artışı ile kentlerin sayısındaki artış tek başına kentleşmeyi izah etmektedir. Kentleşme aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel bir olgudur. Kavramın ortaya çıktığı İngilizce'de “kentleşme”, “urbanization” terimi ile hem nüfusun belli noktalarda yığılma süreci hem de kent kültürünün yaygınlaşması kastedilmektedir. İngiltere'de her iki süreç az çok eş zamanlı olduğu için kavram farklılaştırmasına ihtiyaç duyulmamıştır (Görmez, 1991:2).

Bununla beraber ülkemizde “kentleşme” terimi, kentteki kültürel değişme ve adaptasyon gibi konuları kapsayamamış ve son yıllarda “kentlileşme” kavramı da literatürümüze girmiştir.

Kentleşme ve kentlileşme birbiri içinde yer alan ancak farklı olan iki olgudur. Kentleşme daha geniş kapsamlıdır ve tüm ülke çapındaki değişimleri, nüfus ve kaynak akımlarını içerir. Kentlileşme ise, kentleşme akımının içinde yer alan insanlardaki (nüfustaki) değişimleri içerir (Kartal, 1992: 49).

Kentlileşme, en basit deyişimle köyden, kırdan kente göç eden nüfusun içerisinde bulunduğu değişim sürecidir.

Kartal kentlileşmeyi şu şekilde tanımlamaktadır. “Kentlileşme”, “kırdan çözülme” ve “kentte yoğunlaşma” nedeniyle kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımlardan kırdan özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanma süreci (Kartal, 1992: 25,26).

Yine çoğu kez kentleşmeyle birlikte ele alınsa da ondan ayrı bir süreç olan kentlileşmeyi Keleş şöyle tanımlamaktadır. Kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin insan davranışlarında ve ilişkilerinde, değer yargılarında, tinsel ve özdeksel yaşam biçimlerinde değişiklikler yaratma sürecidir (Keleş, 1980:70).

Gerçekten de kentlerin endüstri merkezi durumuna gelmeleriyle birlikte, bu yerleşim yerlerine hızlı bir nüfus akımı meydana gelmiştir. Bu hızlı nüfus akımı

sonucu kente göç eden bu insanların davranışlarında, düşünce ve tutumlarında alışkanlıklarında, insanlarla ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana gelmektedir ve bu değişiklikler özellikle kentsel normlar çerçevesinde şekillenmektedir.

Türkiye ve diğer gelişmekte olan ülkelerde kentsel nüfusun hızlı artışının ana nedeni kırdan kente göçtür. Bu noktada kentleşmenin iki yönü vardır, işte bu kente göç eden köylüler zaman içinde kentleşmektedir. Kentleşen insanda “ekonomik” ve “sosyal” olmak üzere iki bakımdan değişim olmaktadır. Başka bir anlatımla, kentleşmenin iki yanı vardır.

a. Ekonomik kentleşme,

b. Sosyal kentleşme.

Ekonomik bakımdan kentleşme, kişinin geçimini tamamen kente veya kente özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesi ile gerçekleşir. Sosyal bakımdan kentleşme ise kır kökenli insanın türlü konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini sosyal ve tinsel yargılarını benimsemesi ve gerçekleştirmesidir (Kartal, 1992:21).

Ele aldığımız konular çerçevesinde kırdan kente göçün nedenlerini, kentleşme sürecinde kentte yoğunlaşan insanların sorunlarını, bu insanlarda meydana gelen değişimleri vs. gibi kent, kentleşme, kentleşme süreçlerini bir bütün olarak ele alıp nedensellik bağı içerisinde inceleyen bir disiplin olarak "Kent Sosyolojisi" dinamik bir gövde kazanmaktadır.

3.4. KENT İÇİ NÜFUS HAREKETLERİ

Ülkemizde kentsel nüfusun artışını sağlayan temel öğe kırsal alanlardan kentlere olan göçtür. Kentleşmenin hızlandığı 1950'lerden bu yana büyük bir nüfus kitlesi eskiden oturduğu yerlerden ayrılarak kentlere yerleşmiştir. Barındırdığı önemli miktardaki nüfus kitleleriyle birlikte kentler toplumsal hayatımızdaki önemini giderek arttıracaktır, ve arttırmaktadır.

Göçler nedeniyle kentsel nüfusun yapısı ve özellikleri de sürekli bir değişim içerisinde. Göç edenler, kentsel nüfusun önemli bir bölümünü oluşturur duruma gelmektedir. Kırsal alandan göç edenlerin kentleşme süreci içinde çeşitli konulardaki tutum ve davranışları da değişmektedir. Kırsal kökenli kentsel nüfusun çeşitli konularda tutum ve davranışlardaki bu değişim Türkiye'deki toplumsal değişimi önemli bir biçimde etkileme gücüne sahip olmuştur. Bugün genel nüfuslarının artışına oranla kentleşme hızları oldukça yüksek olan gelişmekte olan ülkelerin çoğunda ülke nüfuslarının önemli bir bölümü 25-30 yıl gibi kısa bir zaman diliminde kentlere akmaktadır. Kentleşme süreci içinde nüfusun özellikleri yapısı ve nüfus birimlerinin (kişi ve ailelerin) çeşitli konulardaki tutum ve davranışları ve dünya görüşleri değişmektedir (Kartal 1992:2).

Kente göç eden kişinin öncelikle tuttuğu iş ve üretim sürecindeki yeri değişmekte ve toplumsal zenginliklerin üretimi ve bölüşümü konusundaki bilgileri artmaktadır. Kentte kalış süresi uzadıkça bilgi düzeyi de her konuda yükselmektedir. Toplum içindeki yerini daha sağlıklı bir biçimde görebilmekte ve değerlendirebilmektedir. Bu süreçte ilk aşamada “görelî refah” ve daha ileri aşamada “görelî yoksunluk” kavramına uygun davranışlar gösterebilmektedir. Kente göçün ilk yıllarında kişi kentte içinde bulunduğu koşulları ve sahip olduğu olanakları geçmişte (kırsal) içinde bulunduğu koşullarla karşılaştırmakta ve olanakların kırsaldakilerden görelî olarak üstün olduğu sonucuna varmaktadır. Bu da var olan durumdan ve düzenden kişinin hoşnut olması sonucunu doğurmakta, değişikliğe karşı koyma eğilimini güçlendirmektedir (Kartal 1992,5).

Buna karşılık kentte kalış süresi uzadıkça kişi “görelî yoksunluk” kavramına uygun olan davranma eğilimini göstermektedir. Artık kentte kendisinin ve kendisine benzeyenlerin içinde buldukları koşulları ve yararlandıkları olanakları eskiden (kırsal) içinde bulunulan koşullarla karşılaştırmamaktadır. Kendi durumları ile toplumdaki üst sınıf ve kalabalıkların içinde buldukları durum karşılaştırılmaktadır. Bu karşılaştırmadan, kendi durumlarının görelî olarak “düşük düzeyli” ya da “hak ettiklerinin altında” olduğu sonucuna varılmaktadır. Var olan durumdan ve düzenden hoşnut olmama ve değişikliklerin yapılmasından yana olma eğilimi böylece güçlenmektedir. “Kentte kalış süresi” ve “gelir düzeyi” ile bağlantılı

olarak ortaya çıkan “görelî refah” ve “görelî yoksunluk” aşamalarında gözlenen bu iki eğilim, kişinin çeşitli konulardaki tutum ve davranışlarının biçimlenmesinde ve özellikle siyasi tercihlerin oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır (Kartal 1992:5).

İşte kente göç eden kişiler bu noktada kent içerisinde oturduğu evi ilişki kurduğu çevreyi, çalıştığı işi değiştirme eğilimi ve gayreti içerisine girmektedir. Bunda da en önemli etken ülkemiz kentlerindeki farklı niteliklere sahip nüfusları içerisinde barındıran mahallelerin bir bütünlük göstermemelerinden kaynaklanmaktadır. Ülkemiz kentlerinde eski geleneksel kesimleri içerisinde barındıran ve temsil eden mahalleler bu niteliklerini değiştirmektedirler. Her ne kadar nitelikleri değiştiriyorsalar da bu geleneksel mahalleleri gecekondular ve batılı anlamda kurulan ve modern nitelikleri içerisinde barındıran mahalleler ülkemiz kentlerindeki yapıyı ortaya koymaktadırlar.

Nüfusun, ekonomik etkinliklerin ve oturma alanlarının kent öteklerinden kent çevrelerine doğru yayılması olayı kapitalist toplumların kentlerine özgü bir eğilim olarak görülür. Türkiye’de özellikle zengin ailelerin sahip oldukları olanaklar, onların yöre kentlere (banliyönlere) yerleşmesine olanak verir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlerde bu eğilim açıkça görülür. Ayrıca kentlere yeni göç edenler de başka nedenlerle kent dışında kümelenen gecekondular alanlarında yerleşmeyi yeğlediklerinden kent özeğindeki nüfus artışı, çevredeki artıştan çok daha yavaş olmaktadır (Keleş, 2000:44-45).

Tekeli’ye göre kişinin değişen koşullara uyum yapabilmesinin bir şekli olarak kişinin ya da ailenin aynı tür işte çalışarak oturma yerini çalışmakta olduğu için iş pazarının dışına taşınmasını görür. Bu yer değiştirmede iş tipi aynı kalmakta ancak iş çevresi ve toplumsal ilişkiler tamamen değişecek, yeni çevrede ilişkiler kuracaktır. Böyle bir yer değiştirme çeşitli uyum sorunları yüzünden olabilir. Bu tür yer değiştirmelere zor karar verilir ve az sayıdadır. Ancak kişinin ya da ailenin aynı işgücü pazarı içinde kalarak iş yeri ve konut yerinin birlikte veya yalnızca konut yerinin değiştirilmesini de bir başka uyum yapma şekli olarak ele alır. Bunda kişinin toplumdaki ilişkilerinde de çok önemli değişimler meydana gelmemiştir. Bir iş gücü pazarındaki etkinliği ve refahı arttıran bir uyum şeklidir. Bir diğer göç olgusunda ise

kişinin ve ailenin getirdiği değişme deneyi çok daha radikaldir. Göç edenler hem çevresini hem de işini değiştirmektedir (Tekeli, 1978:76).

Kent içerisindeki mahalle, semt değiştirmesi daha çok Tekeli'nin ikinci tür uyum yapma sürecinin içinde yer alır. Çünkü göç edenler ilk olarak çoğunlukla akraba ve hemşeri çevresine yerleştiklerinden dolayı ilişki kurduğu bu çevreyi bir anda değiştirebilmesi mümkün değildir.

Bugün herkes toplumsal refah merdiveninin daha üst basamaklarına tırmanmak için büyük bir yarış içindedir. Dolayısıyla kent sakinleri arasında, çok daha düşük statüdeki yeni gelenlere karşı tahammülsüzlük hızla artmaktadır. Bu tür gelişmeler sadece göçmenlerin birer sorun grubu olarak parmakla gösterilmesine yol açmakla kalmamakta, kent sakinleriyle göçmenlerin yerleşme tercihlerinde eskisinde daha fazla etkili olmaktadır. A. Öncü, son on yıl içinde İstanbul'da orta ve üst sınıfların kentteki toplumsal ve kültürel kirlenmeden giderek daha fazla yakınır olduğuna ve kendilerine özgü “temiz” çevreler yaratma çabası içine girdiğine işaret etmektedir. 1980'lerde özellikle boğaz sırtlarında “site” adı verilen diğer konut alanlarında yüksek duvarlara ayrılmış sakinleri için “temiz” çevreler oluşturan üst ve orta sınıf konut kompleksleri kurulmuştur. Ucuz konut alanları üzerinde yapılan çalışmalar, bu semtlerde “güvenlik” ve “yaşam mücadelesi” kavramları “temiz çevre” kavramının önüne geçmiş gibi görünmektedir. Fakat satın alma gücü arttıkça “temiz çevre” arayışı yine gündeme gelmektedir, Örneğin Ümraniye'deki muhtarlara göre ilçeden taşınanlar kentin başka bölgelerinde daire satın alabilenlerdir (Özbay, 1999, 283-284).

Kartal ise bu konuda farklı sonuçlar elde etmiştir. Kartal'a göre gelir düzeyinin yükselmesi ile başka semte taşınmak isteyen katılımcı oranının azalmakta olduğunu daha çok gelir düzeyi düşük olanlar başka semte taşınmak istemektedirler. Gelir düzeyi semt değiştirmeye yeterli olmasa bile “başka bir semte taşınmak istiyorum” diyenlerin %40'a ulaşması bu konuda dikey yükselme istekliliğinin, sınıf değiştirme eğiliminin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Toplumda kendisinden üstte bulunan sınıf ve katmanlar arasına gelir düzeyi nedeniyle giremeyen kişi başka bir anlatımla kent mekanında ilk oturduğu yere göre biraz daha “üstte” bulunan bir semte taşınmak, sınıf atlama yerine ikame edilir. Kent

mekanındaki yerini değiştirince kişi sınıfı değiştirmiş gibi olur. Başka bir semte taşınmak isteyenlerin oranının bu gelir kumesinde yüksek oluşu da işte bu eğilimin önemli bir paya sahip olduğunu söylenebilir. Orta ve yüksek gelir kümelerindeki katılımcıların başka semte taşınmak istek oranlarının görel olarak düşük olduğu belirtilmiştir. Bu oranların düşük olmalarının temel nedeni, bu kümedeki katılımcıların çoğunluğunun gelir düzeylerine uygun düşen semtte oturmakta oluşlarıdır (Kartal, 1986:119).

Kente kalış süreleri kısa “işleri iyiye gitmeyen” kişilerin içinde bulunduğu durum tipik olarak şudur: Sürekli bir iş bulamamıştır. Sürekli bir iş bulmuş olsa bile bu işte tutunamamıştır. Bu tür kişiler kendilerini tanıyanların oturdukları semtten uzaklaşma, kaçma ve başka bir semtte yerleşme eğilimindedirler. Kentte kalış süresi kısa “işleri iyi giden” kişilerin içinde bulunduğu durum tipik olarak şudur. Sürekli bir işi vardır. Gecekonusunu istese yüksek bir fiyata satabilir. Komşularıyla iyi geçinir. Bu tür kişilerde başka bir semte taşınma eğilimi gösterenler oldukça çoktur. Bu noktada kişi üstün gördüğü toplumsal sınıf ve tabakalara yakın olmak, onların oturduğu semtlerde oturmak istemektedir. Toplumda kat ettiği mesafeyi kent mekanında yer değiştirerek pekiştirmek istemektedir. Bu nedenle başka semte taşınma eğilimindedir. Toplumda belli bir mesafe kat etmiştir. Evi vardır. İşleri yolundadır. Görgü ve bilgisi artmış yeni tüketim alışkanlıkları edinmiştir. Geliri düzenli ve görece yüksektir. Fakat tüm bu olumlu gelişmelere rağmen adının önündeki bazı olumsuz değer yüklü lakaplardan kurtulmak için köylülerinin veya hemşerilerinin oturdukları semtten kaçmak, kurtulmak istemektedir. Geçmişten kurtulmak istemektedir. Bu tür kişiler için taşınmak istenilen semt her zaman bir üst konut alanı olmamaktadır. Başka il ve yörelerden kendisini tanımayan kişilerin oturduğu ve önceki semtiyle özdeş olanaklara sahip semtlere de taşınılmaktadır (Kartal, 1986:22-23).

Kentte kalış süresi uzun olan ve “işleri yolunda” bulunan kişilerin bir kısmında da kaçış eylemi vardır. Bu tür kişiler genellikle daha iyi olanaklara sahip üst sınıf ve tabakaların oturduğu semtlere taşınma eğilimi göstermektedir. Ancak bu tür kişiler olmakla beraber kentte kalış süresi uzun ve işleri, düzeni iyi olan kişilerin “özellikle birlikte olma” eğiliminin hakim olduğu kişilerde vardır. Bu tür kişiler

sahip oldukları “görelî refahın” tadını kendini tanıyan çevrede ve onlarla birlikte çıkarmak istemektedir. Toplumda kat ettiği mesafeyi, ilerlemeyi, ulaştığı “görelî refahı” kendini ve gelişimini yakından tanıyanların bilmesini, görmesini istemektedir (Kartal, 1986:123).

Nüfus artış hızları ve nüfus büyüklükleri göçler kadar, taşınanlardan da etkilenmektedir. Gidenlerle gelenler arasında önemli fark olmadığı durumlarda ilçe nüfusları taşınmalardan etkilenmemekte ancak, nüfus kompozisyonları değişebilmektedir. Taşınmalar özellikle nüfusu çok hızlı artan veya azalan ilçelerdeki farklılaşmaları açıklamakta oldukça önemli gözükmektedir. Gerek göç edenler gerekse taşınanlar çevre ilçelere, merkez ilçelerden daha fazla rağbet ettiklerinden il içi nüfus hareketliliğinin doğrutusu genelde merkezden çevreye doğru ya da çevre ilçeleri arasında olmaktadır. Metropoliten kentin yaygınlaşarak büyüdüğünü gösteren bu örüntü beklenen bir olgudur. Ancak, merkez ilçelere doğru hareketinde hiç küçümsenmeyecek ölçüdedir. Toplam nüfus hareketliliğinin üçte biri çevreden merkeze doğru ya da merkezi konumdaki ilçeler arasındadır (Özby, 1999:289).

İstanbul'da iş yerlerini büyük oranda barındıran ilçeler üst orta sınıfların yaşama alanı olmaktan önemli ölçüde çıkmış, işyerlerinin yaygınlaşması ile konut alanları azalmıştır. Bu ilçelerde bir yandan nüfus azalmakta bir yandan da nüfus kompozisyonunda önemli değişiklikler olmaktadır. Çoğu ilçede göç edenlerin ve taşınanların arasında eğitilmiş oranı yerleşik nüfusun eğitilmiş oranından biraz fazla ama bu oranlara yakın düzeydedir. Bu bulgu gelenlerin kendilerine benzer insanların bulunduğu yerleşimlere yöneldiklerinin bir göstergesi sayılabilir. İlçeler arası eğitim oranlarındaki farklılık gelenlerle yerleşik nüfus arasındaki farklılıktan daha fazladır. Ancak bazı istisnai durumlarda gelenler yerleşim nüfusunun eğitim düzeyini artırmaktadır. Bununla birlikte belli ölçülerde bir seçicilik de söz konusudur. Örneğin Beşiktaş'a gidenler arasında eğitilmiş olanların oranı % 40'ın üzerinde iken Gaziosmanpaşa'ya gidenler arasında bu oran % 9,1 civarında veya bunun altındadır. İlçeler arası var alan farklılaşmayı nüfus hareketleri pekiştirmektedir (Özby,1999:290-291).

Görüldüğü üzere kent içi nüfus hareketlerinin birçok dinamiği vardır. Kent içi nüfus hareketlerini yaş, tutulan iş, eğitim, ekonomik düzey, sosyal beklenti vb.

birçok değişken etkileyerek yönlendirmektedir. Kentte kalış süresi kimilerini başka semte mahalleye taşınmaya sevk ederken, kimilerini yer değiştirmemeye sevk etmekte, ekonomik yönden zenginlik kimilerini daha iyi temiz kabul ettikleri yerleşim yerlerine taşınma sevk ederken kimilerini sevk etmemektedir. Ancak tespit edilen, bir olgu olarak kent içi nüfus hareketlerinin hangi nedenle olursa olsun devam edeceğidir.

3.5. KIR

En basit anlamında kentin karşıtıdır. “Modern” kent-sanayi toplumlarının iktisadi ya da toplumsal-kültürel özelliklerinin hiçbirinin görülmediği varsayılan tüm tarihsel dönemlerdeki “ilkel” tarım toplumlarının özelliklerine sahip yerleşim birimidir.

En genel anlamla kasabaya göre daha küçük olan yerleşim birimidir. Daha küçük olmaktan kasıt: nüfus, mekan, doğum oranı, nüfus hareketliliği, üretim, tüketim gibi olgulardır.

Köyün bir bütünlük olduğunu ve toplumu oluşturan öge olduğunu belirtmek köy kavramını açıklamada yararlı olacaktır. Bu bağlamda köy ile ilgili bir çok tanım yapılmıştır. Örneğin; “halkı belli bir toprak bütününe işleyen kır yerleşmesi düzeninde konutlar topluluğudur” (Tütengil, 1975:1)

1924 tarihli köy kanununun 1. ve 2. maddeleri köyü şu şekilde tanımlamaktadır.

“Nüfusu 2 binden aşağı yurtlara köy” denir.

Bu açıklama ülkemizde köy ayırımı yapmada nüfus kriterini oluşturmaktadır.

Bir başka tanım da köyün yapısal özelliklerini açıklamaktadır. Buna göre; “Cami, mektep, otlak, yaylak, bataklık gibi ortak malları bulunan toplu ya da dağınık evlerde oturan insanlar bağ, bahçe ve tarlalarıyla birlikte bir köy teşkil eder” (Yücel, 1980:20).

Ozankaya ise köyü “geleneksel biçimleriyle genellikle tarımla uğraşan, içinde bulunduğu toplumun bütünlüğü ile ortak çıkarı az olan ve sınırlı ölçüde eşgüdölmüş bulunan; birbirleri karşısında güçlü özerklik eğilimleri gösteren; toplumsal çevreden çok doğal çevre ile yoğun ilişkilerde bulunan birkaç düzine ile birkaç yüz arasında değişen sayıda hanelerden kurulu, belli bir özenle korunan sınırları bulunan topluluklardır” olarak açıklar (Ozankaya, 1977:15).

Bir başka tanımda köyün kentsel yapılardan farklılıkları belirtilmiş. Yönetim durumu, toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfusun yoğunluğu yönünden şehirlerden ayırt edilir.

Genellikle tarımsal alanda çalışmak gibi işlevleri belirlenen, konutları ve öteki yapıları, bu hayatı yansıtan yerleşme biçimidir (Kızılcelik, 1994:262).

Köysel yapılar bütün ölkelerde farklı nitelik göstermektedirler. Bu sebeple ortak evrensel bir tanım yapmak güçtür ancak bu tanımlar ışığında genel bir sosyolojik tanım yapmak gerekirse, “köyler genellikle tarımla uğraşan, içinde buldukları toplum bütünlüğüyle ortak çıkarları az olan ve sınırlı ölçüde eşgüdölmüş bulunan birbirleri karşısında güçlü özerklik eğilimleri gösteren toplumsal çevreden çok doğal çevre ile yoğun ilişkiler içinde bulunan birkaç düzine ile birkaç yüz arasında değişen sayıda hanelerden kurulu, belli bir özenle korunan sınırları bulunan topluluklardır.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMADA İZLENEN YOL VE ARAŞTIRMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Her topluluk veya toplum, sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ihtiyaçlarını karşılamak ve bu alanlardaki sorunlarını çözmek amacıyla bir araya gelen insanların birlikte yaşamalarının gerektirdiği ilişkiler sistemini ifade eder. Fakat bu ilişkiler sistemi bir değişim sürecine tabidir. Değişimin yönünü, işlevsel olarak birbirlerine bağımlı olmayan toplumsal ‘parça’ların karşılıklı etkileşimleri oluşturur. Birbirleriyle eşit olmayan bağımlılığa sahip toplumsal ‘parça’lar arasındaki ilişkilerin en yaygın ve tipik örneklerinden birisi kır-kent yapıları arasında açığa çıkar. Kentleşme ise kır-kent yapıları arasındaki ilişkilerin şekillendirdiği bir konu / sorun olarak anlam kazanır. Kırın değişime direnen geleneksel unsurları ile kentin değiştirici modern unsurları arasındaki gerilim kentleşme sorununun eksenini teşkil eder. Bu durum, araştırma bağlamında, kırsaldan gelen veya en az bir nesildir kentte yaşayıp ta kentin değiştirici etkisine direnen toplumsal kesimlerin teşkil ettiği Afyonkarahisar kentinde yaşayanların kentleşmesi sürecinde ele alınmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN KONUS, AMACI VE ÖNEMİ

Önceki bölümlerde açıklanmaya çalışılan araştırmanın konusunu tekrar özetlenecek olursa, kentsel yerleşmelerdeki toplumsal bütünleşme bağlamında açığa çıkan kentleşme sorununun Afyonkarahisar örneğinde incelenmesidir. Araştırmada, Afyonkarahisar kentinde yaşayanların kentleşme sürecinde sahip olduğu kentleşme düzeyini tespit ederek geçirdiği sosyal değişmeyi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ayrıca bu araştırmanın ulaştığı bulgular, kırdan kente göç olgusunu yoğun biçimde yaşayan Afyonkarahisar’ın idari, kültürel, ekonomik, siyasal sorunlarının çözümünde bilimsel bir veri olarak önem kazanacağından, araştırma sonuçlarının bu sorunlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEMİ

Araştırmanın evreni, Afyonkarahisar kentinin belediye sınırları içerisinde kalan kent merkezidir. Evren bir alan araştırması açısından çok büyük olmamasına karşı, araştırmacı tarafından evrenin tümüne ulaşmak oldukça güçtür. Bu nedenle toplumsal araştırmaların çoğunluğunda uygulanan örneklem seçme yolu tercih edilmiştir. Burada önemli olan Afyonkarahisar'ın kentleşme sürecinde en iyi temsil edebilecek ve araştırmanın imkanları doğrultusundaki bir örneklem tespitidir. Örneklem seçiminde kotalı örneklem tekniği tercih edilerek, bu teknik doğrultusunda, araştırmanın bağımsız değişkenleri dikkate alınarak 378 kişi ile görüşülerek anket uygulaması yapılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN DEĞİŞKENLERİ

Araştırmanın değişkenleri, katılımcıların cinsiyetleri, eğitim düzeyleri, ortalama aylık gelirleri, yaşları, medeni durumları, meslekleri, toplumsal kökenleridir. Bu değişkenler bağlamında katılımcılara kentleşmeye ve kentlilik bilincine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Sınırlılıklar, araştırmanın örneklem seçiminde ve anketin gerçekleştirilmesinde iki faktörün sınırlayıcı özellikleri ile etkin olmuştur. İmkanlar dahilinde en iyi örneklem oluşturulmaya çalışılarak veri toplanmıştır. Örneklem sayısal olarak mümkün olduğunca sınırlı tutulup, araştırma, süreyi ve imkanları zorlamayacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda araştırma sadece Afyonkarahisar kent merkezi ile sınırlıdır.

6. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ VE DEĞERLEME

Araştırma kuramsal ve uygulamalı olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Kuramsal çerçeve için ilgili literatür taranmıştır. Uygulama için anket tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Böylelikle araştırmanın esas veri toplama tekniği ankettir. Ancak olgusal durumu tespit etmek ve yorumlamalarda kullanmak amacıyla belediyenin ve diğer kurumların yaptığı araştırmalardan da istifade edilmiştir. Anket

verilerinin çözümlenmesi SPSS programı aracılığıyla yapıp verilere göre oluşturulan grafiklerde de Microsoft ofis programından faydalanılmıştır.

7. ARAŞTIRMANIN VARSAYIMLARI

- Afyonkarhisar kenti bütünleşme sürecinde bulunan bir yerleşim birimidir.
- Afyonkarahisar kenti kır-kent gerilimi yaşayan bir yerleşim birimidir.
- Afyonkarahisar kentinde kentleşme sürecinin özelliklerini tespit etmek mümkündür.

8. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

- Cinsiyet farklılığı kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.
- Eğitim düzeyi kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.
- Sahip olunan ekonomik düzey kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.
- Sahip olunan yaş düzeyi kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.
- Mensup olunan toplumsal köken kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.
- Medeni durum kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.
- Meslek kentleşme sürecinde önemli bir değişkendir.

9. ANKETİN TANITILMASI

Araştırmada katılımcılara 24 sorudan oluşan bir anket formu düzenlenip sunulmuştur. Anket soruları uygulanmadan önce soruların çalışıp çalışmadığı denenmiş, katılımcıların en iyi şekilde cevap verebilmeleri için kolay ve anlaşılır bir

hale getirilmiştir. Anket formunun son haliyle veri toplanmasına başlanmıştır. Ayrıca bu 24 sorunun haricinde belirtmek istedikleri özel bir konu olup olmadığını yazabilecekleri anket formunun sonuna ayrı bir alan açılmıştır. 378 katılımcıdan oluşan örneklem içerisinde bu alanı kullananlar olmuş ve bu veriler raporun sonuçlar ve öneriler bölümünde kullanılması planlanmıştır.

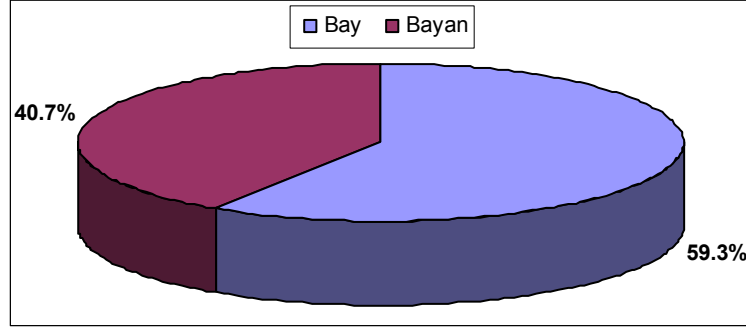
10. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ – İSTATİSTİK İŞLEMLERİ

Araştırmamızın verileri değerlendirilirken "Ki-Kare" istatistik işlemleri ve yüzdeler hesaplamalar kullanılmıştır.

"Ki-Kare" sosyoloji alanında yapılan araştırmalarda en yaygın olarak kullanılan testlerden birisidir. Bu test hesaplamalarda basitlik sağlarken, kullanılan ölçeğin nominal olması halinde bile güvenilir sonuçlar verir. Ayrıca bu test ile örnekleme ya da değişkenler arasındaki sonuçların rastgele nedenlerden ileri gelip gelmediği araştırılabilir.

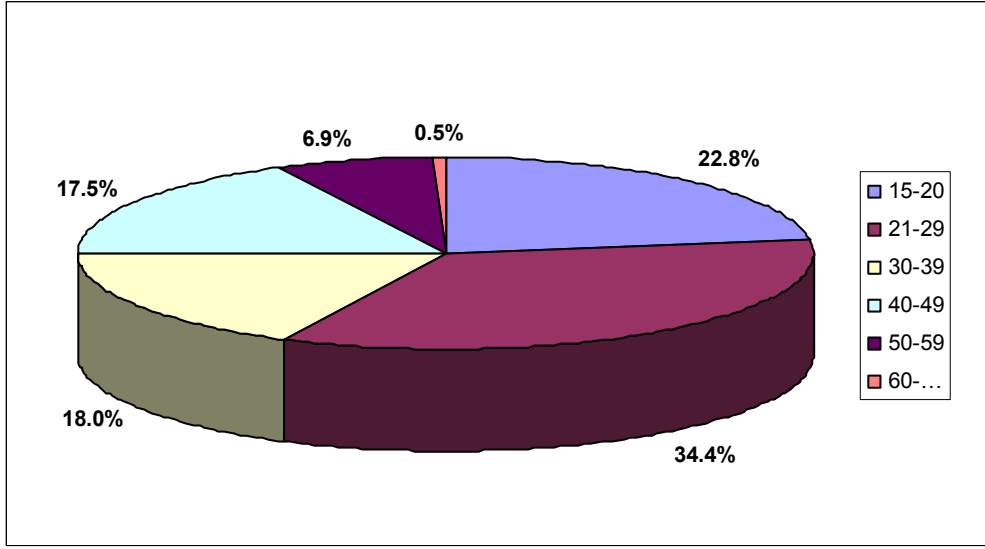
Anket formları toplandıktan sonra kodlanmış ve Microsoft Windows'la çalışan SPSS programında gerekli analizler yapılmıştır.

11. KATILIMCILARA AİT BAZI BİLGİLER

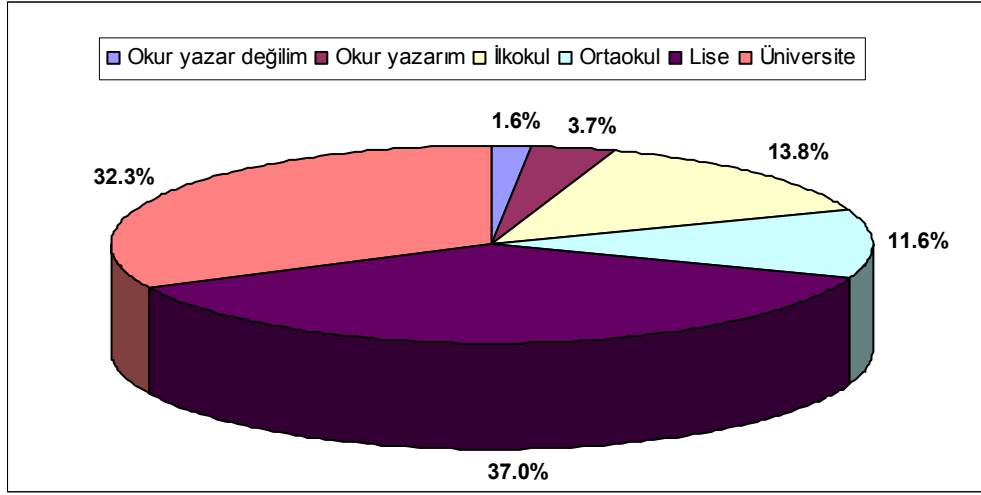
Şekil 1. Cinsiyet Dağılımı

Araştırmada mümkün olduğunca her iki cinsle de eşit oranda görüşülmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken hem çalışan kadınlarla ve hem de ev kadını olanlarla görüşülmeye çalışılmıştır. Ancak, bütün bunlara rağmen, her iki cins için de eşit sayıda katılımcıyla görüşmek mümkün olmamıştır. Erkeklerin sayısı kadınlarınkine göre yaklaşık %9 daha fazladır. Fakat, benzer araştırmalardan hareketle bilindiği üzere, alan araştırmalarında bir çok farklı nedenlerden dolayı kadınların oranı daha aşağı düzeyler de olabilmektedir. Bunda özellikle erkeklerin toplumsal hayatta daha ön planla olmalarının önemli bir etkisi söz konusudur. Bu itibarla, bu araştırmadaki cinsler dağılımının oldukça dengeli olduğu kabul edilebilir.

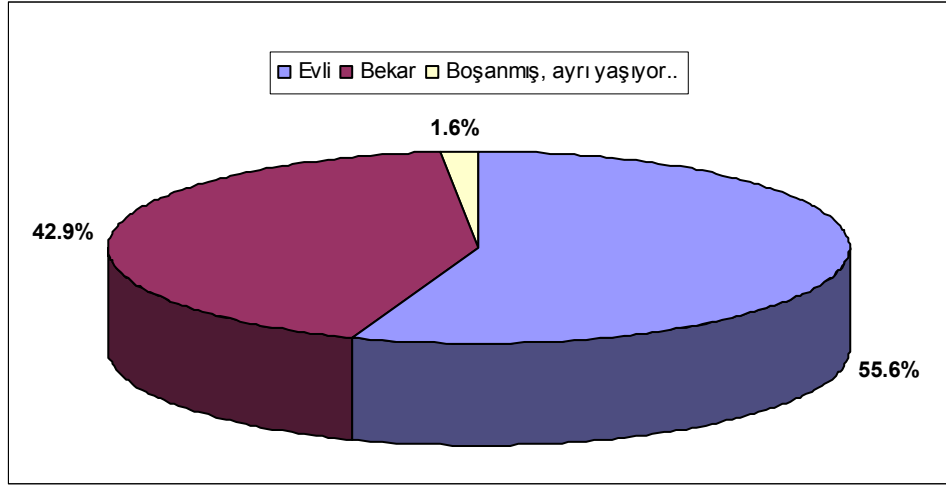
Şekil 2. Yaş Grubu

Uygulanan anket ile hedeflenen genç ve orta yaş grubu olmuştur. Buradaki amaç kentlileşme sürecini en iyi yaşayan kesim olmaları ve daha güncel bir sonuca ulaşabilmektir. Anket sonucunda yaş grubunu 21-29 olarak açıklayanların sayısı 130, yaş grubunu 30-39 olarak açıklayanların sayısı 68, yaş grubunu 40-49 olarak açıklayanların sayısı 66 olarak tespit edilmiştir. Böylelikle yaş grubunu 15-20 olarak açıklayanları da dahil edersek 378 katılımcıdan 350 si ile hedeflenen kitleye ulaşıldığı görülecektir. İlgili değerlerin yüzdeleri dilimleri Şekil 2’de görülmektedir.

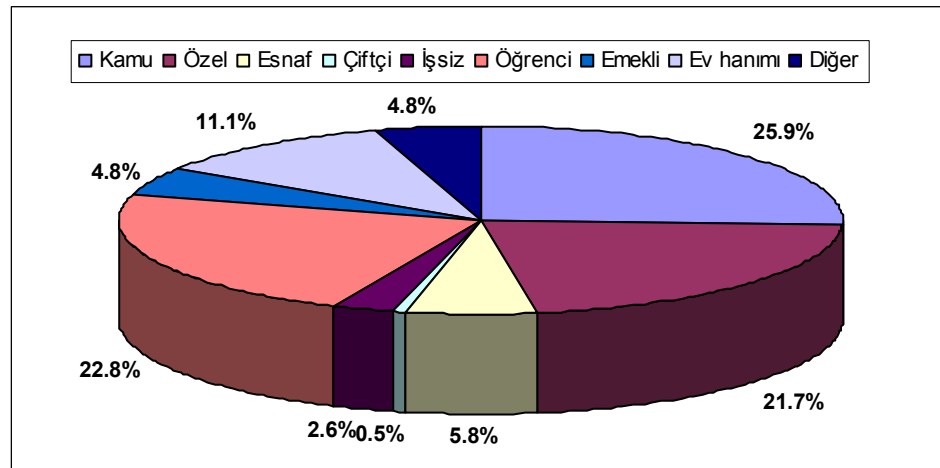
Şekil 3. Eğitim Durumu

Araştırmada katılımcıların eğitim durumları kentlileşme süreci için oldukça büyük önem arz etmektedir. Bu doğrultuda katılımcıların büyük çoğunluğu (140 kişi) lise mezunu olduğu görülmektedir. Bu grubun hemen arkasında 122 kişi ile üniversite mezunları gelmektedir. Ankette eğitim durumunu belirten seçenekler içerisinde üniversite mezunu olma durumu yüksek okul (2 yıllık), fakülte (4 yıllık) ve sonrası için ayrıca belirtilmemiş olup bunların hepsi üniversite mezunu olarak değerlendirilmiştir. Anket sonuçları ile kendini ortaokul mezunu olarak belirtenler 44 kişi, ilkokul mezunu olarak belirtenler 52 kişi, sadece okur yazarım diyenler 14 kişi olmuştur. Anketin sonucunda okur yazar olmayanlar 6 kişi olarak tespit edilmiştir.

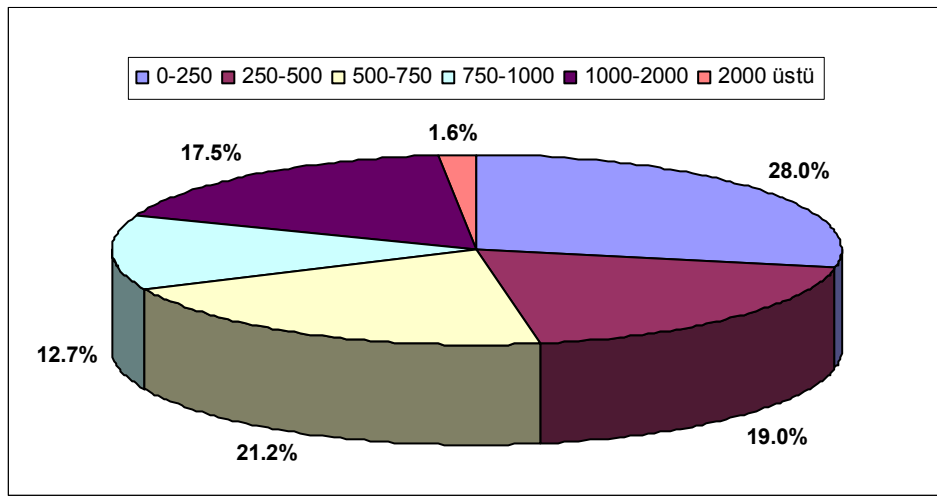
Şekil 4. Medeni Durum

Medeni durum cevapları sonucu hemen hemen denge sağlanmış ve evli olanların 210 kişi, bekar olanların ise 162 olduğu tespit edilmiştir. Diğer seçeneği durumu boşanmış, ayrı yaşanlar vb. olanlar için eklenmiş ve ankette gerekli açıklama yapılmıştır. Bu 6 kişiyi de bekarların grubuna ekleyecek olursak %44.5 değerine ulaşarak 168 kişi oldukları görülmektedir. Anket sonucunda çok az bir farkla evli olanlar çoğunluktadır.

Şekil 5. Çalışılan İş

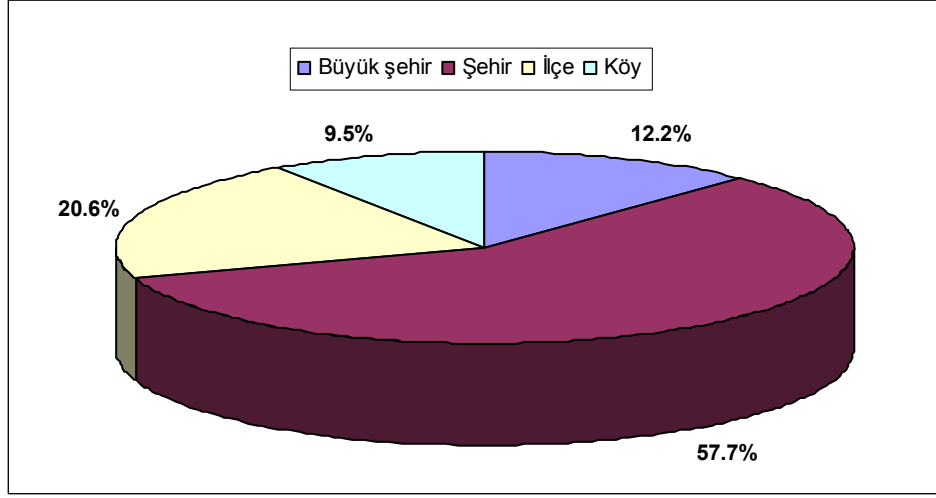
Ankete katılanların meşguliyetleri noktasında ulaşılan sonuçlarda kamu kuruluşunda çalışanlar 98 kişi, özel sektörde çalışanlar 82 kişi, esnaf olarak geçimini sağlayanlar 22 kişidir. Çiftçiyim diyenler ise 2 kişi olmuştur. Araştırmaya katılan ev hanımları 42 kişi olmuştur. Öğrenciler 86, emekliler ise 18 kişide kalmıştır. Çalışan kesimin tamamını dikkate aldığımızda 204 kişiye ulaşılmaktadır. Bu durum araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun çalışanlardan oluştuğu ortaya koymaktadır.

Şekil 6. Aylık Ortalama Gelir

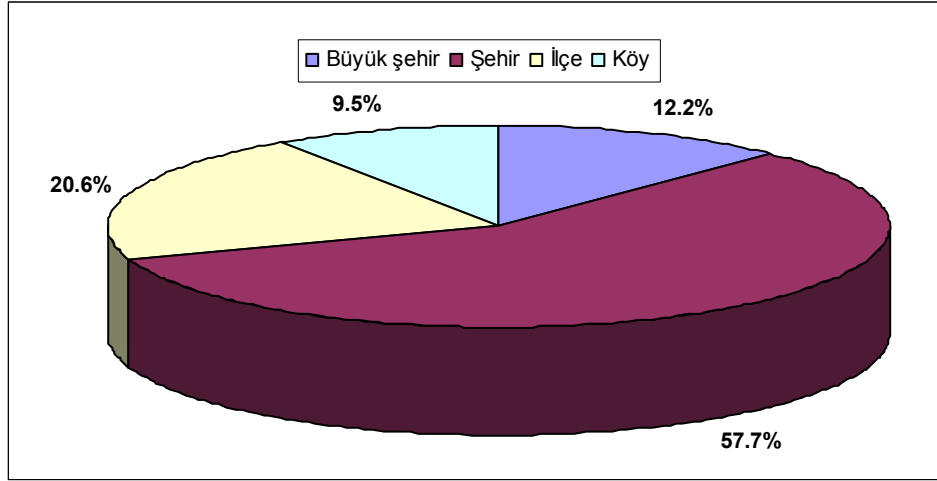
Aylık ortalama gelir cevabında en büyük oranı 106 kişi ile 250 Ytl ye kadar geliri olanlar teşkil etmektedir. Bu grubun ana gövdesini öğrenciler ve ev hanımlarının oluşturduğunu tahmin etmekteyiz. Bu gruptan sonra 80 kişi ile aylık geliri 500-750 Ytl olanlar gelmektedir. Üçüncü sırada asgari ücretli diyebileceğimiz aylık gelir 500 Ytl ye kadar olanlar gelmektedir. Bu grubun arkasında ise aylık geliri bin Ytl olanlar ve bunu takiben aylık geliri 750 ile 1000 Ytl arasında olanlar gelmektedir.

Şekil 7. Doğum Yeri

Doğum yeri sorusuna verilen cevaplar dört seçenekte toplanmaktadır. Bunlardan en fazla cevaplanana 180 kişi ile bir şehir merkezinde doğduğunu söyleyenler oluşturmaktadır. Onların hemen arkasından 98 kişi doğum yerini ilçe olarak belirtmiştir. Bu grubu 68 kişi ile doğum yeri köy olanlar izlemektedir. Doğum yeri büyük şehir olanlar 32 kişi olduğu görülmüştür. Toplumsal köken kentleşme sürecinde önemli bir faktördür. Doğum yeri büyük şehir ve şehir olanlarla, ilçe ve köy olanları iki ana grupta toplayabiliriz. Böylelikle ilk grupta 264, ikinci grupta 114 kişiye ulaşabiliriz.

Şekil 8. Hayatın Önemli Bir Kısımının Geçirildiği Yer

Katılımcıların, hayatınızın önemli bir kısmını hangi yerleşim biriminde geçirdiniz? Sorusuna verdikleri cevaplar 218 kişi ile şehir seçeneğinde yığılmaktadır. Daha sonra sırası ile ilçe olarak cevaplayanlar 78, büyük şehir olarak cevaplayanlar 46 ve köy olarak cevaplayanlar 36 kişi olmuştur. Bu soruya şehir ve büyük şehir cevaplarını verenlerin toplamını alırsak 264 kişi ile büyük çoğunluğun hayatını önemli bir kısmını kent ortamında geçirdiğini söyleyebiliriz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİNİN SUNULMASI VE YORUMLANMASI

Bu bölümde anket sonucu elde edilen bulguların frekans ve çapraz tablolar eşliğinde değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu değerlendirmeler dört ara başlıkta toplanmaktadır. Bunlar: katılımcıların kendileri hakkındaki görüşleri, katılımcıların yaşadıkları yer hakkındaki görüşleri, katılımcıların genel olarak kentlilik bilinci ve katılımcıların beklentileri başlıklarıdır.

1. KATILIMCILARIN KENDİLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

“Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar frekans tablosunda (Tablo 1) incelenecek olursa, hemen dikkati çeken katılımcıların yarısı (%50.8) kendisini “kısmen kentli” olarak görmesidir. Bu kesimin, kent merkezinde yaşıyor olmasına rağmen henüz kendisini tam olarak kentli görmediği anlaşılmaktadır. Kent merkezinde yaşayıp da kendini “kesinlikle kentli” görmeyen bu kesim için kentlileşme sürecinde olduğu da söylenebilir. Kendini “kesinlikle kentli” görenler ancak %38,1 değerinde kalmıştır. “Kentli değilim” (%6,9) ve “kendimi köylü olarak görüyorum” (%4,2) cevaplarını veren katılımcıların toplamı (%11.1) kentte yaşayıp da kendisini bilinçli olarak kentli görmeyen bir kesimin varlığını göstermektedir. Bu tablodan hemen anlaşılmaktadır ki Afyonkarahisar kent merkezinde yaşayanların %38.1’i ancak kendisini “kesinlikle kentli” olarak görmektedir. Kent merkezindeki yaşayanların ancak yarıdan daha da az bir kesimi eğer kendini kentli olarak görüyorsa bu kentlilik ve kentlilik bilinci ve bütünleşme için bir çok sorunun ortaya çıkmasına yeşil ışık yakacaktır.

Tablo 1. Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle kentliyim	144	38,1
Kısmen kentliyim	192	50,8
Hayır kentli değilim	26	6,9
Kendimi köylü olarak görüyorum	16	4,2
Toplam	378	100

Katılımcıların kendileri hakkındaki görüşlere, “kendinizi Afyonkarahisar’lı olarak görüyor musunuz?” sorusu ile devam edecek olursak elde edilen frekans tablosunda (Tablo 2) hemen dikkati çeken oran %55 olmaktadır. Bu oran kendisini Afyonkarahisar’lı olarak görenleri temsil etmektedir. Kendini kısmen Afyonkarahisar’lı olarak görenler (26,5) ile birlikte bu iki kesimin toplamı %81,5’e çıkmaktadır. Yani katılımcılarımızdan her yüz kişiden 82 si kendisini Afyonkarahisar’lı olarak kabul edebilecektir. Bu araştırmanın seyri açısından katılımcıların kendini Afyonkarahisar’lı olarak görmesi önemlidir.

Tablo 2. Kendinizi Afyonkarahisar'lı Olarak Görüyor musunuz?

	Sayı	Yüzde
Evet görüyorum	208	55,0
Kısmen	100	26,5
Hayır değilim	70	18,5
Toplam	378	100,0

“Cinsiyet” ile “Birey olarak kendini nasıl gördüğü” arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı araştırıldığında, böylesi bir ilişkinin güçlü derecede mevcut olduğu (Tablo 3) görülüyor (C:0,321, α :0,05).

Cinsiyet değişkeni ile birey olarak kendini nasıl gördüğü değişkeni arasındaki ilişkiyi gösteren tablo incelendiğinde erkeklerin içerisinde %37,5 lik kesim kesinlikle kentliyim derken kadınlarda bu oran %39’a çıkmaktadır. Kesinlikle kentli olma cevabında kadınların kısmen de fazla olması değerlendirmeye değerdir. Çünkü araştırmada ki cinsiyet dengesi %59 oranında erkek ağırlındadır. (Bir önceki katılımcılara ait bazı bilgiler bölümünde bu bilgi verilmiştir.) Fakat biz bu durumu ulaşılabilecek ideal bir değer olarak kabul etmekteyiz. Kısmen kentliyim cevabındaki oranlarda kesinlikle kentliyim cevabı ile ters orantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısmen kentli olma cevabı kadınlarda erkeklere göre daha az görülmektedir.

Erkeklerin içerisinde kısmen kentli olma oranı %52,7 iken kadınlarda kısmen kentli olma oranı %48,1 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 3. Cinsiyetiniz? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?

		Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz?				
		Sayı Satır%	Kesinlikle kentliyim	Kısmen kentliyim	Hayır kentli değilim	Kendimi köylü olarak görüyorum
Cinsiyetiniz?	Erkek	84	118	12	10	224
		37,5	52,7	5,4	4,5	100
	Kadın	60	74	14	6	154
		39,0	48,1	9,1	3,9	100
Toplam		144	192	26	16	378
		38,1	50,8	6,9	4,2	100
$X^2: 41,177$ $C : 0,321$ $P : 0,05$						

Yaş grubu ile birey olarak kendini nasıl gördüğü arasında bir ilişki olup olmadığı incelendiğinde (Tablo 4) bu ilişkinin bir önceki tablodan daha güçlü bir şekilde ortaya çıktığı görülmektedir ($C:0,409$ $\alpha:0,001$).

Yaş değişkeni ile birey olarak kendini nasıl gördüğü değişken arasında genel olarak dikkati çeken durum, yaş arttıkça kendini kentli görme oranı düşmekte, yaş azaldıkça kendini kentli görme oranı yükselmektedir. 15-20 yaş grubu içerisinde %51,2 oranı ile “kesinlikle kentliyim” cevabı göze çarpmaktadır. Onu hemen arkasından %41,9 oranı ile “kısmen kentliyim” cevabı izlemektedir. Bu durum 21-29 yaş grubundan 40-49 yaş grubuna kadar aralıkta devam ederek “kısmen kentliyim” cevabı önde olmakta ve hemen arkasından “kesinlikle kentliyim” cevabı gelmektedir. 50-59 yaş grubunda artık tam tersine dönerek “kısmen kentliyim” (%46,2) cevabının hemen arkasından artık “kentli değilim” (%30,8) cevabı gelmektedir. Bu tablodan elde edilen veriye göre genç nüfus kendini daha kentli olarak görmekte fakat yaş arttıkça kendini kentli görme eğilimi de düşmektedir. Buradan hipotezlerimizden

kentliliğin yaş ile ilişkisinin olduğu hipotezini doğrulayan bir veri elde edilmiştir. Bu ilişki genç nüfusun daha kentli olma yönündedir.

Tablo 4. Hangi Yaş Grubundasınız? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?

Sayı Satır%		Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz?				
		Kesinlikle kentliyim	Kısmen kentliyim	Hayır kentli değilim	Kendimi köylü olarak görüyorum	Toplam
Hangi yaş grubundasınız?	15-20	44	36	6	0	86
		51,2	41,9	7,0	0,0	100,0
	21-29	48	74	2	4	130
		36,9	58,5	1,5	3,1	100,0
	30-39	26	32	4	6	68
		38,2	47,1	5,9	8,8	100,0
	40-49	20	36	4	6	66
		30,3	54,5	6,1	9,1	100,0
	50-59	6	12	8	0	26
		23,1	46,2	30,8	0,0	100,0
	Toplam	144	192	26	16	378
		38,1	50,8	6,9	4,2	100,0
	$X^2 : 38,125$ C : 0,409 P : 0,05					

Birey olarak kendine bakış ile kendini Afyonkarahisar'lı olarak görme arasında bir ilişki olup olmadığına bakıldığında (Tablo 5) bir ilişkinin olduğu (C:0,231 α :0,008) görülmektedir.

Bu iki değişken arasında ilk göze çarpan satır (birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz) yorumlamalarında her kesimin yoğunluklu olarak kendini Afyonkarahisar'lı olarak görmesidir. Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz sorusuna “kesinlikle kentliyim” cevabı cevabını verenlerin içersinden %47,2 lik kesimi kendini Afyonkarahisar'lı olarak görmektedir. Diğer cevaplarda bu oran artarak devam etmektedir. Yani “kısmen kentliyim” cevabını verenler içinde bu oran

%57,3'e, "Hayır kentli değilim" cevabını verenlerin içinde %61,5'e ve nihai olarak "kendimi köylü olarak görüyorum" cevabını verenlerin içinde, kendini Afyonkarahisar'lı olarak görenlerin oranı %87,5'e çıkmaktadır. Sonuçta katılımcıların kendilerini kentli olarak görmeme eğilimi arttıkça kendilerini Afyonkarahisar'lı olarak nitelendirmeleri ilgi çekici bir durumdur.

Tablo 5. Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz? * Kendinizi Afyonkarahisar'lı Olarak Görüyor musunuz?

		Sayı Satır%	Kendinizi Afyonkarahisar'lı olarak görüyor musunuz?			
			Evet görüyorum	Kısmen	Hayır değilim	Toplam
Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz?	Kesinlikle kentliyim	68	36	40	144	
		47,2	25,0	27,8	100,0	
	Kısmen kentliyim	110	58	24	192	
		57,3	30,2	12,5	100,0	
	Hayır kentli değilim	16	6	4	26	
		61,5	23,1	15,4	100,0	
Kendimi köylü olarak görüyorum	14	0	2	16		
	87,5	0,0	12,5	100,0		
Toplam		208	100	70	378	
		55,0	26,5	18,5	100,0	
$X^2: 60,697$ C : 0,231 P : 0,05						

Hayatın önemli bir kısmının geçirildiği yerleşim birimi ile birey olarak kendine bakış (Tablo 6) arasında ki ilişkinin anlamlı ve oldukça güçlü olduğu (C: 0,453, α : 0,000) görülmektedir.

Bu iki değişken arasındaki ilişkide genel olarak "hayatın önemli bir kısmın geçirildiği yerleşim birimine göre kendini kentli görme oranının değişmekte olduğunu söyleyebiliriz. Tablo incelendiğinde hayatını önemli bir kısmını büyük şehirde geçirdim diyenlerin içerisinde kendini kesinlikle kentli görenlerin oranı %69,6'dır. Hayatının önemli bir kısmını şehirde, ilçede ve köyde geçirenlerin birinci

sırada verdikleri cevaplar sırasıyla %50,5, %59,0, %66,7 oranları ile kısmen kentliyim şeklinde olmaktadır. Hayatının önemli bir kısmını şehirde geçirenlerin ikinci sıradaki “kesinlikle kentliyim” cevabının oranı %45 olarak görülmektedir. Hayatının önemli bir kısmını ilçede geçirenlerin ikinci sırada verdikleri cevap ise simetrik olarak yön değiştirip %23,1 oranı ile kendilerini kentli olarak görmemeleridir.

Tablo 6. Hayatınızın Önemli Bir Kısmını Hangi Yerleşim Biriminde Geçirdiniz? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?

		Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz?					
		Sayı Satır%	Kesinlikle kentliyim	Kısmen kentliyim	Hayır kentli değilim	Kendimi köylü olarak görüyorum	Toplam
Hayatınızın önemli bir kısmını hangi yerleşim biriminde	Büyük şehir	32	12	0	2	46	
		69,6	26,1	0,0	4,3	100,0	
	Şehir	98	110	2	8	218	
		45,0	50,5	0,9	3,7	100,0	
	İlçe	12	46	18	2	78	
		15,4	59,0	23,1	2,6	100,0	
	Köy	2	24	6	4	36	
		5,6	66,7	16,7	11,1	100,0	
	Toplam	144	192	26	16	378	
		38,1	50,8	6,9	4,2	100,0	
			$X^2: 48,730$ $C : 0,453$ $P : 0,05$				

2. KATILIMCILARIN YAŞADIKLARI YER HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Katılımcıların yaşadıkları yer hakkındaki görüşlerine frekans tabloları ile başlayacak olursak ilk sorumuz (Tablo 7) yaşadıkları yerden memnun olup olmadıklarıdır. Yaşadıkları yer hakkında sadece “memnunum” cevabını verenlerin (%65,1) başı çektiği bu veride “çok memnun” olanlar oran olarak (%13,2) ikinci sırada kalmıştır. Bu iki kesimin toplamını dikkate almamız gerektiğinde elde edilen %78,3 değeri bundan sonraki tablolarda ortaya çıkan sonuçlarla ilişkisi açısından önemlidir.

Tablo 7. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz?

	Sayı	Yüzde
Çok memnunum	50	13,2
Memnunum	246	65,1
Memnun değilim	64	16,9
Çok rahatsızlık verici	18	4,8
Toplam	378	100,0

Katılımcılara Afyonkarahisar'ı kent olarak nasıl değerlendirdikleri sorusu yöneltildiğinde (Tablo 8) yoğunlaşmanın “kısmen kent” (%73) cevabında olduğu görülmektedir. “Kesinlikle kent” (11,6) diyenlerin oranı “kent değil” (15,3) diyenlerin bile arkasında kalmıştır. Burada tercihini kısmen kent seçeneğinden yana kullananların oranı bir önceki frekans tablosunda memnunum diyenlerle görece yakınlıktadır.

Tablo 8. Afyonkarahisar'ı Kent Olarak Nasıl Değerlendiriyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle kent	44	11,6
Kısmen kent	276	73,0
Kent değil	58	15,3
Toplam	378	100,0

Değer verdiğiniz kimselere Afyonkarahisar'da yaşamasını tavsiye eder misiniz? Sorusuna verilen cevaplar (Tablo 9) yukarıdaki frekans tabloları ile dikkati çeken bir sonuca ulaşmaktadır. Katılımcıların yaşadıkları yeri tavsiye etme konusunda biraz düşündükleri açıktır. Çünkü Tablo 7'de yaşadıkları yerden memnun olup olmadıkları sorusuna verilen cevaplar “çok memnun” ve “memnun” olanların birlikte %73 değerini ulaştığı görülmektedir. İki tercihli bu tavsiye etme sorusunda ise “evet ederim” diyenlerin oranı %55,6 da kalmıştır. Tablo 9 un genel değerlendirilmesinde, kısmi bir fark göz ardı edilirse katılımcılar bu iki seçeneği birbirine yakın iki oranda paylaşmışlardır.

Tablo 9. Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamasını Tavsiye Eder misiniz?

	Sayı	Yüzde
Evet ederim	210	55,6
Hayır etmem	168	44,4
Toplam	378	100,0

“Size Afyonkarahisar gelişmesini tamamlamış bir kent midir?” sorusuna verilen cevaplarda (Tablo 10) katılımcıların “kısmen tamamlamıştır” (%54,0) seçeneğinde yoğunlaştığı görülmektedir. Afyonkarahisar’ gelişmesini tamamlamış bir kent olarak görenler ancak üçüncü sırada %6,3 oranında kalmıştır.

Katılımcılardan Afyonkarahisar'ın gelişmesinin henüz tamamlamadığını seçenler (%39,7) yukarıdaki frekans tablolarından (Tablo 9) Afyonkarahisar'ı yaşanması için tavsiye etmeyenlerle görece yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 10. Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?

	Sayı	Yüzde
Evet tamamlamıştır	24	6,3
Kısmen tamamlamıştır	204	54,0
Hayır tamamlamamıştır	150	39,7
Toplam	378	100,0

Tablo 11. Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz? * Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?

		Sayı Satır%	Sizce Afyonkarahisar gelişmesini tamamlamış bir kent midir?			
			Evet tamamlamıştır	Kısmen tamamlamıştır	Hayır tamamlamamıştır	Toplam
Değer verdiğimiz kimselere Afyonkarahisar'da yaşamalarını tavsiye eder misiniz?	Evet ederim		20	134	56	210
			9,5	63,8	26,7	100,0
	Hayır etmem		4	70	94	168
			2,4	41,7	56,0	100,0
Toplam			24	204	150	378
			6,3	54,0	39,7	100,0
X ² : 48,075 C : 0,295 P : 0,05						

Değer verdiğiniz kimselere Afyonkarahisar'da yaşamalarını tavsiye eder misiniz? Değişkeni ile Afyonkarahisarın gelişmesini tamamlamış bir kent midir?

Değişkeni arasında ki (Tablo 11) ilişkinin anlamlı ve güçlü denebilecek bir değerde (C: 0,295, α :0.000) olduğu görülmektedir.

Bu iki değişken arasındaki ilk dikkati çeken değer Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye edenlerin %63,8i Afyonkarahisar’ı gelişmesini kısmen tamamlamış bir kent olarak görmeleridir. Yine tavsiyede bulunanların içinde %26,3 lük bir kesim Afyonkarahisar’ı gelişmesini tamamlamamış bir kent olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Bu değerler Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye etmeyenler içerisinde simetrik olarak tersine dönmektedir. Yani Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye etmeyenler aynı zamanda %56 lık bir oranda Afyonkarahisar’ı gelişmesini tamamlamamış bir kent olarak görmektedirler. Yine Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye etmeyenlerden %41,7 lik kesim Afyonkarahisar’ı gelişmesini kısmen tamamlamış bir kent olarak görmektedir. Burada üzerinde durulması gereken bir nokta da Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye edenlerin Afyonkarahisar’ı gelişmesini tamamlamış bir kent olduğu noktasında yoğunlaşmamış olmasıdır.

Tablo 12. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz? * Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz?

		Sayı Satır%	Değer verdiğiniz kimselere Afyonkarahisar'da yaşamalarını tavsiye eder misiniz?		
			Evet ederim	Hayır etmem	Toplam
Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun musunuz?	Çok memnunum	48	2	50	
		96,0	4,0	100,0	
	Memnunum	156	90	246	
		63,4	36,6	100,0	
	Memnun değilim	4	60	64	
		6,3	93,8	100,0	
Çok rahatsızlık verici	2	16	18		
	11,1	88,9	100,0		
Toplam		210	168	378	
		55,6	44,4	100,0	
X ² : 58,345			C : 0,486	P : 0,05	

Afyonkarahisar’da yaşamaktan memnun musunuz? Değişkeni ile Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye eder misiniz? Değişkeni arasında (Tablo 12) anlamlı ve oldukça güçlü bir ilişki olduğu (C:0,486, α :0,000) görülmektedir.

Afyonkarahisar’da yaşamaktan “çok memnun” olanlar Afyonkarahisar’da yaşamayı %96 oranında tavsiye etmektedirler. Afyonkarahisar’da yaşamaktan sadece “memnun” olanların tavsiye etme oranları düşerek %63,4 oranında kalmıştır. Bu durumda Afyonkarahisar’da yaşamakta memnun olmasına rağmen %36,6 lık bir kesim Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye etmemektedir. Afyonkarahisar’da yaşamaktan memnun olmayanlar %93,8 lik bir oran Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye etmemesine karşılık, dikkat çekici bir şekilde %6,3 lük kesim Afyonkarahisar’da yaşamayı tavsiye etmektedir. Buradan, bu iki verinin birbiri ile anlamlı bir ilişki içerisinde olup, yaşanan şehirden memnurluk seviyesine göre ilgili şehirde yaşamayı tavsiye ettikleri söylenebilir.

**Tablo 13. Afyonkarahisar’ı Kent Olarak Nasıl Değerlendiriyorsunuz? *
Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?**

		Sayı	Sizce Afyonkarahisar gelişmesini tamamlamış bir kent midir?		
			Evet tamamlamıştır	Kısmen tamamlamıştır	Hayır tamamlamamıştır
Afyonkarahisar’ı kent olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?	Kesinlikle kent	12	22	10	44
		27,3	50,0	22,7	100,0
	Kısmen kent	10	174	92	276
		3,6	63,0	33,3	100,0
	Kent değil	2	8	48	58
		3,4	13,8	82,8	100,0
Toplam		24	204	150	378
		6,3	54,0	39,7	100,0

X^2 : 44,568 C : 0,436 P :0,05

Afyonkarahisar’ın kent olarak nasıl değerlendirildiği sorusu ile Afyonkarahisar’ın gelişmesini tamamlamış bir kent olup olmadığı sorusu arasında

(Tablo 13) çapraz bir ilişki kurulacak olursa anlamlı ve oldukça güçlü (C:0,436, α :0,000) bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bu iki değişken arasındaki ilişki tablosu incelendiğinde ilk göze çarpan, Afyonkarahisar'ı kent olarak nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna “kesinlikle kent” tercihini kullananların yarısı (%50) Afyonkarahisar'ı gelişmesini kısmen tamamlamış bir kent olarak görmeleridir. Katılımcılardan Afyonkarahisar'ı “kesinlikle kent” olarak değerlendirenlerin kalan yarısı %27,3 kesim ile Afyonkarahisar'ı ancak gelişmesini tamamlamış bir kent olarak görmüşlerdir. Diğer %22,7 lik oran henüz Afyonkarahisar'ı gelişmesini tamamlamamış bir kent olarak görmektedir. Afyonkarahisar'ı kısmen kent olarak görenler yine Afyonkarahisar'ı kısmen gelişmesini tamamlamış (%63,0) kent olarak görmektedirler. Kısmen kent tercihini kullananların %33,3 ü gelişmesini tamamlamadığı yönünde tercihini kullanmışlardır. Bu durum Afyonkarahisar'ı kent olarak değerlendirmeyenlerde daha da artmakta ve %82,8 oranına çıkmaktadır.

3. KATILIMCILARIN GENEL OLARAK KENTLİLİK BİLİNCİ

Tablo 14. Sizi Yaşadığınız Kenti Değiştirmeye Yöneltecek En Önemli Sorun Ne Olabilir?

	Sayı	Yüzde
İş imkanı	142	37,6
Sosyal çevre	130	34,4
Eğitim	46	12,2
Ulaşım	2	0,5
Pahalı olması	12	3,2
Diğer (Gürültü, çevre kirliliği, soğuk hava vb.)	46	12,2
Toplam	378	100,0

Katılımcıların kentlilik bilinçlerine frekans tabloları ile bakılacak olursa ile soru “sizi yaşadığınız kenti değiştirmeye yöneltecek en önemli sorun ne olabilir?” (Tablo 14) olacaktır. Bu soruya verilen cevaplarda “iş imkanı” %37,6 lık değerle başı çekmektedir. Bu değer kentli bir nüfusta görülmesi beklenen bir özelliktir. Hemen arkasından %34,4 lük bir kesim kenti değiştirmeye yöneltecek bir sorun olarak

sosyal çevreyi görmektedir. Diğer seçenekler bu tercihin altında kalarak katılımcılar için kenti değiştirmeye yöneltecek bir sorun olarak iş imkanı ve sosyal çevrenin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 15. Ekonomik Bir Sorunla Karşılaştığınız Zaman Başvuracağınız İlk Çözüm Hangisidir?

	Sayı	Yüzde
Kredi kartı	68	18,0
Banka kredisi	46	12,2
Akrabalara başvurma	176	46,6
İş arkadaşları ile yardımlaşma	88	23,3
Toplam	378	100,0

Ekonomik bir sorunla karşılaşıldığında başvurulmuş ilk çözüm arayışı kentli davranış biçiminin önemli göstergelerinden birisidir. Bu soruya verilen cevaplarla (Tablo 15) akrabalara başvurma %46,6 lık oranla ilk sırada yer almıştır. Yine bu seçeneğin hemen arkasından %23,3 lük kesimle iş arkadaşlarında çözüm arayışı gelmektedir. Bu sonuçlar geleneksel yardımlaşma biçiminin terk edilmediği şeklinde yorumlanabileceği gibi, kişilerin maddi sorunlarını en ekonomik bir biçimde çözüme arayışı olarak da dikkate alınabilir. Burada “banka kredisi”nin (%12,2) oran olarak “kredi kartı”nın (%18) arkasına düşmüş olması bankaların kredi verirken izledikleri prosedürün zorluğu olabilir.

Tablo 16. Kendinizi Tanımlamanız Gerekirse Aşağıdakilerden Hangisini Kullanırsınız?

	Sayı	Yüzde
İnsan	120	31,7
Türk	70	18,5
Müslüman	122	32,3
Ailenin soya bağlı özelliğiyle	32	8,5
Meslek grubuna bağlı özelliklerle	14	3,7
Memleket özellikleriyle	20	5,3
Toplam	378	100,0

Kentli nüfusun, kendini tanımlama biçimi kapsamı daha geniş kavramlarla yapması beklenen davranışlar arasındadır. Katılımcıların, kendilerini nasıl tanımladıkları sorusuna (Tablo 16) verdikleri cevaplar yorumlanmaya değer görüşmüştür. Bu soru karşısında elde edilen veri, katılımcıların kendilerini Müslüman (%32,3) ve İnsan (31,7) olarak tanımladıkları görüşmüştür. Kent nüfusunun muhafazakar yapısı da böylelikle kısmen de olsa ortaya çıkmış bulunmaktadır. Kendini Türk olarak tanımlayanların oranı %18,5 olarak kalmıştır. Bu soru karşısında kendini insan olarak tanımlama eğilimi kentli olmaya dönük bir eğilimin olduğuna işaret olarak gösterilebilir. Gelenekselliği andıran ailenin soy bağı özelliği, meslek grubuna bağlı özellikler ve memleket özelliği çok tercih edilen bir tanımlama biçimi olmamıştır.

Tablo 17. Aşağıdakilerden Hangisine Üyeliğiniz Bulunmaktadır?

	Sayı	Yüzde
Meslek odaları	22	5,8
Sendikalar	12	3,2
Dernekler	30	7,9
Spor klübü	26	6,9
Siyasi parti	6	1,6
Yapı kooperatifi	10	2,6
Hiçbiri	272	72,0
Toplam	378	100,0

Kentte yaşayanların, aidiyet duygularını tatmin edebilmeleri, belli ihtiyaçlarını giderebilmeleri için çeşitli gruplar içerisine girmeleri beklenebilir bir davranıştır. Tablo 17 deki soru ile katılımcıların bu gruplardan hangilerine dahil oldukları sorulmuştur. Hemen göze çarpan katılımcılardan %72.0'si yukarıda sayılanlar içerisinde hiçbirine üyeliği olmayanlardan oluşmaktadır. Üyeliği olanlar ise dernekler, meslek odaları üyeliği ve spor klübü üyeliği ile ön plana çıkmaktadır.

Tablo 18. Sizce Afyonkarahisar'da En Önemli Kent Sorunu Hangisidir?

	Sayı	Yüzde
Ulaşım güçlüğü	4	1,1
Otopark yetersizliği	38	10,1
Yeşil alan yetersizliği	40	10,6
Alt yapı eksikliği	78	20,6
Göç ve gecekondulaşma	4	1,1
Çevre kirliliği	36	9,5
Sosyal-kültürel hizmet eksikliği	142	37,6
Fikrim yok	36	9,5
Toplam	378	100,0

En önemli kent sorunu hangisidir diye sorulduğunda gözetilen amaç, katılımcıların kent sorunu algılarının ne olduğudur. Böylelikle katılımcıların kent ve sorunu algısı ile kentli olma bilinci arasında ilişki kurulabileceği düşünülmüştür. Tablo 18 da bu soruya verilen cevaplar arasında %37,6 lık oranla “sosyal kültürel hizmet eksikliği” göze çarpmaktadır. Daha sonra %20,6 lık bir kesim kentte sorun olmaktan çıkarılmış bir konunun da alt yapı eksikliği olması gerektiğini ortaya koymuştur.

Tablo 19. Sizce Afyonkarahisar'da En Önemli Çevre Sorunu Hangisidir?

	Sayı	Yüzde
Yeşil alan/Park yetersizliği	62	16,4
Hava kirliliği	62	16,4
Trafik yoğunluğu	38	10,1
Gecekondulaşma	16	4,2
Şehrin genel bakımsızlığı	150	39,7
Fikrim yok	50	13,2
Toplam	378	100,0

Tablo 18 ve Tablo 19 daki sorular ile aynı zamanda katılımcıların kent ve çevre sorunu ayırımı yapıp yapamadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların kent ve çevre sorunu ayırımı yaptıklarını cevaplara yansıtılmışlardır. Tablo 19 da %39,7 oranı ile şehrin genel bakımsızlığı daha sonra %16,4 er eşit oranlarla yeşil alan / park yetersizliği ve hava kirliliği bir çevre sorunu olarak seçilmiştir. Bu arada fikrim yok seçeneğini tercih edenlerin %13,2 lik oranı da yukarıda bahsi geçen çevre sorunlarından hemen sonra gelmesi göze çarpmaktadır.

Tablo 20. Cinsiyetiniz? * Ekonomik Bir Sorunla Karşılaştığınız Zaman Başvuracağınız İlk Çözüm Hangisidir?

		Ekonomik bir sorunla karşılaştığınız zaman başvuracağınız ilk çözüm hangisidir?				
		Kredi kartı	Banka kredisi	Akrabalara başvurma	İş arkadaşları ile yardımlaşma	Toplam
Cinsiyetiniz?	Erkek	46	34	84	60	224
		20,5	15,2	37,5	26,8	100,0
	Kadın	22	12	92	28	154
		14,3	7,8	59,7	18,2	100,0
Toplam		68	46	176	88	378
		18,0	12,2	46,6	23,3	100,0
$X^2: 49,334$ $C : 0,217$ $P : 0,05$						

Katılımcıların kentlilik bilincini tespit etmeye dönük çapraz tablolara cinsiyet değişkeni ile ekonomik bir sorunla karşılaşıldığında başvuru alan ilk çözüm değişkeni arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Analiz sonucunda bu iki değişken arasında ki ilişkinin ($C:0,217$, $\alpha:0,025$) anlamlı olduğu görülmüştür.

Tablo 20 de erkeklerin, ekonomik bir sorunla karşılaştıklarında ilk olarak akrabalarına (%37,5) başvurdukları görülmektedir. İkinci sırada iş arkadaşları ile yardımlaşmayı (%26,8) tercih etmektedirler. Daha sonra diğer seçeneklere başvurma eğilimi ortaya çıkmaktadır. Kadınlarda da aynı doğrultuda bir veri elde edilmiş olmasına rağmen kadınların erkeklere nazaran akrabalara başvurma oranı (%59,7) daha yüksektir. Bu durum kadınların kent yaşamı içerisinde geleneksel yardımlaşma eğilimlerinin daha fazla olduğu konusunda bir veri olarak dikkate alınabilir.

Tablo 21. Doğum Yeriniz? * Birey Olarak Kendinizi Nasıl Görüyorsunuz?

		Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz?				
		Sayı	Kesinlikle kentliyim	Kısmen kentliyim	Hayır kentli değilim	Kendimi köylü olarak görüyorum
Doğum yeriniz?	Büyük şehir	24	6	0,0	2	32
			75,0	18,8	0,0	6,3
Doğum yeriniz?	Şehir	94	82	4	0,0	180
		52,2	45,6	2,2	0,0	100,0
Doğum yeriniz?	İlçe	18	58	18	4	98
		18,4	59,2	18,4	4,1	100,0
Doğum yeriniz?	Köy	8	46	4	10	68
		11,8	67,6	5,9	14,7	100,0
Toplam		144	192	26	16	378
		38,1	50,8	6,9	4,2	100,0
$X^2 : 54,095 \quad C : 0,471 \quad P : 0,05$						

Doğum yeri ile kendini nasıl gördüğü değişkenleri arasında çapraz ilişkiye bakıldığında anlamlı ve oldukça güçlü bir ilişki (C: 0,471, α : 0,000) olduğu görülmektedir.

Tablo 21’de doğum yeri büyük şehir olanların büyük bir çoğunluğu (%75,0) kendisini kesinlikle kentli olarak görmektedir. Doğum yeri büyük şehir olanların ikinci sırada %18,8 lik oranla kendilerini kısmen kentli olarak tanımladıkları görülmektedir. Doğum yeri şehir olanların kendisini kesinlikle kentli görme eğilimi azalarak %52,2 ye düşmektedir. Doğum yeri şehir olanlardan kendilerini kısmen kentli görenlerin oranı yükselerek %45,6 ya çıkmaktadır. Doğum yeri ilçe olanların kendilerini kısmen kentli olarak görmeleri %59,2 oranı ile tabloya yansımıştır. Doğum yeri ilçe olanların ikinci tercihleri %18,4 eşit oranlarda kesinlikle kentli olma ve kentli olmama olarak yansımıştır. Doğum yeri köy olanların kendilerini

kısmen kentli görmeleri %67,6 oranına yansımıştır. Doğum yeri köy olanların ikinci tercihi %14,7 oranı ile kendisini köylü olarak görmesi olmuştur.

Tablo 22. Hayatınızın Önemli Bir Kısmını Hangi Yerleşim Biriminde Geçirdiniz? * Ekonomik Bir Sorunla Karşılaştığınız Zaman Başvuracağınız İlk Çözüm Hangisidir?

		Ekonomik bir sorunla karşılaştığınız zaman başvuracağınız ilk çözüm hangisidir?				
		Sayı				
Satur%		Kredi kartı	Banka kredisi	Akrabalara başvurma	İş arkadaşları ile yardımlaşma	Toplam
Hayatınızın önemli bir kısmını hangi yerleşim biriminde geçirdiniz?	Büyük şehir	6	8	16	16	46
		13,0	17,4	34,8	34,8	100,0
	Şehir	52	20	96	50	218
		23,9	9,2	44,0	22,9	100,0
	İlçe	2	16	50	10	39,0
		2,6	20,5	64,1	12,8	100,0
	Köy	8	2	14	12	18,0
		22,2	5,6	38,9	33,3	100,0
Toplam		68	46	196	88	378
		18,0	12,2	46,6	23,3	100,0
X ² : 39,496 C : 0,305 P :0,05						

Kentlik bilinci açısından oldukça önemli olan bir başka değerlendirme ise hayatının önemli bir kısmını hangi yerleşim biriminde geçirdiği değişken ile ekonomik bir sorunla karşılaştığında başvuracağı çözüm değişkenleridir. Bu değişkenler incelendiğinde (Tablo 22) aralarında anlamlı ve güçlü bir ilişki (C: 0,305, α : 0,021) olduğu görülmektedir.

Hayatının önemli bir kısmını büyük şehirde geçirenler içerisinde ekonomik sorunu akrabalara başvurarak çözme ile iş arkadaşları ile yardımlaşma oranı aynı (%34,8) gözükmektedir. Bu oran hayatının önemli bir kısmının geçtiği yer şehir olanlarda farklılaşarak ağırlık akrabalara başvurmaktan (%44,0) yana olmaktadır. Hayatının önemli bir kısmını ilçede geçirenler içerisinde akrabalara başvurma

eğilimi (%64,1) artarak devam etmektedir. Hayatının önemli bir kısmını köyde geçirenler ise akrabalara başvurma oranı bir öncekilere göre düşer (%38,9) ve iş yeri arkadaşları ile yardımlaşma oranında (%33,3) gösterir kendini. Genel olarak hayatın geçirildiği yerleşim birimine göre ekonomik bir sorunla karşılaşıldığında akrabalara başvurama eğilimi değişmektedir. Yerleşim birimi küçüldükçe akrabalara başvurma eğilimi de artmaktadır.

Tablo 23. Kendinizi Afyonkarahisar'lı Olarak Görüyor musunuz? * Değer Verdiğiniz Kimselere Afyonkarahisar'da Yaşamalarını Tavsiye Eder misiniz?

		Sayı Satır%	Değer verdiğiniz kimselere Afyonkarahisar'da yaşamalarını tavsiye eder misiniz?		
			Evet ederim	Hayır etmem	Toplam
Kendinizi Afyonkarahisar'lı olarak görüyor musunuz?	Evet	152	56	208	
	görüyorum	73,1	26,9	100,0	
	Kısmen	46	54	100	
		46,0	54,0	100,0	
	Hayır değilim	12	58	70	
		17,1	82,9	100,0	
Toplam		210	168	378	
		55,6	44,4	100,0	
$X^2: 35,695$ C : 0,399 P :0,05					

Bir başka güçlü ilişki tablosu olarak (C: 0,399, α : 0,000) kendini Afyonkarahisar'lı görmeye Afyonkarahisar'da yaşamayı tavsiye etme arasında görülmektedir.

Tablo 23'te kendini Afyonkarahisar'lı olarak görenler Afyonkarahisar'da yaşamayı oldukça yüksek bir oranda (%73,1) tavsiye etmektedirler. Buna rağmen %26,9 luk kesim tavsiye etmemektedir. Kendisini kısmen Afyonkarahisar'lı olarak görenler içerisinde Afyonkarahisar'da yaşamayı tavsiye etmeyenler(%54,0) edenlere

(%46,0) göre görece fazladır. Kendini Afyonkarahisar'lı olarak görmeyenler haliyle yüksek bir oranda (%82,9) Afyonkarahisar'da yaşamayı tavsiye etmemektedir.

Tablo 24. İmkanlarınız Uygun Olsa Afyonkahisar'dan Başka Bir Şehirde Yaşar mısınız? * Sizce Afyonkarahisar Gelişmesini Tamamlamış Bir Kent midir?

		Sayı Satır%	Sizce Afyonkarahisar gelişmesini tamamlamış bir kent midir?			
			Evet tamamlamıştır	Kısmen tamamlamıştır	Hayır tamamlamamıştır	Toplam
İmkanlarınız uygun olsa Afyonkahisar'dan başka bir şehirde yaşar mısınız?	Evet		2	52	68	122
	kesinlikle	1,6	42,6	55,7	100,0	
	Olabilir	12	120	72	204	
		5,9	58,8	35,3	100,0	
	Hayır yaşamazdım	10	32	10	52	
		19,2	61,5	19,2	100,0	
Toplam			24	204	150	378
			6,3	54,0	39,7	100,0
$X^2: 38,335$ C : 0,297 P :0,05						

Tablo 24'ün değişkenlerine bakıldığında anlamlı bir ilişkinin (C: 0,297, α : 0,001) olduğu söylenebilir. Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde yaşar mısınız ile Afyonkarahisar'ın gelişmesini tamamlayıp tamamlamadığı değişkenleri değerlendirmeye değer bulunmuştur.

Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde evet kesinlikle yaşardım diyenler içersinden %55,7 lik bir kesim Afyonkarahisar'ı gelişmesini tamamlamamış bir kent olarak görmektedir. Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde kesinlikle yaşardım diyenler içersinden ikinci sırada %42 oranında Afyonkarahisar'ı gelişmesini kısmen tamamlamış olarak görmektedir. Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde yaşayabilirim diyenle içersinden ise Afyonkarahisar'ı gelişmesini kısmen tamamlamış bir kent olarak çıkmaktadır. Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde yaşamazdım diyenler içersinden Afyonkarahisar'ı kısmen kent olması seçeneğinde yoğunlaştığı (%61,5) görülmektedir. Hemen arkasından eşit oranlarda

Afyonkarahisar'ı gelişmesini tamamlamış olması ve tamamlamamış olması tercihleri dikkati çekmektedir.

4. KATILIMCILARIN BEKLENTİLERİ

**Tablo 25. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz? *
Afyonkarahisar'ı Kent Olarak Nasıl Değerlendiriyorsunuz?**

		Sayı Satır%	Afyonkarahisar'ı kent olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?			
			Kesinlikle kent	Kısmen kent	Kent değil	Toplam
Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun musunuz?	Çok memnunum		18	24	8	50
			36,0	48,0	16,0	100,0
	Memnunum		22	206	18	246
			8,9	83,7	7,3	100,0
	Memnun değilim		2	42	20	64
			3,1	65,6	31,3	100,0
	Çok rahatsızlık verici		2	4	12	18
			11,1	22,2	66,7	100,0
Toplam			44	276	58	378
			11,6	73,0	15,3	100,0
			X ² :48,906 C :0,453 P :0,05			

Tablo 25'in değişkenlerine bakıldığında Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun olmakla Afyonkarahisar'ı kent olarak nasıl değerlendirildiği soruları arasında anlamlı ve oldukça güçlü bir ilişki (C:0,453, α :0,000) görülmektedir.

Afyonkarahisar'da yaşamaktan çok memnun olanlar içerisinde Afyonkarahisar'ı kısmen kent olarak görenler %48,0 lık bir orana sahip olup, kesinlikle kent diyenler ise %36,0 lık oranda görülmektedir. Afyonkarahisar'da yaşamaktan sadece memnun olanlar içerisinde Afyonkarahisar'ı kısmen kent olarak görenlerin oranı oldukça (%83,7) yükselmektedir. Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun değilim diyenlerin içerisinde Afyonkarahisar'ı kısmen kent olarak görenlerin oranı %65,6 olarak düşer ve ikinci sırada Afyonkarahisar'ı kent olarak görmeyenlerin oranına (%31,3) kayar. Doğal olarak Afyonkarahisar'dan yaşamaktan son derece rahatsız olanlar içerisinde Afyonkarahisar'ı kent olarak görmeyenlerin

oranı %66,7 olmakta ve Afyonkarahisar'ı kısmen kent olarak görenlerin oranı ise %22,2 olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak Afyonkarahisar'da yaşam memnuniyeti ile doğru orantılı olarak değerlerin alındığı görülmektedir.

**Tablo 26. Afyonkarahisar'da Yaşamaktan Memnun musunuz? *
İmkanlarınız Uygun Olsa Afyonkahisar'dan Başka Bir Şehirde Yaşar mısınız?**

		Sayı Satrı%	İmkanlarınız uygun olsa Afyonkahisar'dan başka bir şehirde yaşar mısınız?			
			Evet kesinlikle	Olabilir	Hayır yaşamazdım	Toplam
Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun musunuz?	Çok memnunum	4	28	18	50	
		8,0	56,0	36,0	100,0	
	Memnunum	56	158	32	246	
		22,8	64,2	13,0	100,0	
	Memnun değilim	50	14	0,0	64	
		78,1	21,9	0,0	100,0	
Çok rahatsızlık verici	12	4	2	18		
	66,7	22,2	11,1	100,0		
Toplam		122	204	52	378	
		32,3	54,0	13,8	100,0	
$X^2: 55,848$ $C : 0,478$ $P : 0,05$						

Son tablo ile Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun olmak ile Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde yaşamaya karar vermek değişkenlerine bakıldığında aralarında anlamlı ve yine oldukça güçlü bir ilişki ($C:0,478$, $\alpha:0,000$) olduğu görülmektedir.

Tablo 26'da Afyonkarahisar'da yaşamaktan çok memnun olanlar içerisinde başka bir şehirde yaşamayabilirim diyenlerin oranı %56, hayır yaşamazdım diyenlerin ise %36 olarak görülmektedir. Yani Afyonkarahisar'da yaşamaktan çok memnun olmasına rağmen bir olabilir cevabı yoğunluk kazanmaktadır. Afyonkarahisar'da yaşamaktan sadece memnun olanlar içerisinde başka şehirde yaşamaya olabilir diyenler artış göstererek %64,2 değerine ulaşmaktadır. Burada kesinlikle başka bir şehirde yaşardım diyenlerin oranında bir artış (%22,8)

görülmektedir. Afyonkarahisar'da yaşamaktan memnun değilim diyenler içerisinde Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde kesinlikle yaşadım diyenlerin oranı %78,1 olarak görülmektedir.

SONUÇ

Kent, disiplinler arası bir olgu olduğundan başlıca sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji, çevre ve mimarinin konusu olabilmektedir. Her disiplin kenti kendi bakış açısı ve ilgi odağı noktasından ele almaktadır. Sosyolojide, kent ve onunla ilgili kavramlara sosyalle olan ilişkisi dikkate alınarak üzerinde çalışma yapılmaktadır.

Sosyoloji için sosyal yapı oldukça dinamik bir özelliğe sahiptir. Dinamik bir yapıya sahip olmasından dolayı bir süreç, bir devamlılık şeklinde ele alınması gereken bir olgudur. Sosyal yapı özellikleri ve sosyal değişimler çağımızda en çok kentleşme ve kentlileşme süreci içerisinde gözlenmesi değerlendirilmesi mümkün olan özellikler ve değişimlerdir. Bunlar toplum ya da bir topluluğun sosyal sistem olarak diğer kısımlarını oluşturan ekonomik, siyasi, kültürel nitelik ve değişimlerden tamamen bağımsız değildir. Onları etkiledikleri gibi onlardan da etkilenmektedirler. Yineleyecek olursak kentler toplumsal değişim açısından oldukça dinamik bir unsurdur. Kentler, bu dinamik yapının değişim alanı olarak düşünülebilir. Nüfus unsuru kenti canlı kılan, kentleşmenin ve kentlileşmenin temel faktörüdür. Kentlileşme, kentleşme sürecinde beşeri bir sosyal yapı unsuru olarak zihniyet ve değerler düzeyindeki değişimleri göstermektedir. Kentleşme süreciyle beraber kentlerin toplumsal yapısında önemli nitelik değişiklikleri meydana gelmiştir. Bu yüzden disiplinler arası ilişkide sosyal bilimcilerin bu nokta üzerinde yoğunlaşmaları gerekli görülen bir unsurdur.

Kentleşme ve kentlileşme birbirlerini üreten süreçler olarak ele alınmaktadır. Birincisi kentsel yapıda ikincisi bireyde ya da sosyal gruplarda kendini gerçekleştirmektedir. İdari anlama kent olarak kabul edilen yerleşim birimlerinde yaşayanların kentli davranış örüntüleri geliştirebilmeleri o yerleşim biriminde yaşayanların kentlilik bilinci doğrultusunda ortaya çıkmaktadır.

Kırdan kente geçiş sürecini gelişmiş toplumlarda (ABD ve Japonya) bir kuşakta tamamlarken Türkiye için aynı durum söz konusu olmamaktadır. Sanayileşmesini tamamlayamadan, modernliği yaşayamadan post-modern yaşam tarzı ile karşı karşıya kalınca böylesine sancılı ve uzun kentlileşme gibi toplumsal sorunlar ortaya çıkmaktadır. Kentlilik bilinci gelişmiş toplumlar küreselleşen dünyada gücü ve statüsü ile merkeze yaklaşmış veya bizzat kendisi merkez olmuş toplumlardır. Kırsal ve kentsel özellikleri bir arada bulunduran geçiş toplumları ise daha çok evre konumunda kalıp merkeze bağlılığı devam eden toplumlardır.

Birey bazında da kentli insan olmak günümüz dünyasında önemli bir durumdur. Günümüzde kentli insan modern insan olarak değerlendirilmektedir. Kentlileşme ve bunun ifadesi olan kentlilik davranışları gelişmişlik düzeyi daha fazla olan toplumlara, dolayısıyla kentlerde yaygınlaşma olanağına sahiptir.

Afyonkarahisar kent merkezinin nüfusu son sayıma göre 129.000 olarak görülmektedir. İle bağlı onyedii ilçe bulunmaktadır. Ege Bölgesinin i kesiminde yer alan Afyonkarahisar; karayolları ve demiryolları ile kavşak görevini üstlenen önemli kentlerden biridir. Ekonomisi mermercilik, termal turizm, şekerleme ve et ürünleri gibi doğal kaynaklara dayanmaktadır. Ulaşımda kavşak konumunda olmasına rağmen gelişme potansiyelini komşularına göre tam olarak kullanabilmiş bir kent değildir. Bu eksiklik kentleşme sürecinde kendini etkili bir şekilde göstermektedir. Kentin özellikle belli bölgelerinde ,Karşıyaka, kır-kent gerilimleri, yine belli bölgelerinde de ,kale vresi, geleneksel ile modern çekişmesi gözlenmektedir.

Toplanan verilerin genel olarak değerlendirilmesi mümkündür. Araştırmanın hipotezleri içerisinden kentlileşme ile gcl ilişkisi olan değişkenler tespit edilmiştir. Bunlar başta cinsiyet, yaş, toplumsal köken, eğitim ve meslektir. bu değişkenler kentlileşme ve kentlilik bilinci ile doğrudan ilişki içerisindedir. Dolaylı olarakta olsa diğer değişkenlerimiz olan sahip olunan ekonomik düzey ve medeni durumun kentlileşmede kısmen etkisi görülmektedir. Bütün bu değişkenlerle olan ilişki teorik olarak da mantıksal bir tutarlılığa oturmaktadır.

Araştırmada elde edilen verilere göre cinsiyet farklılığının kentlileşmede önemli bir değişken olduğu görülmektedir. Kadınların kentlilik bilinci erkeklere göre

daha hassas olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kendini kentli olarak görme eğilimi yine kadınlarda daha ağır basmaktadır. Kadınların kentleşme sürecinde daha uyumlu davranışlar geliştirdiklerini rahatlıkla söyleyebilmekteyiz. Bu durum kadınların modern kent yaşamında kendilerine daha fazla yer bulmaları ile açıklanabilmektedir.

Eğitim düzeyide kentleşmede önemli bir değişken olmuştur. Elde edilen verilerde eğitim düzeyi arttıkça kentli gibi davranma eğilimi artmaktadır. Kentleşme sürecine uyum konusunda mezuniyet durumu bazlı bir sıralama yapılacak olursa, üniversite mezunlarının başı çektiğini söylemek gerekir. Onların arkasından lise mezunları ve ilköğretim mezunları gelmektedir. Kendini kentli olarak görme eğilimi içinde yine aynı sıralama geçerli olmaktadır. Eğitim konusunda bahsedilmesi gereken önemli bir diğer sonuç ise, eğitim düzeyi arttıkça Afyonkarahisar bir kent olarak görme eğiliminin düşmesidir. Bu durum eğitim düzeyinin artması ile kentten ve kentte yaşayanlardan beklentilerin artması ile açıklanabilmektedir. Bu durum kentlilik bilincinin eğitim düzeyi ile dahada yükseldiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Araştırmada, katılımcıların sahip olunan ekonomik düzeyleri ile kentleşme arasında doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. Ama dolaylı olarak bakıldığında kısmende olsa sahip olunan ekonomik düzeyin artması kentten beklentilerin artmasına neden olmaktadır. İnsanların gelir düzeyleri arttıkça modern kent hayatına daha rahat uyum sağladıkları söylenebilmektedir. Gelir düzeyinin artması ile elde edilen imkanlar insanların kentlilik bilinçlerinde artmasına katkısı olabilmektedir.

Katılımcıların yaşları kentleşmede önemli bir değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda genel olarak yaş 15 ile 39 arasındaki kesimin modern kent yaşamını benimsemeleri daha kolay olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaş seviyeleri ilerledikçe geleneksel hayata olan bağlılıklarıda artmaktadır.

Mensup olunan toplumsal köken, katılımcıların kentli davranışlar geliştirmelerinde oldukça etkili bir değişken olmuştur. Kentte doğmuş ve hayatının büyük bir kısmını kentte geçirmiş katılımcılar kentleşmede ön plana çıkmaktadır.

Bu durumu kazanılan davranış kalıplarının kent kültürünü kaldıracak düzeyde olması ile doğrudan ilişkili olduğunu söyleyerek açıklamasını yapabiliriz.

Katılımcıların meslekleri ile kentleşme eğilimleri arasındaki ilişki meslekleri icra edecek bir eğitimden geçmelerine bağlı olarak doğrudan ilişki içerisindedir. Yani özellikle hizmet sektöründe, kamuyu ilgilendiren mesleklerde kentlilik daha ön plana çıkmaktadır. Fakat katılımcıların esnaf olması serbest çalışmaları halinde bu durum gerilemektedir.

Orta ölçekli bir kent olarak Afyonkarahisar örneğinde elde edilen bulgular ile kent merkezinde yaşanan kentleşme sürecinin devam etmekte olduğu söylenebilir. Kent merkezindeki nüfus kentli davranışlar sergileme konusunda bazı konularda kararsız davranabilmektedir. Bu doğrultuda kent merkezinde kentlilik bilincinin tam olarak kazanıldığından bahsedilmesi güç olacaktır.

Kentlilik ve kentli gibi davranma özellikleri; haberleşme, kitle iletişim araçları, eğitim, ekonomik durum, hizmet sektörünün gelişmesi gibi faktörler ile sürekli bir etkileşim içerisindedir. Bu sürekliliği olan durum büyük şehirlerde yaşanan kentlilik ve kentli davranış biçimlerinin Afyonkarahisar'da da yaşanması ile kentleşme süreci işleyecektir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, H. 1991. *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavramları ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: MEB.
- Akat, İ. 1984. *Endüstri Toplum Bilimi*, İzmir: Ege Basımevi.
- Arslantürk, Z. ve Amman, T. 1991. *Sosyoloji*, Ankara: T.C. Başbakanlık D.P.T Yayınları.
- Aziz, A. 1989. *Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler*, Ankara: TRT Yayınları.
- Bal, H. 2003. *Kentsel Yapı ve Kentleşme Süreci (Isparta Van Karşılaştırması)*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Bottomore, T.B. 1999. *Toplum Bilim*, (U. Oskay, çev.). İstanbul: Der Yayınlan.
- Bumin, K. 1990. *Demokrasi Arasında Kent*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Cereci, S. 1996. *Televizyonun Sosyolojik Boyutu*, İstanbul: Şule yayınları.
- Charon, J. M. 1992. *İletişim Araçlarında Enformasyonun Azalması, Medya Dünyası*, (İ. Erdoğan, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çakır, S. 2007. *Kentleşme ve Gecekondu Sorunu: Elazığ Örneği*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Duru, B. ve Alkan, A. 2002. (Derleyen ve Çeviren), *20. Yüzyıl Kenti*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Erder, S. 1996. *İstanbul'da Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkan, R. 2002. *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Ankara: Bilimadamı Yayınları.
- Ekin N. 1989. *Endüstri ilişkileri*, İstanbul: Yön Ajans.
- Fichter, J. 1994. *Sosyoloji Nedir*, (N. Çelebi, çev.). Ankara: Attila Kitabevi.
- Giddens A. 1993. *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*, (R. Esengün ve İ. Öğretir, çev.). İstanbul: İhtar Yayıncılık.
- Giddens, A. 2000. *Sosyoloji*, (H. Özel ve C. Güzel, çev.). Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gökçe B. ve Acar F. 1994. *Gecekondularda Ailelerarası Geleneksel Dayanışmanın Çağdaş Organizasyonlara Dönüşümü*, Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müs.

- Görmez, K. 1991. *Kent ve İnsan*, İstanbul: MEB.
- Güçlü, S. 2002. *Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gürpınar E. 1993. *Kent ve Çevre Sorunlarına Bir Bakış*, İstanbul: Der Yayınları.
- Güvenç B. 1992. *İnsan ve Kültür*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İçduyu, A.ve Keyman, F. 1998-9. Globalleşme, Anayasallık ve Türkiye'de Vatandaşlık Tartışması. *Doğu Batı*, Sayı 5, 43-67.
- İsbir, E. 1993. *Kentleşme ve Meseleleri*, Ankara: Gazi Büro Yayımları.
- Karakaş, M., Konuk, O. ve Çağan, K. (2007). Bolvadin'de Toplumsal Yapı ve Değişim. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, IX (1). 7-42.
- Kartal, K. 1986. Türkiye'de Kent Araştırmaları, (S. Aruz, Der.) *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi* içinde (45-59). Ankara: Sosyal Bilimler Derneği.
- Kartal, K. 1992. *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye'de Kentleşme*, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Keleş, R. 1982. *Türkiye'de Kentleşme ve Kentsel Gelişme Politikaları, Kentsel Bütünleşme*, (T. Erder Yay. Haz.), Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Keleş, R. 1978. *Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Keleş, R. 1984. *Kentleşme ve konut Politikası*, Ankara: A.Ü.S.B.F. Basm Yayın Yük. Okulu Yayınevi.
- Keleş R. 1990. *Kent Bilimler Sözlüğü*, Ankara: T.D.Y. Yayınevi.
- Keleş, R. 2000. *Kentleşme Politikaları*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, M. 1964. *Ereğli, Ağır Sanayiden Önce 1964 Bir sahil Kasabası*, Ankara: İletişim Yayınları.
- Kıray, M. 1982. *Toplumsal Değişme ve Kentleşme, Kentsel Bütünleşme*, Ankara: Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Kıray, M. 2000. *Örgütlemeyen Kent*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kırkpınar, L. 2001. *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kızılcılık, S. 1994. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atilla Kitabevi.

- Kongar, E. 1999. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Köker, L. 1999. *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mashall, G. 1999. *Sosyoloji Sözlüğü*, (O. Akınbay ve D. Kömürcü, çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ozankaya, Ö. 1977. *Toplumbilime Giriş*, Ankara: A. Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Özbay, F. 1999. İstanbul'da Göç ve İl İçi Nüfus Hareketleri, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Derleme, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yayınları.
- Pirenne, H. 1991. *Ortaçağ Kentleri*, (A. Zence, çev.). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Poloma, M. 1994. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Richard P. A. 2001. *Toplumsal Değişim Kuramları*, (K. Aziz, çev.).Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Robert, J. 1999. *Kent ve Halk*, (Ö. Orhangazi, çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Scholle D. 1994. Eleştirel Çalışmalar: İdeoloji Teorisinden İktidar/Bilgiye, *Medya, İktidar, İdeoloji*, (M. Küçük, Der. ve Çev.). İstanbul: Ark yayınevi.
- Smith, A.D. 1988. *Toplumsal Değişim Anlayışı: İşlevselci Toplumsal Değişim Kuramının Bir Eleştirisi*, (Ü. Oskay, çev.). İzmir: Ege Üni. Edebiyet Fak. Yayınları.
- Şenyapılı, T. 1978. *Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu*, Ankara: ODTÜ M. M. Fak.. Yay.
- Tekeli, İ. 1978. *İç Göçler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tepe, H. 1999. Kimlik, Kimlikler ve İnsan Hakları, *Elli Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, (İ. Kuçuradi ve B. Peker, haz.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, M. 1984. *Sosyal ve Kültürel Değişme*, Ankara: Ank. Üniv. Eğitim Bilimleri Yayınları.
- Tezcan, M. 1995. *Sosyolojiye Giriş - Temel Kavramlar*, Ankara: Feryal Matbaası.
- Timur, T. 1999. Küreselleşme, İnsan Hakları ve Türk Demokrasisi, *Elli Yıllık Deneyimler Işığında Türkiye'de ve Dünyada İnsan Hakları*, (İ. Kuçuradi ve B. Peker, haz.). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

- Tuna, K. 1987. *Şehirlerin Ortaya Çıkışı Yoğunlaşması üzerine Sosyolojik Bir Deneme*, İstanbul: İst. Üni. Edep. Fak. Yayınları.
- Tümertekin E. 1973. *Türkiye'de şehirleşme ve Şehirsel Fonksiyonlar*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tütengil, C. 1966. *Az gelişmiş Ülkenin Toplumsal Yapısı*, İstanbul: Anka Yayınları.
- Üner, S. 1986. Türkiye'de İller Arasında Göçler (1970-1980), *Türkiye'de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, Ankara: Sosyal Bilimler Derneği.
- Üstel, F. 1999. *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Wirth, L. 2002. Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, *20. Yüzyıl Kenti*, (B. Duru, A. Alkan, der. ve çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Yılmaz, A. 1994. *Etnik Ayrımcılık*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Yiğit, M. 2001. *Prizmatik Toplum*, İstanbul: Temmuz Yayınları.
- Yörükhan A. 1968. *Şehir Sosyolojisinin Teorik Temelleri*, Ankara: İmar ve İskan Bakanlığı Yayınları.

EK : Anket Formu

Sayın Katılımcı;

Aşağıdaki anket ve sonuçları Afyonkarahisar örneğinde kentlilik bilinci araştırmasında kullanılacaktır. Elde edilecek sonuçlar araştırmanın seyrini doğrudan etkileyeceği için cevaplarınızı sizi en iyi yansıtacak şekilde vermeniz gerekmektedir. Anket formunda ad, soyad gibi kişisel bilgiler yazılmayacağından cevaplarınızı verirken çekinmenizi gerektirecek bir durum yoktur. Katınız için teşekkür ederiz.

1. Cinsiyetiniz ?

1() Erkek 2() Kadın

2. Hangi yaş grubundasınız ?

1()15 – 20 2()21 – 29 3()30 – 39 4()40 – 49 5()50 – 59

3. Eğitim durumunuz ?

1()Okur yazar değilim 2() Okur yazarım 3()İlkokul
4()Ortaokul 5()Lise 6()Üniversite

4. Medeni durumunuz ?

1()Evlili 2()Bekar 3()Diğer (Boşanmış, ayrı yaşıyor...)

5. Hangi işte çalışıyorsunuz – Meşguliyetiniz nedir ?

1()Kamu 2()Özel 3()Esnaf 4()Çiftçi 5()İşsizim
6()Öğrenciyim 7()Emekliyim 8()Ev hanımıyım
9()Diğer

6. Aylık ortalama gelir aralığınız ? (YTL)

1()0 - 250 2()250 - 500 3()500 – 750 4()750 – 1000
5()1000 – 2000 6()2000 ve yukarısı

7. Doğum yeriniz ?

1()Büyük şehir 2()Şehir 3()İlçe 4()Köy

8. Hayatınızın önemli bir kısmını hangi yerleşim biriminde geçirdiniz?

1()Büyük Şehir 2()Şehir 3()İlçe 4()Köy

9. Hangi yerleşim biriminde yaşamak isterdiniz ?

1()Büyük şehir 2()Şehir 3()İlçe 4()Köy

10. Afyonkarahisar’da yaşamaktan memnun musunuz ?

1()Çok memnunum 2()Memnunum 3()Memnun değilim
4()Çok rahatsızlık verici

11. Birey olarak kendinizi nasıl görüyorsunuz ?

1()Kesinlikle kentliyim 2()Kısmen kentliyim 3()Hayır kentli değilim
4()Kendimi köylü olarak görüyorum

12. Afyonkarahisar’ı kent olarak nasıl değerlendiriyorsunuz ?

1()Kesinlikle kent 2()Kısmen kent 3()Kent değil

- 13. Kendinizi Afyonkarahisar'lı olarak görüyor musunuz?**
1( ) Evet görüyorum 2 ( ) Kısmen 3 ( ) Hayır değilim.
- 14. İmkanlarınız uygun olsa Afyonkarahisar'dan başka bir şehirde yaşar mısınız?**
1( )Evet Kesinlikle 2( )Olabilir 3( )Hayır yaşamazdım
- 15. Sizi yaşadığınız kenti değiştirmeye yöneltecek en önemli sorun ne olabilir?**
1( )İş imkanı 2( )Sosyal çevre 3( )Eğitim 4( )Ulaşım
5( )Pahalı olması 6( )Diğer (Gürültü, çevre kirliliği, soğuk hava vb...)
- 16. Ekonomik bir sorunla karşılaştığınız zaman başvuracağınız ilk çözüm hangisidir?**
1( )Kredi kartı 2( )Banka kredisi 3( )Akrabalara başvurma
4( )İş arkadaşları ile yardımlaşma
- 17. Kendinizi tanımlamanız gerekirse aşağıdakilerden hangisini kullanırsınız? (Sizi en iyi tanımlayacak birisini seçiniz)**
1( ) İnsan 2( ) Türk 3( ) Müslüman 4( ) Ailenin soya bağlı özelliğiyle
5( )Meslek grubuna bağlı özelliklerle 6( ) Memleket özellikleriyle
- 18. Aşağıdakilerden hangisine üyeliğiniz bulunmaktadır ?**
1( )Meslek odaları 2( )Sendikalar 3( )Dernekler 4( )Spor kulübü
5( )Siyasi parti 6( )Yapı Kooperatifi 7( )Hiçbiri
- 19. Sizde Afyonkarahisar'da en önemli kent sorunu hangisidir? (Bir tane seçiniz)**
1( )Ulaşım güçlüğü 2( )Otopark yetersizliği 3( )Yeşil Alan Yetersizliği
4( )Alt yapı eksikliği 5( ) Göç ve Gecekondulaşma 6( ) Çevre kirliliği
7( )Sosyal-kültürel hizmet eksikliği 8( ) Fikrim yok
- 20. Sizde Afyonkarahisar'da en önemli çevre sorunu hangisidir? (Bir tane seçiniz)**
1 ( )Yeşil alan/Park Yetersizliği 2( )Hava kirliliği
3( )Trafik Yoğunluğu 4 ( )Gecekondulaşma
5( )Şehrin genel bakımsızlığı 6( )Fikrim yok
- 21. Afyonkarahisar'da en güvendiğiniz grup yada kesim hangisidir?**
1( )Hemşeriler 2( )Komşular 3( )Akrabalar
4( )Dini cemaatler 5( )Siyasi Gruplar 6( )İş çevresi
7( )Aile 8( ) Hiçbirisi
- 22. Değer verdiğiniz kimselere Afyonkarahisar'da yaşamasını tavsiye eder misiniz?**
1( ) Evet ederim 2 ( ) Hayır etmem
- 23. Sizde Afyonkarahisar gelişmesini tamamlamış bir kent midir?**
1 ( ) Evet tamamlamıştır 2 ( ) Kısmen tamamlamıştır 3 ( ) Hayır Tamamlamamıştır
- 24. Sağlık güvencenizi aşağıdaki kurumların hangisinden sağlıyorsunuz?**
1( ) Ssk 2( ) Bağkur 3( ) Emekli Sandığı 4( ) Yeşil kart 5( )
Özel sağlık sigortaları 6( ) Hiçbir sağlık güvencem yok